

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

YENİ BÖLGESELLEŞME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat Can GENÇ

AĞUSTOS - 2006

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

YENİ BÖLGESELLEŞME

Murat Can GENÇ

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (İktisat)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 03.08.2006

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 22.08.2006

Tezin Danışmanı : Prof. Dr. Metin BERBER

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Hüseyin DAĞLI

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Haydar AKYAZI

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. OSMAN PEHLİVAN

Ağustos – 2006

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Bölgeselleşme olgusu son yıllarda araştırmacılar arasında yoğun bir ilgi alanını oluşturmaktadır. 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren oluşan bölgeselleşme hareketlerinin özellikleri, 1980’li yıllar öncesinde gerçekleşen bölgeselleşme oluşumlarının özelliklerinin aksine büyük farklılıklar sergilemektedir. Yaşanan bu değişimde, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri’nin izlemiş oldukları bölgeselleşme politikaları büyük bir konuma sahiptir.

Çalışmada, 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren oluşan bölgeselleşme hareketlerinin nedenleri, özellikleri ve süreci incelenmiş, bu bölgeselleşme hareketlerinin dünya ekonomisini çok taraflı serbestleşmeye ulaştırıp ulaştıramayacağı üzerindeki görüşler ortaya konulmuştur.

Çalışmanın hazırlanması sürecinde, özendirici, yönlendirici ve yapıcı eleştirilerinden ötürü tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Metin BERBER’e şükranlarımı sunmaktan büyük onur duyarım. Ayrıca bilgi birikimini ve yönlendirici eleştirilerini benimle paylaşan değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Hüseyin DAĞLI, Sayın Doç. Dr. Haydar AKYAZI ve Sayın Yrd. Doç Dr. Seyfettin ARTAN’a da teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Trabzon, Ağustos 2006

Murat Can GENÇ

01. İçindekiler

	<u>Sayfa Nr.</u>
0. SUNUŞ	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	IV
02. Özet	VIII
03. Summary	IX
04. Tablolar Listesi	X
05. Şekiller Listesi	XI
06. Grafikler Listesi	XII
07. Kısaltmalar Listesi	XIII
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BÖLGESELLEŞME	4-34
10. Bölgeselleşme Kavramı	4
11. Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Biçimleri	5
110. Tercihli Ticaret Anlaşmaları	6
111. Serbest Ticaret Bölgeleri	6
112. Gümrük Birlikleri	7
113. Ortak Pazarlar	9
114. Ekonomik Birlikler	10
12. Bölgeselleşmenin Nedenleri	12
120. Ekonomik Nedenler	12
1200. Ticaret Kazançları	12
1201. Çok Taraflı Pazarlık Gücünün Arttırılması	13
1202. Oluşacak Olan Piyasaların Avantajlarından Yararlanma İsteği	13

1203. Ortaya Çıkabilecek Ekonomik Kayıplardan Kaçınma İsteği	14
1204. Verimliliği Arttırma İsteği.....	14
121. Ekonomik Olmayan Nedenler	14
13. Bölgeselleşmenin Etkileri.....	15
130. Bölgeselleşmenin Üye Ülkelere Etkileri	15
1300. Olumlu Etkiler	15
1301. Olumsuz Etkiler.....	17
131. Bölgeselleşmenin Oluşturulan Bölge Dışında Kalan Ülkelere Etkileri.....	18
14. Bölgeselleşmenin Tarihçesi.....	19
140. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Bölgeselleşme	20
141. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Bölgeselleşme	23
15. Bölgeselleşme Teorisi	24
150. Gümrük Birliği Teorisi	26
1500. Statik Etkiler	26
1501. Dinamik Etkiler	31

İKİNCİ BÖLÜM

2. ESKİ BÖLGESELLEŞME.....	35-65
20. Eski Bölgeselleşme Kavramı.....	35
21. Eski Bölgeselleşme Süreci	35
210. Avrupa Kıtası'ndaki Eski Bölgeselleşme Süreci.....	36
2100. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)	37
2101. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA).....	39
211. Afrika Kıtası'ndaki Eski Bölgeselleşme Süreci	41
2110. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)	42
2111. Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO).....	43
2112. Mano Nehri Birliği (MRU).....	44
2113. Orta Afrika Ekonomik ve Gümrük Birliği (UDEAC).....	44
2114. Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (CEPGL)	45
2115. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)	46
2116. Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU).....	47
212. Amerika Kıtası'ndaki Eski Bölgeselleşme Süreci.....	47

2120. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA).....	49
2121. Latin Amerika Bütünleşme Birliği (LAIA).....	50
2122. And Ülkeleri Paktı (AP).....	51
2123. Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM).....	53
2124. Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi (CARIFTA).....	55
2125. Karayipler Topluluğu ve Ortak Pazarı (CARICOM).....	56
213. Asya Kıtası'ndaki Eski Bölgeselleşme Süreci.....	57
2130. Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN).....	58
22. Eski Bölgeselleşmenin Değerlendirilmesi.....	59
23. Eski Bölgeselleşmenin Başarısızlığı.....	62
230. Başarısızlığın Siyasi Sebepleri.....	62
231. Başarısızlığın Ekonomik Sebepleri.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YENİ BÖLGESELLEŞME.....	66-102
30. Yeni Bölgeselleşme Kavramı.....	66
31. Yeni Bölgeselleşme Süreci.....	67
32. Dünya Ekonomisinde Gözlenen Değişimler.....	68
33. Yeni Bölgeselleşmenin Özellikleri.....	70
330. Küçük Ülkelerin Büyük Ülkelerle Birleşme İsteği.....	70
331. Ticaret Serbestleşmesinin Küçük Ülkeler Tarafından Gerçekleştirilmesi.....	72
332. Yeni Bölgeselleşme Hareketlerinin Derin Bütünleşmelerden Oluşması.....	73
333. Küçük Ülkeler Tarafından Yapılan Önemli Reformlar.....	73
334. Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kalkınma Stratejilerinin Değişmesi.....	74
34. Yeni Bölgeselleşmeyi Oluşturan Sebepler.....	78
340. ABD'nin Tutumu.....	78
341. Avrupa Tek Pazarının Oluşturulması.....	79
342. Çok Taraflı Ticaret Görüşmelerinin Yavaş İlerlemesi.....	80
343. Dış Piyasalara Giriş Garantisi.....	82
344. Ulusal Reformların Garanti Altına Alınması.....	82
35. Yeni Bölgeselleşme Sürecine Bazı Örnekler.....	83
350. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA).....	84

351. Güney Yarımküresi Ortak Pazarı (MERCOSUR).....	86
352. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC).....	87
353. Doğu Asya Ekonomik Birliği (EAEC).....	89
354. Avrupa Ekonomik Alanı (EEA)	90
355. Arap Mağrip Birliği (AMU).....	91
356. Avrupa Birliği (AB)	92
36. Eski Bölgeselleşme Hareketlerinde Gözlenen Değişimler	95
37. Yeni Bölgeselleşme Sürecinin Değerlendirilmesi	98
4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	103-108
YARARLANILAN KAYNAKLAR	109-121
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

02. Özet

Bir grup ülkenin kendi aralarında ticareti serbestleştirip grubun dışında kalan ülkelere ayırıcı davranması eğilimi olarak tanımlanan bölgeselleşme tekrar gündemdedir. Ticaret politikalarında bu tür ikili yaklaşımlar yeni bir olay değildir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da serbest ticaret sistemi oluşması, 1860 yılında yapılan İngiliz-Fransız ticaret anlaşmasının başlattığı birçok ikili ticaret anlaşması sayesinde gerçekleşmiştir. Bölgeselleşme hareketlerinde yaşanan bu artış, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte engellenmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında oluşturulan bölgesel ticaret anlaşmaları korumacı ve ayırıcı eğilimlere sahip olmuştur.

Bölgeselleşme İkinci Dünya Savaşı sonrasında yayılmaya devam etmiştir. Eski bölgeselleşme olarak adlandırılan bu dönem, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kurulmasıyla başlamıştır. Bu topluluğun itici gücü altında bölgeselleşme Latin Amerika, Afrika ve Asya’ya yayılmıştır. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) çok taraflı sistemi savunmuştur. Avrupa dışında eski bölgeselleşme başarısız olmuştur.

Eski bölgeselleşmenin başarısızlığından sonra bölgeselleşme 1980’li yılların ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Yeni bölgeselleşme olarak adlandırılan bu süreçte, ABD bölgeselleşme üzerinde önemli bir konuma geçmiştir. ABD, 1985 yılında İsrail 1988 yılında Kanada ile serbest ticaret bölgesi kurmuştur. Ayrıca ABD 1994 yılında Kanada ve Meksika ile Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi’ni (NAFTA) oluşturmuştur. Bu süreçte Avrupa Birliği (AB) Kuzeye ve Güneye genişlemiştir. NAFTA ve AB’nin etkileriyle yeni bölgeselleşme Latin Amerika, Asya ve Afrika’ya yayılmıştır.

Yeni bölgeselleşme eski bölgeselleşmeden birçok yönden ayrılır. Bu çalışmada eski ve yeni bölgeselleşme tanımlanmaktadır. Ayrıca eski ve yeni bölgeselleşmenin özellikleri örnek verilerek açıklanmakta ve karşılaştırılmaktadır.

03. Summary

Regionalism defined broadly as the tendency of a select group of countries to liberalize trade amongst themselves while discriminating against the rest of the world is on the agenda again. Interest in bilateral approaches to trade policy is not new. The movement towards an open trade regime in Europe in the second half of the nineteenth century was led by a series of bilateral trade agreements that began with Anglo-French commercial treaty of 1860. World War I disrupted the growth of regionalism. Regional trade agreements formed between World Wars I and II tended to be highly protectionist and discriminatory.

Regionalism continued to spread after World War II. This period, named as “old regionalism” started in Europe with the 1957 agreement for the establishment of the European Economic Community (EEC). Under the impulsion of EEC, Regionalism spread throughout Latin America, Africa, and Asia. During this period the United States supported multilateralism. Old regionalism failed except in Europe.

After the failure of old regionalism, regionalism came on the scene in the second half of 1980s. In this process, denoted as “new regionalism”, the United States was a major player on it. The United States established free trade area with Israel in 1985 and Canada in 1988. Furthermore, the United States formed North American Free Trade Area (NAFTA) with Canada and Mexico in 1994. European Union (EU) expanded to Southern and Northern. With the triggering effects of NAFTA and EU, new regionalism spread to Latin America, Africa, and Asia.

The new regionalism differs from the old regionalism in several respects. In this study is defined old and new regionalism. It is explained characteristics of old and new regionalism by giving examples and comparing these concepts also.

04. Tablolar Listesi

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Dağılımı	71
2	Yeni İle Eski Bölgeselleşme Arasındaki Farklılıklar	75

05. Şekiller Listesi

<u>Sekil Nr.</u>	<u>Sekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Bölgesel Bütünleşme Aşamaları.....	11
2	Ticaret Yaratıcı Gümrük Birliği	27
3	Ticaret Saptırıcı Gümrük Birliği.....	29
4	Bölgeselleşme ve Refah	33

06. Grafikler Listesi

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	1948–2002 Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Sayısı	23

07. Kısaltmalar Listesi

AAET	:Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ACM	:Arap Ortak Pazarı (Arab Common Market)
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	:Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AMU	:Arap Mağrip Birliği (Arab Maghreb Union)
AP	:And Ülkeleri Paktı (Andean Pact)
APEC	:Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia-Pacific Economic Cooperation)
ASEAN	:Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (Association of South-East Asian Nations)
AT	:Avrupa Topluluğu
CACM	:Orta Amerika Ortak Pazarı (Central American Common Market)
CARICOM	:Karayipler Topluluğu ve Ortak Pazarı (Caribbean Community and Common Market)
CARIFTA	:Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi (Caribbean Free Trade Association)
CBI	:Doğu ve Güney Afrika Ekonomik İşbirliği (Cross Border Initiative)
CEAO	:Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (Communauté Economique de l'Afrique de l'Ouest)
CEMAC	:Orta Afrika Parasal Birliği (Communaute Economique et Monetaire de l'Afrique Centrale)

CEPGL	:Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (Communauté Economique des Pays des Grand Lacs)
COMESA	:Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (Common Market of Eastern and Southern Africa)
EAC	:Doğu Afrika Topluluğu (East African Community)
EAEC	:Doğu Asya Ekonomik Birliği (East Asian Economic Caucus)
ECLA	:Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (Economic Commission for Latin America)
ECLAC	:Latin Amerika ve Karayip Ekonomik Komisyonu (Economic Commission for Latin America and Caribbean)
ECOWAS	:Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of West African States)
EEA	:Avrupa Ekonomik Alanı (European Economic Area)
EFTA	:Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Association)
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
LAFTA	:Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (Latin American Free Trade Area)
LAIA	:Latin Amerika Bütünleşme Birliği (Latin American Integration Association)
MERCOSUR	:Güney Yarımküresi Ortak Pazarı (Mercado Comun Del Cono Sur)
MFN	:En Çok Kayrılan Ülke Kuralı (Most Favored Nation)
MRU	:Mano Nehri Birliği (Manu River Union)
NAFTA	:Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement)

SACU	:Güney Afrika Gümrük Birliği (Southern African Customs Union)
SADC	:Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (Southern African Development Community)
SADCC	:Güney Afrika Kalkınma Koordinasyon Konferansı (Southern African Development Coordination Conference)
UDEAC	:Orta Afrika Ekonomik ve Gümrük Birliği (Union Douanière des Etats de l'Afrique Centrale)
WAEMU	:Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (West African Economic and Monetary Union)
WTO	:Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)

GİRİŞ

1960 ve 1970’li yıllarda oluşan eski bölgeselleşme hareketlerinin başarısızlığından sonra, 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren bölgeselleşme hareketleri tekrar gündeme gelmiş; bu hareketlere dünya genelinde, özellikle Kuzey Afrika, Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya bölgelerinde katılımlar başlamıştır.

Ülkelerin ticaret politikalarında ortaya çıkan bu tür yaklaşımlar yeni bir olgu değildir. Nitekim, Avrupa’da 19. yılda bölgeselleşme hareketleri gözlenmiştir. Yarattığı etkiler bakımından bu oluşumlardan en önemlisi, koşulsuz “en çok kayırlan ülke kuralı (MFN)” tarafından desteklenen İngiliz-Fransız Ticaret Anlaşması olmuştur. Bu anlaşma bölgede diğer anlaşmaların yapılmasını teşvik etmiş, 19. yılda Avrupa’da serbest ticaret düzenin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Avrupa’da yaşanan bu olumlu süreç Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte son bulmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında ayırıcı ve korumacı bir bölgeselleşme süreci yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde, serbest ticaret anlayışını sağlayabilmek için 1947 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) yapılmıştır. Bu anlaşmayla birlikte ülkeler, çok taraflı ticaret görüşmeleri vasıtasıyla tarife indirimleri sağlayarak dünya ticaretini serbestleştirmeyi amaçlamışlardır. Uzun bir süre devam eden çok taraflı ticaret görüşmelerine paralel olarak bölgeselleşme hareketleri de gerçekleşmiştir.

Eski bölgeselleşme süreci 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kurulmasıyla başlamıştır. Bu topluluğun kurulması Afrika, Asya ve Latin Amerika’da bölgeselleşme hareketlerinin oluşmasını tetiklemiştir. Eski bölgeselleşme sürecinde Kuzey Afrika ve Kuzey Amerika’da bölgeselleşme hareketleri görülmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bölgeselleşme hareketlerine katılmamış, çok taraflı ticaret sistemini savunmuştur. Bu süreçte Avrupa’da yaşanan bölgeselleşme hareketleri dışındaki bölgeselleşme hareketleri gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, piyasalarını birleştirerek ölçek ekonomileri sağlamayı ve böylece ekonomik kalkınmalarını hızlandırmayı amaçlamışlardır. Ayrıca bu ülkeler, ithal ikameci sanayileşme politikaları vasıtasıyla sanayileşmeyi hedeflemişlerdir. Dolayısıyla eski

bölgeselleşme sürecinde bölgeselleşme hareketleri bölge içi piyasalara yönelik olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte gelişmiş ülkeler arasındaki bölgeselleşme hareketleri başarılı; buna karşın gelişmekte olan ülkeler arasındaki bölgeselleşme hareketleri ise başarısız olmuştur.

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren, yeni bölgeselleşme olarak adlandırılan, bölgeselleşme hareketleri tekrar ortaya çıkmıştır. Yeni bölgeselleşme sürecinde, ABD eski bölgeselleşme sürecinde sürdürmüş olduğu tutumu değiştirerek, bölgeselleşme hareketleri oluşturmaya başlamıştır. Örneğin 1985 yılında İsrail ve 1988 yılında da Kanada ile serbest ticaret anlaşması yapmıştır. Ayrıca 1994 yılında Kanada ve Meksika arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) oluşturulmuştur. Bu arada Avrupa Topluluğu 1986 yılında güneye genişlemiş, Portekiz ve İspanya topluluğa katılmışlardır. 1992 yılında Avrupa Birliği (AB) anlaşması yapılmıştır. ABD'nin Kanada ile serbest ticaret anlaşması yapması ve 1992 yılına kadar Avrupa'da tek pazar planının hazırlanması, dünya genelinde yeni bölgeselleşme hareketlerini hızlandırmıştır.

Yeni bölgeselleşme hareketlerinin en temel özelliği, gelişmekte olan ülkelerin bölgeselleşme stratejilerinin değişmesi ve gelişmiş ülkelerle bütünleşme gayretine girmeleridir. Bu süreçte ülkelerin piyasalarını birleştirerek ölçek ekonomileri oluşturmak vasıtasıyla kalkınmalarını hızlandıracakları düşüncesi devam etmiştir. Fakat ülkeler ithal ikameci politika uygulamalarından vazgeçmiştir. İhracat arttırıcı politikalar uygulayarak kalkınmalarını hızlandırmayı amaçlamışlardır. Bu nedenle yeni bölgeselleşme süreci, eski bölgeselleşme süreciyle kıyaslandığında, daha liberal bir görünüm sergilemiştir.

Bölgeselleşme hareketlerinde ülkeler, kendi aralarında ticarete konu olan engelleri azaltarak ticaret artışları sağlamayı hedeflemektedirler. Bu nedenle bölgeselleşme, bölgeselleşme hareketine katılmayanlar için ayrımcı bir etki yaratmaktadır. Aynı zamanda bu durum bölgeselleşme hareketine katılan ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesini de sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle yeni bölgeselleşme sürecinin incelenmesi dünya ekonomisinde oluşturacağı etkiler bakımından, önemli bir konuma gelmektedir. Bu süreçte, bölgeselleşme hareketlerine katılımın artması, bölgeselleşme çok taraflı serbestleşmeye yol açabilecek mi? yoksa çok taraflı serbestleşmeyi engelleyecek mi?

sorularını gündeme getirmektedir. Yeni bölgeselleşme ile ilgili olarak bu ve bunun gibi soruların cevabı üzerinde çok sayıda araştırma ve tartışma söz konusudur.

Bu çalışmanın amacı; yeni bölgeselleşme sürecini, özelliklerini ve nedenlerini irdeleme ve yeni bölgeselleşmenin dünya ekonomisini çok taraflı serbestleşmeye getirip getirmeyeceği konusunda süregelen tartışmaları ortaya koymaktır.

Bu amaç doğrultusunda bölgeselleşme hareketleri tarihsel süreçte incelenerek, bölgeselleşme sürecindeki ayırım noktalarının belirlenmesi planlanılmıştır. Çünkü bölgeselleşme hareketleri bir birini takip eden tarihsel bir süreçte gerçekleşmiştir. Dolayısıyla yeni bölgeselleşme sürecinin açıklanabilmesi için, bu süreç öncesindeki bölgeselleşme hareketlerinin incelenmesi ve özelliklerinin saptanması gerekmektedir. Bu doğrultuda bölgeselleşme hareketleri incelenirken bölgeselleşme süreci, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası biçiminde olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesi gerçekleşen bölgeselleşme süreci özet bir şekilde açıklanmış ve ilk bölgeselleşme hareketleri üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgeselleşme süreci “eski ve yeni bölgeselleşme” şeklinde incelenmiştir. Eski ve yeni bölgeselleşme süreçleri özellikleri bakımından karşılaştırmalı bir biçimde incelenerek bölgeselleşmenin daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Bunun için yerli ve yabancı literatür taranmış, olabildiğince birincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bölgeselleşme kavramı, bölgesel bütünleşme biçimleri, bölgeselleşmenin nedenleri, etkileri, tarihçesi ve bölgeselleşme teorisi incelenmiştir. İkinci bölümde, eski bölgeselleşme süreci ve özellikleri ile eski bölgeselleşmenin başarısız olmasının nedenleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, yeni bölgeselleşme süreci, nedenleri, özellikleri, eski ve yeni bölgeselleşme arasında benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Değerlendirme ve sonuç kısmında, çalışma neticesinde elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BÖLGESELLEŞME

10. Bölgeselleşme Kavramı

Bölgeselleşme, ekonomi literatüründe son yıllarda en çok tartışılan konulardan biridir. 1980’li yıllar ve daha sonrasında bölgeselleşme hareketlerine katılımların başlaması ve artan bir hızda devam etmesi dikkat çeken bir gelişmedir. Dünya ekonomisinde yaşanan bu gelişmelere araştırmacılar kayıtsız kalmamış aksine yoğun bir ilgiyle takip etmişlerdir. Bölgeselleşme, bu nedenle sayısız çalışma ve kitaba konu olan bir olgudur. Üzerinde bu kadar çok çalışma yapılan konuda ortak bir tanımlamanın oluşmaması yadırganmaması gereken bir durumdur.

Bölgeselleşme literatürde farklı tanımlamalarla ortaya konulmuştur. Herhangi bir ülke grubunun birbirlerine sınır ya da yakın olup olmadıklarına bakılmaksızın aralarındaki ticaret engellerini azaltmak için tasarlanan politikalar (WINTERS, 1999a, s.8). Yine Winters’e göre, bölgeselleşme az sayıdaki ticaret ortağı arasında karşılıklı olarak ticaret engellerini azaltmak için yapılan herhangi bir ticaret anlaşmasıdır (WINTERS, 2001, s.2).

Bhagwati ise bölgeselleşmeyi bir ülke grubunun birbirleri arasında tercihli ticaret anlaşması yapması olarak tanımlamıştır (BHAGWATI, 1993, s.22). Fakat Özere göre bölgeselleşme; ülkelerin birbirleriyle yaptıkları temel anlamda coğrafi olarak tercihli ticaret anlaşmalarını (düzenlemelerini) ifade etmektedir (ÖZER, 2005, s.23). Benzer şekilde bölgeselleşme kavramını algılayabilmek için tercihli ticaret alanları ile bölgeselleşme arasındaki farklılığın da açıklanması gerekir. Tercihli ticaret alanları; serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri ve ortak pazar anlaşmalarını ifade etmektedir. Fakat bölgeselleşme; coğrafi anlamda tercihli ticaret alanlarını ifade etmektedir (DTM, 2001, s.30). Grilli de bölgeselleşmeyi seçilmiş bir ülke grubunun kendi aralarındaki ticareti

serbestleştirerek grubun dışında kalan ülkelere ayırıcı ticaret politikaları izleme eğilimi olarak tanımlanmış bölgeselleşme şekillerini ise serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri ve ortak pazarlar biçiminde ifade etmiştir (GRILLI, 1997, s.194–233).

Bölgeselleşme kutuplaşma, bloklaşma veya bölgesel bütünleşme biçiminde de tanımlanmaktadır (KARLUK, 2002a, s.223). Nitekim bölgeselleşme uluslararası ekonomik bütünleşme olarak da tanımlanabilir. Uluslararası ekonomik bütünleşme ise bir ülkede bölgelerarası bütünleşme ile dünya ölçeğindeki bütünleşme arasında orta düzeye tekabül eden bir kavram olarak farklı ulusların bir blok halinde bütünleşmesini ifade etmektedir (BAYRAKTUTAN, 2003, s.3).

Yukarıdaki tanımlamalar arasındaki farklılıktan da anlaşılacağı üzere kimi araştırmacılara göre bölgeselleşme coğrafi anlamda kullanılmasına karşın kimi araştırmacılara göre ise bölgeselleşmede coğrafi kısıtlama yoktur. Bu çalışmada bölgeselleşme “*ülkelerin belirli bir coğrafi alanda birbirleriyle bütünleşmek için yaptıkları ticaret anlaşmalarıdır*” biçimde kabul edilmiştir.

Bölgeselleşme hareketleri ise ülkelerin bölgesel ekonomik bütünleşme için yaptıkları girişimlerdir. Yapılan açıklamalardan hareketle bölgeselleşmenin, bütünleşme teorisiyle yakından alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bölgesel ekonomik bütünleşme konusunun daha detaylı incelenmesi gerekir.

11. Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Biçimleri

Literatürde kimi araştırmacılar bölgesel bütünleşmeyi, ekonomik bütünleşme¹ olgusuna coğrafi bir kısıt koymak amacıyla kullanmaktadır. Kimi araştırmacılar ise bölgesel ekonomik bütünleşmeyi aynı zamanda ekonomik bütünleşme olarak adlandırmakta ve aynı anlamda kullanmaktadır.

Ekonomik bütünleşme olgusu da literatürde değişik şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin Tinbergen, uluslararası ekonomik bütünleşme ile uluslararası ekonomik işbirliğinin

¹ Bu kavramla ilgili literatür de birleşme ve entegrasyon terimleri de kullanmaktadır. Bu çalışmada bütünleşme kavramı kullanılacaktır.

optimumlaştırılması şeklinde tanımlarken; Kindleberger ekonomik bütünleşmeyi üretim faktörleri fiyatlarının eşit bir duruma getirilmesi olarak tanımlamaktadır. Ekonomik bütünleşme en genel biçimiyle, bütünleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmetlere serbest dolaşımı sağlayarak bir ortak pazar yaratmak şeklinde tanımlanabilir (KARLUK, 2002b, s.477).

Bölgesel bütünleşme biçimleri ile aynı anlamda kullanılan ekonomik bütünleşme biçimleri genellikle tercihli ticaret anlaşmaları, serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri, ortak pazarlar ve ekonomik birlikler şeklinde sınıflandırılmaktadır².

110. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Tercihli ticaret anlaşmaları, anlaşmaya taraf olan ülkeler arasındaki ticaret engellerinin diğer ülkelere oranla daha az olduğu birlikteliklerdir. Bu bütünleşme biçimi bölgesel bütünleşme biçimleri içerisinde en gevşek olanıdır (SALVATORE, 1999, s.299). Fakat ülkeler anlaşmaya taraf olmayan ülkelere kendi gümrük tarifelerini uygulamaya devam ederler. Karluk'a göre tercihli ticaret anlaşmaları bütünleşme kapsamına girmez (KARLUK, 2002a, s.231).

111. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest ticaret bölgesi, üye ülkelerin kendi aralarında üretmiş oldukları mal ve hizmetler üzerindeki ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar yaratmayı amaçladıkları bölgesel bütünleşme biçimidir. Mal ve hizmet ticareti yalnızca anlaşmaya taraf olan ülkelerde serbestleştirilmekte, üçüncü ülkelere karşı üye ülkeler kendi tarife politikalarını uygulamaktadır. Bu nedenle üye ülkeler, serbest ticaret bölgesinde ortak bir mal ve hizmet piyasası oluşturabilmek için birbirlerine karşı tercihli gümrük politikası uygulayabilmektedirler.

Serbest ticaret bölgesinde bölge dışı ülkelere ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmaması önemli sorunlara yol açar. Üçüncü ülkeler, bölge içerisinde gümrük vergisi

² Literatürde benzer sınıflandırmalar için bkz. Blassa (1961, s.2), Seyidoğlu (2001, s.205), Karluk (2002a, s.230–233; 2002b, s.477–480), Ünsal (2005, 409–412), Ertürk (1993, s.7–10; 2002, s.46–50), Bayraktutan (2003, s.14), Salvatore (299–300)

daha düşük olan ülkeye ihracat yaparlar. Bölgeye giren mallar daha sonra yüksek gümrük tarifesi uygulayan ülkeye daha düşük gümrük ödenerek kolayca geçebilir. Bu nedenle serbest ticaret bölgesi oluşturulmadan önceki ticaret yüksek gümrüklü ülkeden düşük gümrüklü ülkeye sapsmış olur (ERÇAKAR, 2005, s.163).

Ülkelerin değişik kamu politikaları ile yine de kendi üreticilerini koruma olanakları ellerinde kalmaktadır. Bu bütünleşme aşamasında her ülkenin serbestçe kendi gümrük politikasını seçmesi, bütünleşmeyi dağıtıcı eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Serbest ticaret bölgesinde yer alan bir ülke, sanayisinin güçlü olmadığı alanlarda çok düşük gümrük oranları kabul ederek birlik içinde bu malların ithalatçısı konumuna gelebilir. Böyle bir uygulama duruma göre iki farklı sonuç doğurabilir. Birincisi, bütünleşme içinde bu malların üreticisi bir ülke varsa ve kendi üreticisini gümrük duvarlarıyla koruyorsa, bu korumayı etkisiz hale getirir. Sistem içinde gerilemeler yaratabilir. İkincisi, serbest ticaret bölgesinde bu dalda üretici bir ülke yoksa gümrük tarifesini indiren ülke, bu daldaki ticareti ele geçirebilir. Çünkü; bölge içine ihracat yapan üçüncü ülkelerin sisteme girerken düşük gümrük tarifesi uygulayan ülkeyi seçmesi ve oradan yüksek tarifeli ülkeye mal kaydırması söz konusu olacaktır. (YILDIZ, 1999, s.57).

Bu duruma engel olmak için bazı düzenlemeler yapılabilir. Serbest ticaret bölgesi anlaşmasına üye ülkeler arasında serbest dolaşımda bulunan malların ilk üretim yerlerini bildiren menşe belgeleri düzenlenebilir. Bu uygulama sonucunda serbest ticaret bölgesindeki yüksek gümrük tarifeli ülkenin çıkarları korunmuş olabilecektir (ERÇAKAR, 2005, s.163). Serbest ticaret bölgesinde bu şekilde bir düzenlemenin yapılmaması halinde; bölgedeki ticareti yeniden ele geçirmek için öteki ülkelerin de gümrük tarifelerini en aza indirmesi gerekir. Dolayısıyla bütünleşme dışına karşı uygulanan gümrük duvarlarında en alt düzeyde eşitleme eğilimi ortaya çıkar. Serbest Ticaret Bölgelerinde bütünleşmenin taşıdığı bu sakıncaları kaldırmak için ya menşe belgeleri gibi ek kurallar koymak ya da bir üst bütünleşme biçimine geçmek gerekir (YILDIZ, 1999, s.57)

112. Gümrük Birlikleri

Gümrük birlikleri, serbest ticaret bölgelerine kıyasla daha geniş kapsamlı bir bütünleşme biçimidir. Gümrük birliğinde, üye ülkeler arasındaki tarife ve kota

sınırlamaları kaldırılarak yalnızca mal ve hizmetler için ortak bir piyasa oluşturulması hedeflenmiştir. Üretim faktörlerinin tamamının üye ülkeler arasında serbest dolaşımı ve ekonomik politikaların bütünleştirilmesi gümrük birliğinde mümkün değildir (KARLUK, 2002a, s.232).

Gümrük birliklerinde serbest ticaret anlaşmalarından farklı olarak birliğe katılmayan ülkelere karşı uygulanan gümrük vergileri birlik üyeleri arasında eşitlenmektedir. Bu uygulamayla üye ülkeler arasındaki mal akımları serbestleşip artarken, bütünleşme dışında kalan ülkelere mal akımlarında ise oransal bir azalma görülebilir. Gümrük birliğinde ülkeler, üçüncü ülkelere karşı uygulanacak gümrük tarifelerini saptama kararını ülkeler üstü düzeye bırakmıştır. Birliğin en önemli ve tek kararı olan ortak gümrük tarifesi düzeyinin nasıl saptanacağı, birliği oluşturan ülkelerin korumacı ya da serbest ticareti savunan yaklaşımlarına göre değişecektir. Korumacı görüş egemense, birlik bir korumacılık kalesi haline gelebilir. Ama genellikle bir birliğin tek tek ülkelerin saptayacağı gümrük oranlarından daha düşük bir düzey saptayacağı ileri sürülebilir. Bunun iki gerekçesi olabilir. Birincisi, birliğin doğurduğu ticaret saptırma etkisi ve yeni pazar büyüklüğü dolayısıyla daha düşük koruma düzeyleriyle yetinilebilmesidir. İkincisi de, yine ticaret saptırma etkisi dolayısıyla birliğe katılmayan çevre ülkelerde yaratılan olumsuz etkileri ve siyasal tepkileri azaltma kaygısıdır (YILDIZ, 1999, s.58).

Gümrük birliklerinde serbest ticaret bölgelerine ek olarak gümrük birliğine üye ülkelerin serbest dış ticaret politika izleme olanakları kısıtlanmıştır. Bu nedenle gümrük birliği serbest ticaret bölgesine oranla daha ileri bir bütünleşme biçimidir (ERÇAKAR, 2005, s.164).

Gümrük birliği içinde kapitalizmin eşitsiz büyüme yasası işlemektedir. Gümrük birliğinin kurumsal yapısı, birlik içinde doğabilecek eşitsiz büyümeleri önleyici mekanizmalara sahip değildir. Büyümenin eşitsizliği birliği dağıtacak siyasal çelişkileri besleyebilir. Serbest ekonomi mantığı içinde bu eşitsizliğin üstesinden gelmenin bir çözümü olarak, mal piyasalarındaki bütünleşmenin yanı sıra, faktör piyasalarında da bütünleşme gündeme gelebilir. Bu da bizi bir sonraki bütünleşme aşaması olan ortak pazara götürür (YILDIZ, 1999, s.58).

113. Ortak Pazarlar

Ortak pazar, taraf ülkeler aralarındaki ticaret engellerini kaldırarak diğer ülkelere ortak bir ticaret politikasının izlemenin yanı sıra emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımına imkan veren bir bütünleşme şeklidir. Bu nedenle her ortak pazar bünyesinde serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliğini barındırır. Ancak ne gümrük birliği ne de serbest ticaret bölgesi bir ortak pazar değildir (ÜNSAL, 2005, s.411).

Ortak pazarda üye ülkeler arasında bir serbestleşme sağlanırken ortak pazara üye olmayan ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamasına devam edilir. Ortak pazarın oluşabilmesi için üye ülkelerin ulusal sınırlarında uygulanan her türlü fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması gerekmektedir. Atılması gereken ikinci adım ise ülkelerin iç ekonomik politikalarının birbirine yaklaştırılmasıdır. Buna göre ortak pazar aşamasında söz konusu engelleri kaldırıcı çeşitli önlemler yürürlüğe girer. Bu durumda ortak pazar içinde yer alan ülkelerdeki sermaye için en uygun yatırım alanını emek için de en uygun çalışma ortamını bulmak söz konusu olabilecektir. Yani emek, üye ülkeler arasında serbestçe dolaşarak kendi becerisine en uygun iş ve ücreti elde etme olanağı bulabilecektir. Bununla birlikte sermayenin serbest dolaşımını engelleyen kuralların kaldırılması daha kolay olurken, emek için aynı şey söz konusu değildir. Çünkü emeğin serbest dolaşımının sağlandığı bir konumda, durgunluk şeklindeki bunalım dönemlerinde, pazar içindeki ülkeler birbirine işsizlik ihraç edebilirler. Bunun yanı sıra ülkeler arasında gelişmişlik farkları da söz konusuysa, gelişmiş ülkeler büyük miktarda emek göçü ile karşı karşıya kalabilirler (YILDIZ, 1999, s.58–59).

Gerek mal ve hizmet piyasalarında, gerekse üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanması ortak pazar içinde faktör fiyatlarının eşitlenmesi ve kaynakların etkin kullanımına imkan verebilir. Ancak ekonomik gelişmenin üye ülkeler arasında eşit dağılımı söz konusu olmayabilir. Gelişme, belli büyüme kutuplarında odaklaşma eğilimi gösterebilir, bu nedenle de akışkanlığı artan emek ve sermaye bu odaklarda toplanabilir. Eğer bütünleşmeye giren ülkelerin birbiriyle rekabet edecek ölçekte büyüme kutupları yoksa sistemde büyüme eşitsiz olabilecek ve bazı ülkeler açısından bütünleşme bir fayda sağlamayabilecektir. Bu da bütünleşmede parçalanma eğilimlerine yol açabilecek, bunu

önlemeye yönelik arayışlar da, bir üst bütünleşme aşamasını getirecektir (YILDIZ, 1999, s.59).

114. Ekonomik Birlikler

Ekonomik bütünleşme hareketlerinin son aşaması ekonomik birliklerdir. Ekonomik birlik uygulanacak ekonomik, parasal, mali ve sosyal politikaların birlik tarafından ortak biçimde belirlenmesi demektir. Bunun için de ülkelerin politika belirleme ve uygulama yetkilerinin bir bölümü birlik düzeyinde oluşturulan ülkeler üstü bir kuruluşa devredilir (SEYİDOĞLU, 1999, s.212). Özellikle tek para sistemi, merkez bankası ile birleştirilmiş bir mali sistem ve ortak bir dış ticaret politikası gerektirir. Serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazar esas olarak üyeleri arasındaki dış ticarete konu olan engelleri kaldırmayı hedeflerken, ekonomik birlik ülkeler üstü ekonomik kararların birlikte alındığı ve her üye ülkede aynen uygulandığı bir ekonomik bütünleşme biçimidir (KARLUK, 2002b, s. 480).

Ekonomik birlik aşamasında ulusal politikaların uyumlaştırılması bir anlamda zorunluluk arz eder. Söz konusu politikaların bir kısmı birliğe giren ülkelerin yapısal sorunlarını çözecek, bir kısmı makroekonomik politikaların uyumlaştırılmasını sağlayacak, bir kısmı da bütün birlik üyeleri tarafından alınması ve uygulanması gereken hususlarla ilgili olacaktır. Hangi alanlarda politika uyumuna ve yeniden dağıtım uygulamalarına gidileceği sorusu ise şu şekilde cevaplandırılabilir (YILDIZ, 1999, s.59):

Birincisi, mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme, sadece gümrük engellerinin kaldırılması ya da emek ve sermaye dolaşımının serbestleştirilmesiyle gerçekleştirilemez. Üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye, çeşitli teşviklere kadar uzanan, bu akımları engelleyici politika araçları bulunmaktadır. Bu nedenle söz konusu alanlarda bir uyuma gitmek zorunluluğu doğar.

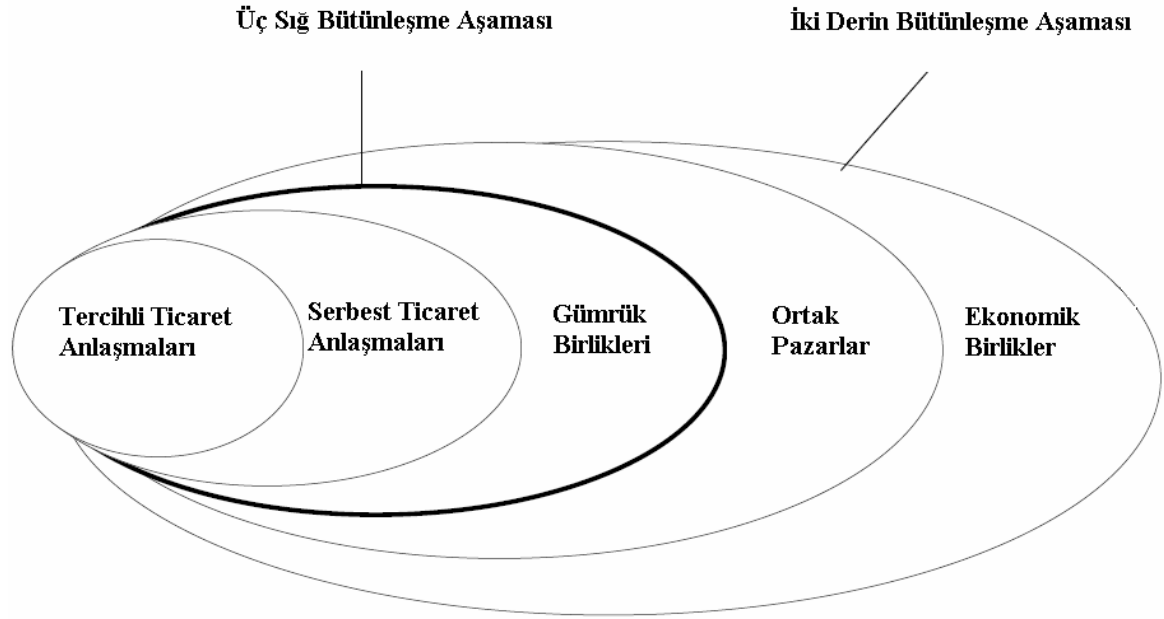
İkincisi, çevre sorunları gibi etkileri ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde sorgulanan konularda politika uyumlaştırması gereklidir.

Üçüncü uyumlaştırma gereken alan, tek bir ülkenin kendi ekonomik gücüyle çözümlenemeyeceği, uluslararası kaynakların harekete geçirilmesini zorunlu kılan girişimlerdir. Büyük ölçekli teknolojik, bilimsel araştırmalar ve projeler örneklerinde olduğu gibi.

Dördüncüsü, topluluk içinde rekabetçi yapıları ortadan kaldıran tekelleşme eğilimlerine ve eşitsiz büyüme süreçlerine karşı önlemlerin yer aldığı politikalardır.

Beşincisi ise bölgesel politikalarda olduğu gibi eşitsiz büyümenin sonuçlarını hafifletmeye çalışan yeniden dağıtım mekanizmalarının oluşturulmasıdır.

Bölgesel bütünleşme biçimlerini noktalanmadan önce sığ ve derin bütünleşmeler üzerinde durulması ayrıca önem arz etmektedir.

Şekil:1

Bölgesel Bütünleşme Aşamaları

Kaynak: DAS, 1999, s.6

Şekil 1'den görüldüğü üzere bölgesel bütünleşme aşamalarında sonra gelen her bütünleşme aşaması bir önceki bütünleşme aşamasını kapsar ve önceki bütünleşme aşamasına göre daha derin bir bütünleşmeyi yansıtır. Das'a göre ilk üç bütünleşme aşaması

sıg bütünlüşmeleri yansıtıırken son iki bütünlüşme aşaması derin bütünlüşmeleri yansıtılmaktadır. Çünkü sıg bütünlüşme aşamalarında sadece ticaret üzerindeki engeller kaldırılmaya çalışılmakta, ülkelerin bütünlüşmesini hızlandıracak üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, ekonomik politikaların uyumlaştırılması gibi alanlarda bir bütünlüşme yaşanmamaktadır. Dördüncü aşama olan ortak pazar aşamasının ilk derin bütünlüşme aşaması olduğu düşünülür. Bu aşamada mal ve hizmetlerin serbest dolaşımından öte, ticari ve mali hukuk sistemleri uyumlaştırılmaya çalışılır. Ayrıca ortak pazar aşamasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlanması da gereklidir. Son derin birlik aşaması ise ekonomik birliklerdir. Bu aşamada ülkelerin ulusal ekonomik politikalar uyumlaştırılır ve ortak para alanı oluşturulur³ (DAS, 1999, s.5-7).

12. Bölgeselleşmenin Nedenleri

Bölgeselleşme hareketlerinin oluşması üzerine literatürde birçok neden gösterilmiş olmakla birlikte, bunları ekonomik nedenler ve ekonomik olmayan nedenler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

120. Ekonomik Nedenler

Ülkelerin bölgeselleşme hareketlerine katılmalarının ana amacı ekonomik nedenlerdir. Ekonomik nedenleri kendi içerisinde; ticaret kazançları, çok taraflı pazarlı gücünün artırılması, oluşacak olan piyasaların avantajlarından yararlanma isteği, ortaya çıkabilecek ekonomik kayıplardan kaçınma isteği ve verimliliği artırma isteği şeklinde gruplandırmak mümkündür.

1200. Ticaret Kazançları

Muhtemelen bir ülkenin herhangi bir ticaret görüşmesine katılmasının temelini teşkil eden en geleneksel amaç; ticaret engelleri üzerindeki imtiyazların karşılıklı olarak değiştirilmesi vasıtasıyla ticaret görüşmesine katılan tüm ülkelerin piyasalarında meydana gelecek olan ilerlemelerden kazanç sağlayacak olmaları düşüncesidir (WHALLEY, 1996,

³ Sıg ve derin bütünlüşme aşamaları üzerine açıklamalar eski bölgeselleşme ve yeni bölgeselleşme bölümlerinde yapılacaktır.

s.14). Ticaret artışları, bölgeselleşme hareketlerine katılan ülkelerin ekonomilerine doğrudan katkı sağlar. Dış ticaret kazanımları vasıtasıyla ekonomik büyüme artışlar yaşanabilir.

1201. Çok Taraflı Pazarlık Gücünün Arttırılması

Ülkelerin bölgesel ticaret anlaşmalarına katılmalarının bir diğer nedeni de çok taraflı ticaret görüşmelerinde pazarlık güçlerini arttırmaktır. Anlaşmaya üye ülkeler serbest ticaret anlaşmalarından ziyade, üçüncü ülkelere karşı ortak dış ticaret engelleri ve ortak bir dış ticaret politikası öngören bir gümrük birliği oluşturarak çok taraflı ticaret görüşmelerinde ortak çıkarlarını büyük bir devlet etkisiyle savunabilir. Özellikle küçük ülkeler bölgesel bir oluşum çerçevesinde bir araya gelip birleşerek uluslararası ticari ilişkilerdeki etkileri açısından daha güçlü olmayı amaçlayabilirler (ÖZER, 2005, s.33).

1957 yılında AET'nin kurulmasının ana nedenlerinden biride ülkelerin ABD'ye karşı pazarlık güçlerini arttırma isteğiydi. 1950'li yılların son dönemlerinde bireysel olarak Avrupa ülkeleri, ABD ile hem ikili ticaret görüşmelerinde hem de çok taraflı ticaret görüşmelerinde düşük bir pazarlık gücüne sahipti. Eğer ülkeler ortak bir dış ticaret politikası çevresinde birlikte hareket ettiğinde pazarlık güçlerini arttırabilirlerdi (WHALLEY, 1996, s.16–17). Avrupa ülkeleri Amerika Birleşik Devletleri'yle imalat sektöründe ticari serbestleşmeyi savunurken tarım sektöründe ise korumacılığı istemekteydiler. Çünkü Avrupa ülkelerinin dış ticaret çıkarları bu doğrultuydu. AET yapmış olduğu bütünleşme sayesinde pazarlık gücünü arttırarak, ABD'ye karşı iki önemli pazarlık amacına ulaşabildi (WORLD BANK, 2000, s.18).

1202. Oluşacak Olan Piyasaların Avantajlarından Yararlanma İsteği

Bölgeselleşme hareketlerinin bir diğer nedeni de ülkelerin birleşerek oluşturacakları daha büyük piyasalardan daha fazla yarar sağlayacak olduklarını düşünmeleridir. Ölçek ekonomilerinin yarattığı fırsatları değerlendirip bölgesel pazarı genişletip sermayeyi çekerek daha hızlı büyüme ve gelişme isteği, hem gelişmekte olan ülkelere hem de gelişmiş ülkelere bölgeselleşmenin ana nedenlerinden biridir (NEBİOĞLU, 1997, s.50).

1203. Ortaya Çıkabilecek Ekonomik Kayıplardan Kaçınma İsteği

Oluşturulan bölge dışında kalan ülkelerin bu bölgeyle olan ticari ilişkilerinde azalmalar ortaya çıkabilir. Ülkeler, bu etkilerden kaçınmak için bölgeye dahil olmak isteyebilirler. Ayrıca bu gibi durumların ortaya çıkması oluşturulan bölgedeki ülkelerin ekonomilerine katkılar sağlayabilir. Birlik dışında kalan ülkedeki üreticiler oluşturulan bölgedeki ülkelerin piyasalarına girebilmek için bu ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapma yolunu tercih edebilir. Bu durumda oluşturulan bölgedeki ülkelerin ekonomilerine doğrudan katkılar sağlar. Örneğin; yeni üretim tesisleri kurulması hem üretimi arttırır hem de yeni istihdam sahalarının açılmasıyla işsizliği azaltıcı etkide bulunabilir.

1204. Verimliliği Arttırma İsteği

Oluşturulan bölge içerisindeki rekabetten ötürü, bazı üreticiler bu rekabete karşılık veremeyip üretimlerini durdururlar. Bu durum, açığa çıkacak olan ekonomik kaynakların daha verimli alanlarda kullanılmasına neden olabilir. Bu nedenle bölge içi rekabetin verimlilik artışlarına sebep olması ve böylece ülke ekonomilerinin büyümelerine doğrudan katkı yapması beklenebilir.

121. Ekonomik Olmayan Nedenler

Bölgeselleşme hareketleri yalnızca ekonomik nedenlerden oluşmaz. Ekonomik faktörlere bağlı yapılacak bir açıklama, bazı bölgeselleşme hareketlerini açıklamakta yetersiz kalabilir. Güvenlik nedenlerinden dolayı birçok ülke bölgesel bütünleşmeler yapmaktadır. Çünkü bütünleşmelerin üye ülkeler arasında güvenliğin sağlanmasında ve korunmasında yardımcı olacakları düşünülmektedir. Bölge içinde ticareti arttırıcı politikaların uygulanmasının neticesinde bölge içi güvenliğin de artacağı düşünülmektedir (ÖZER, 2005, s.34).

Bu düşünce 1950'lerdeki Avrupa bütünleşmesinin oluşmasındaki merkezi amaçlardan biriydi. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Almanya ile Fransa arasındaki ticaret akışını yönlendirecek bir bölgesel ticaret anlaşmasının oluşturulması bir başka savaşın çıkma olasılığını azaltabilirdi. Bölgesel bütünleşmelerle güvenlik arasında kurulan bu gibi

stratejik bağlantılar, Avrupa'daki ticaret anlaşmaları görüşmelerinde ekonomik etkenlerin yanında önemli etkenlerden biri oldu. Bu tür görüşmeler diğer tüm bütünleşmelerin de temel amaçlarından oldu çünkü bahsedilen olgu çok önemliydi (WHALLEY, 1996, s.18).

Ekonomik olmayan nedenler arasında yalnızca bölge içi güvenliğin sağlanması yer almaz. Ülkeler ortak bir tehdide karşı koymak amacıyla da bölgesel bütünleşme yapabilirler. Ülkelerin ekonomik alanlarda ortak hareket etmeleri, güvenlik alanında da yapılacak olan uygulamaları hem daha kolay hem de daha inandırıcı yapabilir. Ülkelerin algıladıkları potansiyel tehdit genellikle bölgesel bir siyasi baskıdır. Bunun en tipik örneği Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'dur (SADC). Çünkü Güney Afrika Cumhuriyeti bölgedeki küçük ülkeler karşı siyasi bir baskı uyguladığından ülkeler bu siyasi baskıyı kırabilmek için 1980 yılında bu bütünleşmeyi oluşturdular (WORLD BANK, 2000, s.16).

13. Bölgeselleşmenin Etkileri

Bölgeselleşmenin etkileri; oluşturulan bölgesel bütünleşme anlaşmasına üye olan ülkelere etkileri ve oluşturulan bölge dışında kalan ülkelere (üçüncü ülkelere) etkileri biçiminde iki alt başlıkta incelenebilir.

130. Bölgeselleşmenin Üye Ükelere Etkileri

1300. Olumlu Etkiler

Bölgeselleşmenin, bölgeselleşme hareketlerine katılan ülkeler üzerindeki etkilerinden en önemlisi bütünleşme anlaşmasını yapan ülkeler arasındaki ticaretin artmasıdır.

Bölgesel anlaşmaya taraf olan ülkeler birbiriyle yaptıkları ihracatın önündeki engelleri azalttıklarında, iç fiyatları daha yüksek olan mallar, üye ülkelere daha ucuza ithal edilip; yüksek fiyatlı mallar, daha ucuz fiyatlı mallarla ikame edilebilir. Böylece iç kaynaklar ihracata yönelik üretim için serbest kalabilir. İlk aşamada ihracat olmalarının artması bölge içi ticareti arttırabilir. Daha ileri bir zaman diliminde ise diğer bölgelerle yapılan dış ticaretin serbestleşmesiyle de bölge dışı ticaretin artması beklenir. Anlaşma öncesinde ülkeler arasında bütünleşme ne kadar düşük, buna karşın birbirlerine uyguladıkları ticari

engeller ne kadar çok ise anlaşmanın ticaret yaratma etkisinin o derece büyük olması beklenir (DPT, 1995, s.4).

Bölgeselleşmenin ikinci etkisi, bölgesel bütünleşmeye giren ülkelerde artan ticaretin üye ülkelerin ekonomik büyümesini tetiklemesidir.

Ticaretin serbestleştirilmesi hızlanan bilgi transferini, teknolojik değişme ve artan yatırım fırsatlarını ortaya çıkarması nedeniyle ekonomik büyümeyi yukarıya doğru itmektedir (NEBİOĞLU, 1997, s.56). İçsel büyüme teorileri, bilginin verimliliği ve büyümeyi teşvik ettiğini vurgular. Bilgi bir ülkeden diğer bir ülkeye etkin bir yolla uluslararası münasebet ve ticaret vasıtasıyla aktarılabilir. Gelişmiş ülkelerin bilgi düzeyleri yüksektir ve az gelişmiş bir ülkeye göre daha fazla teknoloji sağlayabilirler. Bölgesel bütünleşme anlaşmaları ekonomik kaynakları gelişmiş ülkeden az gelişmiş ülkeye ithalat vasıtasıyla aktarabilir. Bu olay gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesinde negatif bir katkıya sebep olurken, az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesinde pozitif katkılara sebep olur.

Bölgeselleşmenin üçüncü etkisi de ülkelerin oluşturdukları bütünleşmelerle kendi piyasalarını birleştirerek daha büyük piyasalar sağlamaları ve bu piyasaların olanaklarından daha fazla yararlanmalarıdır.

Pazarın genişlemesiyle birlikte, teknolojik gelişme hızlanacak, ileri üretim tekniklerine ulaşılabilecek ve diğer ülkelere kıyasla bir üretim üstünlüğü sağlanacaktır. Bu genişlemeyle birlikte gelecek hakkında belirsizlikler azalacağından yeni yatırım projelerine ilgi artacaktır. Yatırım artışları, sektörlerin büyümelerine imkan tanıyacak ayrıca gelişen sektörlerde firma sayısının artması ile birlikte rekabet kızışacaktır. Anlaşma sonunda fiyatlarda meydana gelecek düşüş tüketicilerin reel gelirini yükseltebileceği gibi, bu tüketicilere alternatif mallar arasında daha kapsamlı seçme olanakları da tanınabilecektir. (DPT, 1995, s.4). Genişleyen piyasalar zaman içinde içsel ekonomiler yoluyla daha dinamik etkiler yaratır: rekabet gücü artar, teknolojik gelişmeler hızlanır; optimal üretim tesis ölçeği olanaklı hale gelince; birim maliyetler düşer, azalan belirsizlikle sermaye akışına ve yatırım projelerine ilgi dolayısıyla istihdam olanakları genişler, reel gelir ve refah artışı sağlanır (BAYRAKTUTAN, 2003, s.25).

1301. Olumsuz Etkiler

Bölgeselleşmenin her zaman bölgeselleşme hareketlerine katılan ülkelere yarar sağlayacağı gibi kesin bir yargıda bulunmak güçtür. Bölgeselleşme hareketlerine katılıp, bölgesel bütünleşmeye giren ülkeler arasında istenmeyen sonuçlar da ortaya çıkabilir. Örneğin üye ülkeler arasındaki gelişmişlik seviyesi farklı olabilir. Korunan sektörler birbirine benzemeyebilir, dışa karşı uygulanan koruma oranları farklılık gösterebilir. Ticaret politikalarında değişiklikler sonucunda üyeler büyük fedakârlıklara katlanmak zorunda kalabilirler. Ayrıca bölgesel bütünleşme sonucunda gümrük vergilerinin azalması bu kaynaktan sağlanan vergi gelirlerinin düşmesine yol açabilir. Bunu gidermek için ülkelerin üçüncü ülkelere uygulayacağı gelir sağlayıcı politikalar şartları ağırlaştırabilir (KARLUK, 2002a, s.238).

Özellikle gelişme düzeyleri farklı olan ülkeler arasında yapılan bütünleşmenin temel sorunlarından biri de kutuplaşmadır. Farklı gelişme düzeyinde olan ülkelerin ekonomik bütünleşme sürecine girmeleri durumunda bütünleşmenin bir gereği olarak mal ve faktör hareketlerinin serbestleştirilmesi, taraflar arasındaki gelişme farklılığını daha da artırır. Zengin ülkelerin daha zenginleşmesi, yoksul ülkelerin daha yoksullaşması biçimindeki bu kümülatif gelişme mekanizması kutuplaşma teorisi olarak bilinir (BAYRAKTUTAN, 2003, s.23–56).

Bölgesel bütünleşme her zaman ülkelerin refah artışına katkıda bulunmayabilir. Örneğin çok taraflı serbestleşme yanlısı düşünürler, bölgesel anlaşmalar çerçevesinde sağlanacak refah artışının arzulan boyutlarda olamayabileceğini de belirtirler. Bölgesel ticaret anlaşmasına taraf ülkelerde üretilen ürünler, blok dışı ülke kaynaklı ticari mallara uygulanan çeşitli engeller nedeniyle, nispeten ucuz görünebilir. Bu şartlar altında talep bölgesel ürünlere doğru kayar ve bölge dışında kalan ürünlerde sapma olur. Sonuçta, ticaretin yönü saptırılmış olur. Suni bir ihtisaslaşma ve suni bir fiyat politikası ortaya çıkabilir. Tüketicilerin aleyhine gelişen, üretimin yapısını çarpıtan bir iktisadi düzen kendini gösterebilir (DPT, 1995, s.5).

Bölgeselleşme sonucunda bölgesel ticaret anlaşması yapan ülkelerde refah artışı da refah kaybı da olabilir. Refah artış ya da azalışları; ticaret arttırıcı (üretim arttırıcı) etki,

ticaret saptırıcı (üretim azaltıcı) etki, tüketim arttırıcı etki ve tüketim azaltıcı etki toplamından oluşur. Bir diğer sorunsu bölgeselleşme sonucunda dünya refahında artış mı yoksa azalış mı olacağı sorunudur. Bu sorun gümrük birliği teorisi başlığı altında incelenecektir.

131. Bölgeselleşmenin Oluşturulan Bölge Dışında Kalan Ükelere Etkileri

Bölgeselleşmenin bölgesel bütünleşmeye girmeyen ülkelere ilk etkisi bölgesel bütünleşme sayesinde genişleyen piyasa olanaklarından yararlanmalarıdır. Bu etki, bölge dışında kalan ülkelere ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatı verir.

Bölgesel ticaret anlaşması, blok içinde ekonomik büyümeyi hızlandırdığı, kaynakların daha etkin kullanımını sağladığı ve talep artışını uyardığı ölçüde pazarın büyümesine yol açar. Artan talebin bir kısmı bölge dışındaki mallara yönelir. Böylece bölgesel bütünleşme anlaşmasına taraf olmayanlar bu genişleyen pazara girebildikleri ölçüde, ticari olanaklarını arttırlar. Bu husus üçüncü ülkelere anlaşmaya taraf olan ülkelerde olduğu gibi ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatı verir. Bütünleşmenin oluşturulması durumunda üçüncü ülkeler, pazara giriş şartları hakkında daha fazla bilgilere sahip olabilirler. Ortak bir tarife uygulanacağından, işlemler daha basitleştirilmiş olur. Bütünleşmeye giren ülkeler, ithal ettikleri malların iç sınırlarından geçişi tek bir belgenin düzenlenmesini yeterli görebilirler. Böylece ekonomik maliyetler azalır, sınırlarda mevcut formaliteler önemli ölçüde ortadan kalkar (KARLUK, 2002a, s. 239; DPT, 1995, s.6–7; BAYRAKTUTAN, 2003, s.26).

Bölgesel bütünleşme sonucunda, genişlemiş olan pazarda kurulmuş bulunan yabancı ortakların şubeleri yerel girişimlerle hemen hemen aynı avantajlara sahiptirler. Bölgesel bütünleşmeye giren ülkelere mal satamayacakları ve ticaretin saptırılacağını düşünen blok dışı ülke girişimcileri, bölgesel bütünleşmeye katılan ülkelere doğrudan yatırım girişiminde bulunmak isteyeceklerdir (KARLUK, 2002a, s. 239; DPT, 1995, s.6–7; BAYRAKTUTAN, 2003, s.26).

Bölgeselleşmenin, bölgeselleşme hareketlerine katılmayan ülkelere olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de olabilir. Oluşturulan bölgesel bütünleşmeden sonra ticaretin seyrinin bölgesel bütünleşmeye girmeyen ülkeler aleyhine değişmesidir. Örneğin; bölge içi

üreticileri korumak üzere oluşturulan ortak tarife, bölge dışından ithalatı bütünleşme öncesine göre daha yüksek maliyetli kılacağından ticareti saptırabilir (BAYRAKTUTAN, 2003, s.26).

Bölgesel bütünleşmeye giren ülkeler bütünleşmeye girmeden önce birbirleri ile çok büyük bir mal setinde ticaret yapıyorlarsa her iki tarafın da birçok malda en ucuz kaynağı elde etmiş olduğu rahatlıkla kabul edilebilir. Aksi takdirde, ticaret bölge dışındaki verimli üreticilerden bölge içerisindeki verimsiz üreticilerin mallarına kayacaktır. Bunun en güzel örneğini Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasında gerçekleştirilen serbest ticaret anlaşmasında görmek mümkündür. Çünkü her iki tarafın MFN oranları oldukça düşük düzeyde olduğu için ticaret saptırıcı etkisi oldukça az düzeyde olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada uzun dönemde inşa edilen yakın ticari bağlara sahiptir ve doğal ticari partner durumundadırlar. Bu nedenle ticaret saptırıcı baskılar asgari düzeyde kalmıştır. Ticaret yaratıcı etki ise daha önce tarifelerin zaten düşük olması nedeniyle sınırlı seviyede kalmakla birlikte ticaret saptırıcı etkiden yinede büyük olmuştur (NEBİOĞLU, 1997, s.55). Bölgesel bütünleşme sonrası ticaretin bölge dışından bölge içine ne oranda döneceği anlaşmaya taraf olan ülkelerin büyüklüğüne ve kendi kendine yeterlilik derecesine bağlıdır. Oluşturulan birlik yeterince büyük değilse ve bazı hammadde ya da girdilerle dışa bağımlılık sürüyorsa, ticaretin yön değiştirmesi, ticaretin saptırıcı etkileri fazla olmayacaktır (DPT, 1995, s.6).

14. Bölgeselleşmenin Tarihçesi

Bölgeselleşme süreci son iki yüzyılı aşkın bir zaman diliminde yaşanan dört dalga şeklinde oluşmuştur. Bölgeselleşme sürecinin birinci dalgası 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca meydana gelmiş ve Avrupa'yı kapsayan bir görünüm sergilemiştir. İkinci dalgası ise Birinci Dünya Savaşıyla İkinci Dünya Savaşı arasındaki zaman dilimidir. Üçüncü ve dördüncü dalgası İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanmıştır (MANSFIELD-MILNER, 1999, s.595–601). Görüldüğü üzere bölgeselleşme dalgalarından ilk ikisi İkinci Dünya Savaşından önce son ikisi ise İkinci Dünya Savaşından sonra gerçekleşmiştir. Bu çalışmada bölgeselleşme süreci İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası şeklinde iki alt başlıkta incelenecektir.

140. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Bölgeselleşme

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan bölgeselleşme hareketlerinin ilk dalgası Avrupa Kıtası genelinde yaşanmıştır. Sanayi devrimi ve teknolojik ilerlemelerin eşlik ettiği bölgeselleşmenin ilk dalgası Avrupa'daki devletler arasındaki ticareti kolaylaştırmıştır. Bu dalga, Avrupa bütünleşmesi üzerinde de etkili olmuştur. Bu dönemde Avrupa'daki devletler arasında çok sayıda gümrük birliği ve ikili ticaret anlaşmaları yapılmıştır (MANSFIELD-MILNER, 1999, s.596). Bu anlaşmalardan en bilindik olan Alman Gümrük Birliği⁴ (German-Zollverein); 1808 yılından 1834 yılına kadar adım adım Prusya'nın öncülüğünde çoğu Alman devletlerinin Prusya'nın dış gümrük tarifelerini kabul etmesiyle kurulmuştur (IRWIN, 1993, s.92).

İkili ticaret anlaşmalarının sayısının artması aynı zamanda Avrupa'daki bölgeselleşmenin de artmasına yol açmıştır. 1860 yılında imzalanan koşulsuz en çok kayrılan ülke kuralı şartları tarafından desteklenen İngiliz-Fransız Ticaret Anlaşması (Anglo-French Commercial Treaty) Birinci Dünya Savaşına kadar yaşanan süreçte uluslararası ekonomik sistemin temelini oluşturmasını sağlamıştır (MANSFIELD-MILNER, 1999, s.596).

İngiliz-Fransız Ticaret Anlaşması'nın genel etkisi anlaşmayı imzalayan ülkelerde yarattığı etkiden daha önemli olmuştur. Çünkü anlaşma, dünya ticaretini serbestleşmeye doğru sürüklemiştir. Anlaşmanın yarattığı ilk sonuç ticaret saptırıcı etkinin ortaya çıkmasıdır. Bu etki, iki ülkenin birlikte hareket etmesine vesile olmuştur. İngiltere gümrük indirimlerini tüm ülkeler için uygulamaya istekli olmasına rağmen Fransa yalnızca İngiltere'den ithal edilecek olan mallarda gümrükleri indirmiştir. Fransa, MFN ülkeleri için otonom gümrük tarifesi, diğer ülkeler için ise daha yüksek konvansiyonel oranları içeren iki çeşit gümrük rejimi uyguluyordu. Daha düşük yeni gümrüklerden yalnızca İngiltere yarar sağladı. Fransız pazarına mal ihraç eden ülkeler önemli zarara uğradılar. Diğer

⁴ Alman gümrük birliği Alman devletlerinin kurdukları 1871 yılına kadar süren gümrük birliğidir. 1815 yılında Almanya'da 38 adet küçük devlet ve Avusturya gerçek bir konfederasyon olan Alman birliğinin üyesi idiler. Bu küçük devletler ekonomik yönden bağımsız oldukları için her devlet ithalata ayrı tüketim ve gümrük vergileri alıyorlardı. Bu durum piyasaların birleşerek ekonominin güçlenmesini önliyordu. Bu sebeple önce Prusya, kendi içinde bulunan küçük devletlerle anlaşarak 1828'de Hessen-Darmstadt devleti ile ilk anlaşmayı imzaladı. Gümrük Birliği, 1834 yılında 18 Alman devletini, 1870 yılında ise Hansa şehirleri dışında bütün Almanya'yı kapsamıştır. 1871 yılında da Almanya'da politik birlik sağlanmıştır (Karluk, 2002b, s.479)

devletler kendi mallarına eşit muameleyi güvence altına almak için Fransa'yı bir ticaret anlaşması imzalamaya zorladılar. Fransa koşulsuz MFN ticaret ağını Belçika'yla 1861, Alman gümrük birliğiyle 1866, İtalya'yla 1863, İsviçre'yle 1864, İsveç, Norveç, İspanya ve Hollanda'yla 1865 ve Avusturya'yla 1866 yılında anlaşmalar imzalayarak genişletti. Bu anlaşmalar, anlaşmaya katılan ülkelerin önemli yeni gümrük indirimleri elde etmesine neden oldu (IRWIN, 1993, s.96–97).

Koşulsuz MFN şartı diğer ülkeleri bile MFN anlaşmasına katılmayı ve aynı zamanda kabul etmeyi cesaretlendiren önemli derecede etkin bir araç olduğunu kanıtladı. Anlaşmaya katılımın artması, Avrupa'nın düşük gümrüklerle kaplanmasına neden oldu. Bu dönemde MFN anlaşmaları Avrupa'nın çoğu ülkesinde, ticaretin liberalleşmesini sağlayan ve diğer ülkelerin de ticaret ağına katılmasına teşvik eden bir araç olarak görüldü. Bu nedenle anlaşmalara katılımın sayısı artmaya başladı. İlk kez İngiltere ve Fransa ile başlatılan daha düşük gümrük uygulamaları Avrupa'daki küçük ülkelerin Fransız piyasasında eşit muamele elde etmek için anlaşmaya olan ilgilerini arttırdı. Alman Gümrük Birliği'nin de bu hareketlere eklenmesi Avrupa genelinde yaşanan MFN anlaşmaları hızına özel bir hız ekledi ve diğer Avrupa devletlerinin de koşulsuz MFN anlaşmaları zincirine katılmasına sebebiyet verdi. İngiltere, Belçika, İtalya ve diğerleri Alman Gümrük Birliğiyle 1865 yılında MFN anlaşması imzaladılar. Böylece gümrükleri azaltmak için yapılan ikili ticaret anlaşmaları daha çok ikili ticaret anlaşmalarının yapılmasına neden oldu. Bu süreç, emsali görülmemiş liberal bir çağa giren uluslararası ticaret altında çok taraflı anlaşmaların yapılmasıyla sonuçlandı. Irwin, 19. yılda yaşanan bu sürece aşamalı ikili mübadele (progressive bilateralism) adını vermektedir (IRWIN 1993 s.96–114).

19. yılda yaşanan bölgesel ticaret anlaşmalarındaki gelişmeye Birinci Dünya Savaşı engel oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasından hemen sonra kesinlikle bölgeselleşmenin birinci dalgasından daha fazla ayırıcı eğilimlere sahip olan bölgeselleşmenin ikinci dalgası başladı. Bölgeselleşmenin ikinci dalgasındaki bölgesel ticaret anlaşmaları yüksek derecede tercihli olma eğilimindeydi (MANSFIELD-MILNER, 1999, s.596–597). Bazıları büyük güçlerin imparatorluklarını pekiştirmek için kuruldu. Örneğin; Büyük Britanya'da 1932 yılında İngiliz Uluslar Topluluğu (Common Wealth) kurulmuştur (POLLARD, 1974, s. 174; aktaran, MANSFIELD-MILNER, 1999, s.597).

Bu anlaşmaların çoğu egemen devletler tarafından yapıldı. Örneğin; Belçika, Danimarka, Finlandiya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç ve İsveç 1930'larda seri ekonomik anlaşmalar imzaladılar. Aynı zamanda Almanya bu dönemde farklı ticaret bloklarını başlattı. Avrupa dışında da Amerika Birleşik Devletleri, Latin Amerika ülkeleriyle çok sayıda ikili ticaret anlaşmaları yapmıştır (MANSFIELD-MILNER, 1999, s.597).

19. yılın sonuna kadar MFN'yi içeren anlaşmalar, Avrupa'da ve Dünya'da gümrük oranlarında indirimlerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte yapılan ticari anlaşmalar çok taraflı serbest ticarete yol açmıştır. Bu süreçte çok taraflı serbest ticarete yaşanan gelişmelerin, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) sisteminden bazı yönlerden üstün olduğu ifade edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'yla, İkinci Dünya Savaşı'nın arasında yaşanan dönemde ayırıcı ticaret blokları ve korumacı ticaret anlaşmaları dünya ticaretinde ciddi bunalımlara yol açmıştır. Bu durum, 1929 yılında yaşanan Büyük Bunalım'ın sebeplerinden birisi olarak gösterilmektedir. Yaşanan bu iki dönem çok taraflı ve ikili ticaret politikaları hakkındaki silinmeyecek fikirleri oluşturmuştur. İki savaş arasındaki tecrübeleri yaşayan İkinci Dünya savaşı sonrası dünya ticaret sisteminin düzenleyicileri; 19. yılda yaşanan gelişmelerin ayırıcılık gözetmeyen çok taraflı serbestleşmeyi örneklediğini iki savaş arasında yaşanan dönemin ise tercihli ikili anlaşmalar dönemini ifade ettiği sonucuna varmışlardır. Yaşanan bu gelişmeler ticaret politikası hakkındaki ikili ticaret anlaşmaları ve bölgesel ticaret anlaşmaları çok taraflı serbest ticareti engelleyecek mi şüphesini devam etmesine sebep vermiştir (IRWIN, 1993, s.91).

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle Birinci Dünya Savaşı öncesi bölgeselleşme ile savaşlar arasında yaşanan bölgeselleşmenin birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığı ifade edilebilir. Birinci Dünya Savaşından önce yaşanan bölgeselleşme hareketlerinde MFN şartını içeren anlaşmalar, Avrupa'da serbest ticaret sistemin oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca bu dönemde bölgeselleşmenin, ülkelerin uzun dönemde siyasi otoritelerinin kurulmasına yardımcı olduğunun belirtilmesi yanlış olmayacaktır. Örneğin Alman Gümrük Birliği, Almanya'nın siyasi otoritesinin kurulmasında etkin bir rol üstlenmiştir. İki savaş arası yaşanan dönemde ise bölgeselleşme ayırıcı ticaret politikaları ve korumacı ikili anlaşmalar dünya ticaretinin azalmasında etkili olmuştur ve ayrıca 1929 yılında yaşanan

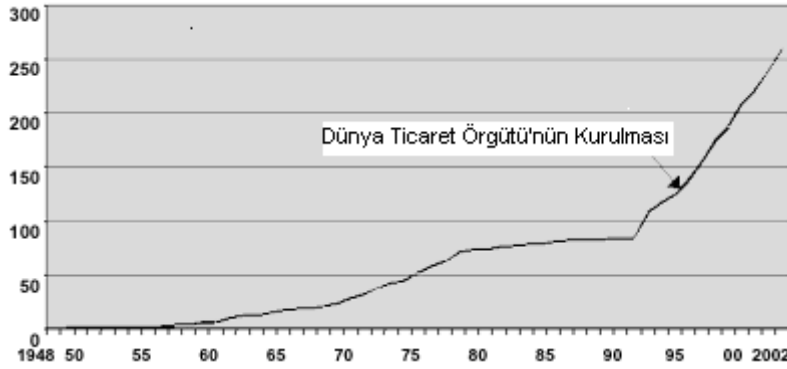
Büyük Bunalım'ın da bir sebebi olmuştur. Örneğin Irwin'e göre 1929 dan 1932 yılına kadar dünya ticaret hacmi %40 azalmıştır (IRWIN, 1993, s.112)

141. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Bölgeselleşme

İkinci Dünya Savaşı sonrasında GATT kurulmuştur⁵. GATT'ın en önemli ilkelerinden biri MFN⁶ ilkesidir. Fakat GATT'ın yirmi dördüncü maddesi nazarınca MFN ilkesinin bir istisnası verilmekteydi. Bu madde de bölgesel ticaret anlaşmalarının yapılmasına izin verilmekteydi. 1947 yılında GATT'ın kurulmasını takiben bölgesel ticaret anlaşmaları yapılmaya devam edildi ve hala günümüzde artan bir hızla devam etmektedir.

Grafik : 1

1948–2002 Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Sayısı

Kaynak: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm

Grafik 1'de, İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgeselleşme hareketlerinin seyri görülmektedir. 1950–1960 döneminde az sayıda bölgeselleşme hareketi yaşanmıştır.

⁵ 1947 yılında kurulan GATT'ın temel amacı uluslararası ticarette gümrük tarifeleri ve benzeri kısıtlamaları kaldırarak, uluslararası ticarette serbestleşmeyi sağlamak olmuştur. Başlangıçta geçici bir anlaşma niteliğinde olan GATT, zamanla daimi bir yapıya dönüşmüştür. Yaklaşık yarım asır bu şekilde faaliyet gösteren GATT, 1994 yılında anlaşma niteliğinden çıkarak daha sağlam ve yaptırım gücü artırılmış bir kuruluş özeliğindeki Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüşmüştür. 1948 yılında yürürlüğe giren GAAT ve onu takiben WTO çok taraflı görüşmelerle dünya ticaretini serbestleştirme amacını yerine getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda 1947 yılında Cenevre, 1949 yılında Annecy, 1951 yılında Turquay, 1956 yılında Cenevre, 1960–1961 yılları arasında Dillon, 1964–1967 yılları arasında Kennedy, 1973–1979 yılları arasında Tokyo ve 1986–1994 yılları arasında Uruguay (WTO'nun kuruluşu bu görüşmenin sonucunda olmuştur) görüşmeleri düzenlenmiştir (ÇEŞTEPE, 2005, 203–207).

⁶ GATT/WTO'ya üye bir ülke, diğer bir ülkeye tanıdığı elverişli bir konumu koşulsuz olarak tüm üye ülkelere uygulamak zorunda olduğu kuraldır. Üye ülkelerden biri diğerine bir gümrük kolaylığı sağladığı takdirde, anlaşmaya taraf olan ülkelerin tümü bundan yararlanabilecektir (ÇEŞTEPE,2005, s.205).

1960'lı yıllarla birlikte bölgeselleşme hareketleri artmaya başlamıştır. 1960–1970 yılları arasında bölgeselleşme hareketlerine önemli katılımlar yaşanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte bölgeselleşme hareketlerine katılımlar azalmıştır. 1990'lı yıllarla birlikte bölgeselleşme hareketlerinde tekrar artışlar yaşanmaya başlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgeselleşmede yaşanan bu gelişmeler nasıl sınıflandırılacaktır? Literatürde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem incelenirken eski ve yeni bölgeselleşme ayırımına gidilmektedir. Bhagwati, eski bölgeselleşme yeni bölgeselleşme ayırımı yerine birinci bölgeselleşme ve ikinci bölgeselleşme ayırımını kullanmaktadır (BHAGWATI, 1993, s.28–29). Yaşanan bu eski ve yeni bölgeselleşme ayırımını kimi iktisatçılarsa bölgeselleşmenin birinci dalgası ve ikinci dalgası şeklinde sınıflandırmaya gitmektedirler⁷. Bu yaklaşım Mansfield-Milner bölgeselleşmeyi dört dalga şeklinde sınıflandırdığı yaklaşımıyla örtüşmemektedir. Bu sınıflandırmaların tümünde eski bölgeselleşme (birinci bölgeselleşme veya bölgeselleşmenin ilk dalgası) 1950 ve 1980 yılları arasındaki bölgeselleşme hareketlerini ifade ederken, yeni bölgeselleşme (ikinci bölgeselleşme veya bölgeselleşmenin ilk dalgası) ise bölgeselleşme hareketlerinin 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren göstermiş olduğu değişimdir.

Bu çalışma süresince İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan bölgeselleşme hareketleri sınıflandırılırken eski ve yeni bölgeselleşme⁸ ayırımı tercih edilmiştir.

15. Bölgeselleşme Teorisi

Tarihsel süreçte bölgeselleşme hareketleri ülkeler arasında derin bütünleşmeler ve sığ bütünleşmeler şeklinde süregelmiştir. Sığ bütünleşmeler mal ticareti üzerinde ülkelerin karşılıklı olarak gümrük indirimleridir. Derin bütünleşmeler ise, bütünleşmeye katılan ülkelerin ulusal politikalarının uyumlaştırılması ile bütünleşme içerisinde faktör hareketliliğine izin verilmesi ve teşvik edilmesidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 20–30 yıllık süreçte sığ bütünleşme olarak görülebilecek hem bölgesel hem de evrensel bütünleşme girişimleri yaşanmıştır. Bu süreç eski bölgeselleşme olarak adlandırılır. 1980'li yılların ikinci yarısından sonra bölgeselleşme hareketlerinde değişimler ve artışlar

⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Burfisher-Robinson-Thierfelder (2003, s.2–3), De Melo-Panagariya-Rodrick (1993), Grilli (1997, s.194–200)

⁸ Eski bölgeselleşme ikinci, yeni bölgeselleşme üçüncü bölümde açıklanacaktır.

yaşanmaya başlamıştır. Halen devam eden bu süreç ise yeni bölgeselleşme olarak adlandırılır. Bölgeselleşmenin teorik analizi Jacop Vinerin “ The Customs Union Issue” adlı eseriyle başlamıştır.

1957’de AET ile 1960 yılında Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi’nin (EFTA) kurulması, Viner’in statik ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri üzerine yapmış olduğu açıklamalar ile Viner’i takiben 1950’li yıllarda Lipsey, Lancaster, Johnson ve Meade tarafından konuya yapılan önemli katkıların uygulamasını yansıtmıştır. Meade, teoride bir adım daha ileri gitmiş tüketimi de analizlere katmıştır. Lipsey ve Lancaster bu alanda ikinci en iyi teorisini geliştirmişlerdir. AET’nin kurulmasından sonra birçok gelişmekte olan ülke, gelişmiş ülkelere karşı kendi iç piyasalarını koruyabilmek ve kendi aralarında ticareti serbestleştirerek sanayileşme maliyetleri azaltabilmek için serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birlikleri oluşturmuşlardır. Bu gelişmelerin teorisini Cooper ve Massell (1965), Johnson (1965) ve Bhagwati (1968) birbirlerinden bağımsız olarak geliştirmişlerdir. Bu araştırmacılar çalışmalarında, gümrük birliklerinin sanayileşmenin maliyetleri üzerindeki düşürücü etkilerini analiz etmişlerdir (BHAGWATI-PANAGARIYA, 1996, s.82-83; ERTÜRK, 2002, s.53-54).

Vineriyan yaklaşım politika uygulayıcıların düşüncelerinde çok güçlü bir teori olduğunu kanıtlamıştır. Bu yaklaşım dünyayı serbest ticarete getirecek bir yol olarak görülmüştür. Ancak 1976 yılında Kemp ve Wan⁹ bir gümrük birliği kurulduğunda üye ülkelerin refahını arttırıcı etkilere sebep verirken, üye olmayan ülkelerin refahını azaltıcı etkilere de neden olabileceğini belirtmişlerdir. Teoride yaşanan son gelişmeler bölgeselleşme hareketlerinin neden ortaya çıktığı analiz etmeye çalışmıştır. Grossman ve Helpman (1995) ile Krishina (1995) bu görüşün önde gelen savunucuları olmuşlardır. Bu araştırmacılar analizlerinde politik ekonomi yaklaşımını kullanmışlardır (BHAGWATI-PANAGARIYA, 1996, s.83).

⁹ Burfisher, Robinson ve Thierfelder’e göre gümrük birliği teorisinin temelini, Viner (1950), Meade (1955) ile Kemp ve Wan’ın (1976) yapmış oldukları çalışmalar oluşturur (Burfisher-Robinson-Thierfelder, 2003, s.3).

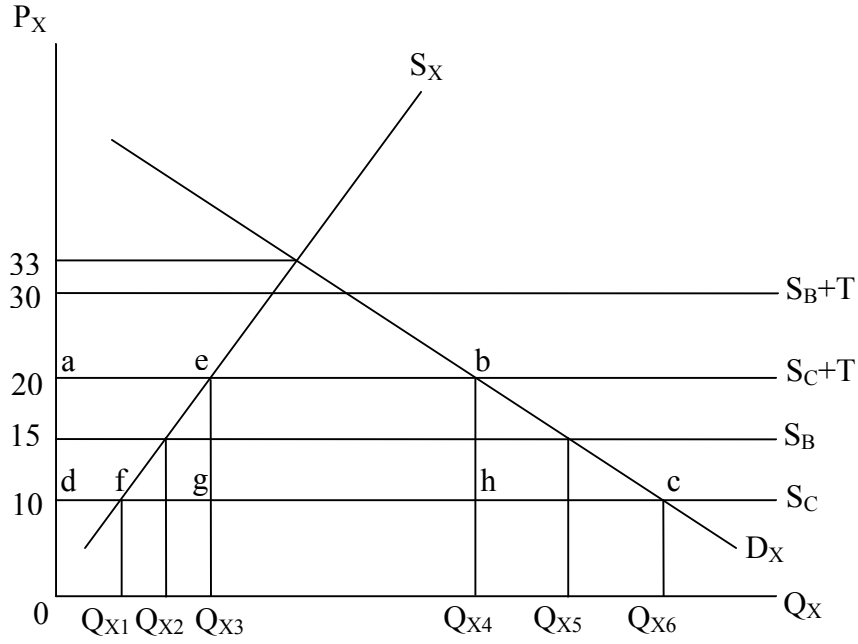
150. Gümrük Birliği Teorisi

Gümrük birliği: yapılan gümrük birliği anlaşmasına taraf olan ülkeler arasında gümrükler ve ticaret üzerindeki diğer engeller kaldırılarak anlaşmaya taraf olan ülkelerin anlaşmaya taraf olmayan ülkelere ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmasıdır.

Oluşturulan gümrük birliği, birliğe üye ülkelerin refahına ne tür bir katkı sağlayacaktır? Ayrıca birlik dışında kalan ülkeler bu birlikten nasıl etkilenecektir? Literatürde bu etkiler statik ve dinamik olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir.

1500. Statik Etkiler

Bir gümrük birliği oluşturulduğunda, bu birliğin statik etkileri ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerle ölçülür. Gümrük birliğine üye bir ülkede üretilen yerli ürünler, gümrük birliğine üye bir başka ülkeden daha düşük maliyetle ithal edildiğinde, ticaret yaratıcı etki ortaya çıkar. Gümrük birliği kurulmadan önce ve kurulduktan sonra ekonomik kaynakların tam istihdam edildiği varsayıldığında, yaşanan ticaret artışları üye ülkelerin refahını artırır. Çünkü bu olay karşılaştırmalı üstünlükler temelinde üretimde daha çok uzmanlaşmaya yol açar. Ticaret yaratıcı bir gümrük birliği aynı zamanda gümrük birliğine üye olmayan ülkelerin refahını da yükseltebilir. Çünkü üye ülkelerin reel gelirlerindeki artışlar dolayısıyla, birlik dışında kalan ülkelere yapılan ithalatın artması söz konusu olabilir. Ticaret yaratıcı etki sonucunda ortaya çıkan statik refah kazançları üretim ve tüketim kazançlarının toplamından oluşur. Üretim kazançları ise, gümrük birliği oluşturulduktan sonra herhangi bir malı yüksek maliyetle üreten ülkedeki üretimin, daha az maliyetle üreten ülkedeki üreticilere kaymasıdır. Tüketim kazançları ise, birlik sonrası tüketimin hem daha fazla hem de daha ucuz yapılmasından kaynaklanır (SALVATORE, 1999, s.300–302).

Şekil : 2

Ticaret Yaratici Gümrük Birliği

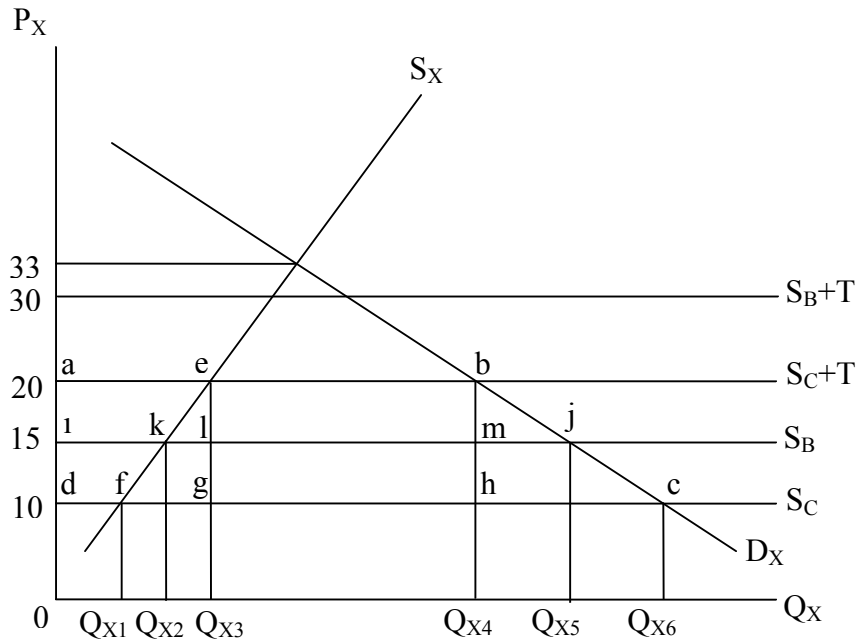
Yukarıda anlatılanlardan sonra, ticaret yaratici gümrük birliğini A, B ve C gibi üç ülke ve X malı örnek alınarak, Şekil 2 yardımıyla açıklamak mümkündür. A, B ve C ülkelerinde X malının fiyatı sırasıyla 33, 15 ve 10 birimdir. C ülkesinde X malının fiyatının, A ve B ülkelerine göre daha düşük olması; C ülkesinde X malının, A ve B ülkelerine kıyasla daha düşük maliyetle üretildiğini gösterir. D_X ve S_X X malının sırasıyla, A ülkesindeki arz ve talep doğrularıdır. S_B ve S_C sırasıyla B ve C ülkelerinin arz doğrularıdır. A ülkesi, tek başına fiyatları etkileyemeyecek kadar küçük bir ülke olarak varsayıldığından; B ve C ülkelerinin arz doğruları yatay doğrularla gösterilmiştir. A ülkesi X malına ayırım gözetmeyen %100 oranında advolerem vergi uygulamıştır. Bu durumda A ülkesinde B ve C ülkelerinin X malının fiyatı sırasıyla, 30 ve 20 birime yükselir. S_{B+T} ve S_{C+T} sırasıyla, gümrük tarifesi uygulamasından sonra B ve C ülkelerinin arz doğrularıdır. Bu durumda, A ülkesi B ülkesinden ithalat yapmaz. Çünkü B ülkesinin X malının fiyatı A ülkesinde, C ülkesiyle kıyaslandığında daha yüksektir. Bu nedenle A ülkesi, tüm ithalatını C ülkesinden yapar. A ülkesi 20 birim fiyattan Q_{X4} (veya $dh=ab$) birim X malı tüketmektedir. A ülkesi bu tüketiminin, Q_{X3} (veya $dg=ae$) birimini yerli üreticilerden geri kalan $Q_{X3}-Q_{X4}$ (veya $gh=eb$) birimlik tüketimini ise C ülkesinden yaptığı ithalatla karşılar.

A ülkesi, C ülkesi ile bir gümrük birliği oluşturursa, A ülkesinde X malının fiyatı 10 birime düşer. A ülkesi bu durumda Q_{X6} (veya dc) birimlik X malı tüketir. A ülkesi bu tüketiminin Q_{X1} (veya df) birimlik kısmını yerli üreticilerden geriye kalan $Q_{X1}-Q_{X6}$ (veya fc) birimlik kısmını C ülkesinden yaptığı ithalatla karşılar. Gümrük birliği oluşturulmadan önce A ülkesinin ithalatı $Q_{X3}-Q_{X4}$ (veya gh=eb) birimden, gümrük birliği oluşturulduktan sonra $Q_{X1}-Q_{X6}$ (veya fc) birime yükselmiştir. İthalattaki bu artışın, $Q_{X1}-Q_{X3}$ (veya fg) birimlik kısmı A ülkesinin kendi pahalı üretiminin yerine kıyasla daha verimli bir üretici olan C ülkesinin geçmesi ile $Q_{X4}-Q_{X6}$ (veya hc) birimlik kısmı ise fiyat düşüşünün A ülkesinde tüketimi arttırmasıyla oluşmuştur. Gümrük birliği kurulduktan sonra ithalatta yaşanan $Q_{X1}-Q_{X3}+ Q_{X4}-Q_{X6}$ (veya fg+hc) birimlik artış ticaret yaratıcı etkiyi gösterir.

A ülkesinde ticaret yaratıcı gümrük birliğinden ötürü statik refah kazançları oluşmuş, A ülkesindeki yaşayanların refahı artmıştır. Gümrük birliği oluşturulduktan sonra A ülkesinde X malının fiyatı 10 birime düşmüştür. Bu durumda tüketici refahının artmasına neden olmuştur. Şekil 2’de abcd yamuğunun alanı kadar tüketici refahı artmıştır. Fakat üreticilerin refahı aefd yamuğunun alanı kadar azalmıştır. A ülkesinin, C ülkesiyle gümrük birliği kurmadan önce yapmış olduğu ithalattan almış olduğu ebgh dikdörtgeninin alanı kadar vergi gelirleri, gümrük birliği oluşturduktan sonra ortadan kalkmış ve vergi gelirleri ebgh dikdörtgeninin alanı kadar azalmıştır. Üretici refahı ile ülkenin gelirlerinde meydana gelen azalışlar (aefd+ebgh), tüketici rantındaki artıştan (abcd) çıkarıldıktan sonra geriye efg ve bhc üçgenlerinin alanları kalır. Bu üçgenlerin alanlarını toplamı A ülkesinin net statik refah kazançlarını oluşturur. Gümrük birliği uygulamasından sonra toplumsal refah artışlarını gösteren efg ve bhc üçgenlerinin alanları sırasıyla üretim ve tüketim kazançlarıdır.

Ticaret saptırıcı etki ise gümrük birliği oluşturulmadan önce daha düşük maliyetle ithal edilen herhangi bir malın gümrük birliği oluşturulduktan sonra daha yüksek bir maliyetle birlik içerisinde bir ülkeden ithal edilmesidir. Ticaret saptırıcı etki birlik dışında kalan daha verimli üretim yapan ülkeden birlik içerisinde fakat daha verimsiz üretim yapan ülkeye doğru ticaretin seyrini değiştirdiğinden ülkelerin refahına azaltıcı etkilerde bulunur. Bu nedenle ticaret saptırıcı etki kaynakların uluslararası dağılımını kötüleştirir ve üretimi karşılaştırmalı üstünlüklerden uzaklaştırır (SALVATORE, 1999, s.302).

Bir ticaret saptırıcı gümrük birliği hem ticaret yaratıcı etkiye hem de ticaret saptırıcı etkiye sonuçlanır. Bu nedenle bu iki zıt etkinin nispi büyüklüğüne bağlı olarak gümrük birliğine üye ülkelerin refahını arttırabilir ya da azaltabilir. Birliğe üye olmayan ülkelerin refahının azalması beklenir. Çünkü onların ekonomik kaynakları ticaretin sapmasından öncekine kullanımına göre daha az verimli alanlarda kullanılabilir. Bu nedenle ticaret yaratıcı bir gümrük birliği yalnızca ticaret arttırıcı etkiye yol açar ve net bir şekilde birliğe üye ülkelerin ve üye olmayan ülkelerin refahını arttırır. Buna rağmen, ticaret saptırıcı bir gümrük birliği hem ticaret yaratıcı hem de ticaret saptırıcı etkilere yol açtığından birliğe üye olan ülkelerin refahını arttırabilir ya da azaltabilir. Fakat birliğe üye olmayan ülkelerin ise refahının azalmasına sebebiyet verir (SALVATORE, 1999, s.302).

Şekil : 3

Ticaret Saptırıcı Gümrük Birliği

Ticaret saptırıcı bir gümrük birliği Şekil 3 yardımıyla yukarıda verilen örneğe devam ederek açıklamak mümkündür. A, B ve C ülkelerinde X malının fiyatı sırasıyla 33, 15 ve 10 birimdir. C ülkesinde X malının fiyatının, A ve B ülkelerine göre daha düşük olması; C ülkesinde X malının, A ve B ülkelerine kıyasla daha düşük maliyetle üretildiğini gösterir. Şekil 2’de olduğu gibi, Şekil 3’de de D_x ve S_x X malının sırasıyla, A ülkesindeki arz ve

talep doğrularıdır. S_B ve S_C sırasıyla B ve C ülkelerinin arz doğrularıdır. A ülkesi, tek başına fiyatları etkileyemeyecek kadar küçük bir ülke olarak varsayıldığından; B ve C ülkelerinin arz doğruları yatay doğrularla gösterilmiştir. A ülkesi X malına ayırım gözetmeyen %100 oranında advolorem vergi uygulamıştır. Bu durumda A ülkesinde B ve C ülkelerinin X malının fiyatı sırasıyla, 30 ve 20 birime yükselir. S_{B+T} ve S_{C+T} sırasıyla, gümrük tarifesi uygulamasından sonra B ve C ülkelerinin arz doğrularıdır. Bu uygulamadan sonra ortaya çıkacak etkiler, Şekil 2’de açıklanan ticaret yaratıcı gümrük birliği örneğiyle aynıdır.

A ülkesi, B ülkesi ile bir gümrük birliği oluşturursa, A ülkesinde X malının fiyatı 15 birime düşer. Bu durumda C ülkesi birliğe mal satamaz. A ülkesi 15 birim fiyattan Q_{X5} (veya ij) birimlik X malı tüketir. A ülkesi bu tüketiminin Q_{X2} (veya ik) birimlik kısmını, yerli üreticilerden geriye kalan $Q_{X2}-Q_{X5}$ (veya kj) birimlik kısmını, B ülkesinden yaptığı ithalattla karşılar. Gümrük birliği oluşturulmadan önce A ülkesinin ithalatı $Q_{X3}-Q_{X4}$ (veya gh=eb) birimden, gümrük birliği oluşturulduktan sonra $Q_{X2}-Q_{X5}$ (veya kj) birime yükselmiştir. İthalattaki bu artışın, $Q_{X2}-Q_{X3}$ (veya kl) birimlik kısmı A ülkesinin kendi pahalı üretimini yerine kıyasla daha verimli bir üretici olan B ülkesinin geçmesi ile $Q_{X4}-Q_{X5}$ (veya mj) birimlik kısmı ise fiyat düşüşünün A ülkesinde tüketimi arttırmasıyla oluşmuştur. Gümrük birliği kurulduktan sonra ithalatta yaşanan $Q_{X2}-Q_{X3}+ Q_{X4}-Q_{X5}$ (veya kl+mj) birimlik artış ticaret yaratıcı etkiyi gösterir. Gümrük birliği kurulmadan önce C ülkesinden yapılan $Q_{X3}-Q_{X4}$ (veya gh=eb) birimlik ithalat birlik kurulduktan sonra B ülkesine saptırılmıştır. Bu durum ticaret saptırıcı etkiyi gösterir.

Oluşturulan gümrük birliği ülkelerin refahını nasıl etkileyecektir? Birlik oluşturulduktan sonra A ülkesinde X malının fiyatı 15 birime düşmüştür. Bu durumda tüketici refahının artmasına neden olmuştur. Şekil 3’de abjı yamuğunun alanı kadar tüketici refahı artmıştır. Fakat üreticilerin refahı aekı yamuğunun alanı kadar azalmıştır. A ülkesin B ülkesiyle gümrük birliği kurmadan önce C ülkesinden yaptığı ithalattan almış olduğu ebgh dikdörtgenin alanı kadar vergi gelirleri, gümrük birliği oluşturulduktan sonra ortadan kalkmış ve vergi gelirleri ebgh dikdörtgenin alanı kadar azalmıştır. Üretici refahı ve ülkenin gelirlerinde meydana gelen azalışlar (aekı+ebgh), tüketici rantındaki artıştan (abjı) çıkarıldıktan sonra, toplumsal refah ekl+bmj üçgenlerin alanı-lmgh dikdörtgenin alanı kadar etkilenmiştir. Gümrük birliği uygulamasından sonra toplumsal refah artışlarını

gösteren ekl ve bmj üçgenlerinin alanları sırasıyla üretim ve tüketim kazançlarını, lmgd dikdörtgenin alanı C ülkesinin üretim maliyeti B ülkesinden daha düşük olduğundan oluşan ticaret sapmasının A ülkesinin refah düzeyinde meydana getirdiği azalmayı gösterir. Gümrük birliğinin A ülkesi üzerinde net statik refah etkisi bu alanların karşılaştırılmasıyla ortaya çıkar. Eğer ekl ve bmj üçgenlerinin alanı lmgd dikdörtgenin alanından büyükse A ülkesinin toplumsal refahı artar veya vice versa.

1501. Dinamik Etkiler

Gümrük birliğinin dinamik etkileri rekabeti arttırması, ölçek ekonomileri, yatırımları teşvik etmesi, kaynakların daha iyi kullanılması şeklinde sınıflandırılabilir (SALVATORE, 1999, s.306–307):

Rekabet Artışı: Gümrük birliği kurulmadan önce, bu anlaşmaya taraf olacak olan ülkelerdeki üreticilerin ticaret engellerini kullanarak daha az ve verimsiz çalışmaları muhtemeldir. Fakat gümrük birliği kurulduğunda ve ticaret engelleri üyeler arasında kaldırıldığında, her üye ülkenin üreticileri birlik içerisindeki diğer üreticilerle rekabet edebilmek için daha etkin olmak zorundadırlar. Aynı zamanda artan rekabetin yeni teknolojilerin kullanımını ve gelişmeyi teşvik etmesi de olasıdır. Tüm bu gelişmeler üretim maliyetlerini azaltacak ve tüketicilerin yararlarını arttıracaktır. Ancak birlik içerisinde oligopolistik oluşumlar gözlemlenebilir. Çünkü birlikteki üreticiler ortak hareket edip birleşme yoluna gidebilirler. Örneğin, gümrük birliği kurulduktan sonra bölge içerisinde verimli üreticilerle rekabet edemeyen bazı firmalar endüstriyi terk etme zorunluluğu ile karşılaşılır. Dolayısıyla bunlar birbirleriyle anlaşarak tröstleşme yoluna gidebilirler. Bu tür bir gelişme rekabeti sınırlandırarak gümrük birliğinin oluşabilecek yararlarını azaltabilir. O nedenle bütünleşme yapan ülkeler bütünleşme içerisinde rekabeti sınırlandıracak bu tür girişimleri engellemek için önlem almak zorundadırlar. Avrupa Birliği'nde (AB) bu amaçla oluşturulan bir ortak rekabet politikası bulunmaktadır (SEYİDOĞLU, 1999, s.211).

Ölçek Ekonomileri: Gümrük birliğinin kurulması piyasaları genişleterek ölçek ekonomilerinin oluşmasına sebebiyet verir. Fakat herhangi bir gümrük birliğine üye olmayan küçük bir ülke, üçüncü ülkelere ihracat yaparak kendi iç piyasalarının

küçüklüğünün üstesinden gelebilir ve büyük çapta ölçek ekonomileri oluşturmayı başarabilir. Örneğin nispeten küçük ülkeler olan Belçika ve Hollanda da AB'ye girmeden önce Amerika Birleşik Devletleri'yle kıyaslandığında birçok büyük endüstride fabrikalar vardı ve kendi iç piyasaları ve ihracat için üretim büyük çapta ölçek ekonomileri sağlamışlardı. Fakat AB'nin kurulmasından sonra her fabrikada üretilen farklılaştırılmış ürün çeşitleri azaltılarak ve üretim süresi arttırılarak önemli ölçek ekonomileri başarıldı.

Yatırımları Teşvik: Rekabetin artmasından ve piyasaların genişlemesinden yararlanılarak yatırımların teşvik edilmesi sağlanır. Gümrük birliğinin kurulması, üye olmayan ülkelerin gümrük tarifeleri nedeniyle piyasalara girişlerini zorlaştıracığından; bu ülkelerin, birlik içerisine üretim tesisleri kurmalarına destek olur. Bu tür oluşumlar tarife fabrikaları (Tariff Factories) olarak adlandırılır. Amerika Birleşik Devletleri Şirketleri hızla büyüyen Avrupa pazarından dışlanmamak arzusuyla 1955 sonra ve 1986 yılından sonra tekrar Avrupa'ya yoğun yatırımlarda bulunmuşlardı.

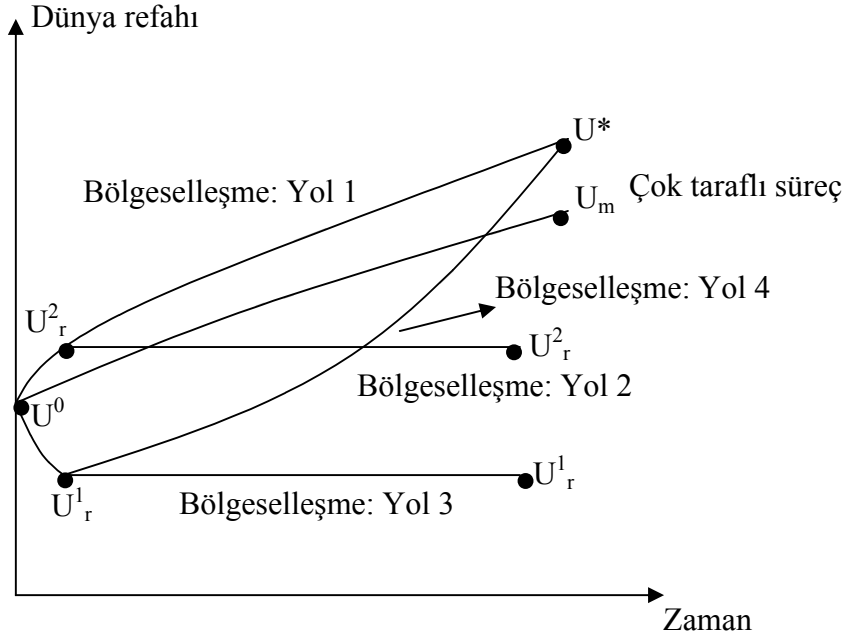
Kaynakların Daha Etkin Kullanılması: Gümrük birliğinde sermayenin ve emeğin serbest dolaşımı, birlik içerisinde ekonomik kaynakların daha etkin kullanımına yol açabilir.

Gümrük birliği teorisi başlığı altında yapılan açıklamalardan da görülebileceği üzere, statik ve dinamik etkiler vasıtasıyla bir bölgesel bütünleşme oluşturulmasının ardından birliğin refahı artma ya da azalma şeklinde etkilenebilmektedir. Acaba bölgeselleşme hareketleri dünya refahını nasıl etkiler?

Bu konuyla ilgili Bhagwati, iki sorunun cevaplandırılması gerektiğini ifade etmektedir (BHAGWATI, 1993, s.31–33):

Gümrük birliği veya serbest ticaret alanları gibi tercihli ticaret bloklarının ilk etkisi (statik etki) dünya refahını arttırmaktan ziyade azaltır mı?

İlk etkiye bakılmaksızın, bölgeselleşme bölgesel ticaret bloklarının genişlemeye devam etmesi vasıtasıyla evrensel serbest ticarete ulaşana kadar ayırım gözetmeyen çok taraflı serbest ticarete yol açabilecek mi?

Şekil : 4

Bölgeselleşme ve Refah

Kaynak: BHAGWATI, 1993, s.32

Şekil 4'le ilgili analize geçmeden önce konuyla ilgili varsayımların belirtilmesi gerekmektedir. Bölgeselleşme zaman yolu ile çok taraflı ticaret görüşmeleri zaman yolu birbirlerinden ayrılır ve birbirlerini hiç etkilemezler, o kadarki birbirlerine ne yardım edebilir nede zarar verebilirler. Şekil 4'de dikey eksen dünya refahını, yatay eksen ise zamanı göstermektedir. Bölgeselleşmede çok taraflı ticaret görüşmeleri sürecinde zaman eksenini boyunca yukarı doğru hareketler bölgeselleşme hareketlerine katılımın arttığını, aynı zamanda ayırıcılık gözetmeyen ticaret engellerinin WTO üyeleri yerine dünya çapında düşürüldüğünü ifade etmektedir. Bölgeselleşme ve çok taraflı ticaret görüşmeleri birbirinden bağımsızdır. Bölgeselleşme çok taraflı ticaret görüşmelerini ne hızlandırabilir ne de yavaşlatabilir. Ayırıcılık gözetmeyen ticaret politikalarıyla hedefe özel bir zamanda U^* refah seviyesine varılabilir (BHAGWATI-PANAGARIYA, 1996, s.84).

Bölgeselleşme statik refah etkisi vasıtasıyla dünya refahını arttırabilir ya da azaltabilir. Çünkü bölgeselleşme hareketleri sonucunda oluşan toplam ticaret yaratıcı etki toplam ticaret saptırıcı etkiden büyükse dünya refahını arttırıcı etkide bulunabilir. Aksi takdirde

dünya refahını azaltıcı etkiye sebebiyet verebilir. Şekil 4'den görülebileceği üzere başlangıçta dünya refahı U^0 seviyesindedir. Bölgeselleşme hareketleri net ticaret yaratıcı etkiye sebebiyet veriyorsa dünya refahını U^0 seviyesinden U^2_r seviyesine arttırabilir. Aksi takdirde bölgeselleşme hareketleri net ticaret saptırıcı etkiye sebebiyet veriyorsa dünya refahı U^0 seviyesinden U^1_r seviyesine düşürebilir. Her iki durumda da zaman yolu (2 ve 3) sabit kalır. Çünkü ilk oluşan bölgeselleşme hareketlerine bir katılım yoktur ve bu bölgeselleşme hareketleri vasıtasıyla dünya ekonomisi parçalara bölünmüştür. Fakat bölgeselleşme hareketleri; bölgeselleşme hareketlerinin genişlemesi ve birleşmesi sonucunda U^* refah seviyesine çok taraflı serbest ticarete yol açabilir. Çok taraflı süreç de zaman yolu U^* refah seviyesine Free Rider¹⁰ probleminden ötürü ulaşamayabilir. Onun yerine U^* refah seviyesinden daha az bir refah seviyesini gösteren U_m seviyesine ulaşabilir. Aksi takdirde Free Rider probleminin üzerinden gelinebilirse U^* refah seviyesine ulaşabilir. (BHAGWATI, 1993, s.32–45; BHAGWATI-PANAGARIYA, 1996, s.83–85; DE MELO-PANAGARIYA, 1992, s.6–7).

¹⁰ Free Rider, çok taraflı ticaret görüşmelerinde ülkelerin özellikle geliştirmekte olan ülkelerin yapılan tarife indirimlerine ortak olmayıp tarife indirimlerinden faydalanmalarıdır (SCHOTT, 2004, s.2).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ESKİ BÖLGESELLEŞME

20. Eski Bölgeselleşme Kavramı

Eski bölgeselleşme İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın değişik bölgelerinde yaşanmış bir olgudur. 1950, 1960 ve 1970’li yıllarda Avrupa, Amerika, Afrika ve Asya Kıtaları’nda oluşturulmuş olan serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri gibi bölgesel bütünleşmeleri ifade etmektedir. Dünya ekonomisinde bu dönemden öncede bölgeselleşme hareketleri gözlenmiştir¹¹. Bölgeselleşme hareketleri İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayrılıp, 19. yy’da oluşan bölgeselleşme hareketlerine kadar incelenebilmesine rağmen konu itibariyle bu tür bir incelemeye gerek duyulmamıştır. Eski bölgeselleşme süreci Jacob Viner’in ve onu takiben diğer araştırmacıların yapmış oldukları teorik çalışmalara ampirik bir boyut kazandırmıştır.

21. Eski Bölgeselleşme Süreci

Bölgeselleşmenin ticari ilişkiler içerisindeki yayılımı zaman içinde hep aynı biçimde gerçekleşmemiştir. Bölgeselleşmenin ilk gelişmesi İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde ortaya çıkmıştır. Bölgeselleşme hareketleri ilk olarak Batı Avrupa’da 1957 yılında nihai hedefi ortak pazar olan; fakat başlangıçta gümrük birliği olarak kurulan AET ile başlamıştır. Aynı bölgede 1960 yılında bir başka Batı Avrupalı ülkeler grubu tarafından oluşturulan EFTA’nın kurulmasıyla devam etmiştir. Avrupa’da gerçekleşen bölgeselleşme hareketlerini takiben dünyanın gelişmekte olan bölgelerine de bölgeselleşme hareketleri yayılmıştır (bkz. EK1). Latin Amerika’da; Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) ve Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM), Orta Doğuda; Arap Ortak Pazarı (ACM), Afrika’da; Orta Afrika Ekonomik ve Gümrük Birliği (UDEAC), Güney Afrika

¹¹ Bu süreçle ilgili birinci bölümde bölgeselleşmenin tarihçesi alt başlığını inceleyiniz.

Gümrük Birliği (SACU), Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO) ve Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) kurulmuştur (GRILLI, 1997, s. 194–195).

Eski bölgeselleşme eğilimleri Asya Kıtası'nda da gerçekleşmiştir. Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) 1967 yılında kurulmuş eski bir bölgeselleşme hareketidir (DE MELO-MONTENEGRO-PANAGARIYA, 1992). Fakat eski bölgeselleşmenin yaşandığı dönemde Kuzey Amerika'da bölgeselleşme hareketlerine bir katılım görülmemiştir. Çünkü Bhagwati'ye göre, bu dönemde ABD bölgeselleşme hareketlerine katılımdan ziyade ayırımcılık gözetmeyen çok taraflı serbestleşmeyi savunmuştur. Bu nedenle uzun bir süre bölgeselleşme hareketlerine katılmamıştır (BHAGWATI, 1993, s.28).

Literatüre bakıldığında 1950 ile 1980 yılları arasında yaşanan bölgeselleşme hareketleri için kıtasal bir ayırım yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu çalışmada eski bölgeselleşme hareketleri incelenirken de kıtasal ayırım yapılacak ve nihayetinde eski bölgeselleşme hareketleri değerlendirilecektir.

210. Avrupa Kıtası'ndaki Eski Bölgeselleşme Süreci

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Avrupa Kıtası'ndaki yaşanan eski bölgeselleşme sürecinin nedenleri üç ana grupta toplanabilir (SEYİDOĞLU, 2001, 220):

1- Avrupa, yıllardır sürdürdüğü dünyanın merkezi olma özelliğini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kaybetmiştir. Savaş sonrası Avrupa'nın yerini iki yeni süper güç ABD ile Sovyetler Birliği almıştır. Avrupa'nın bu iki bloğun yanında üçüncü bir süper güç oluşturabilmesi için ekonomik ve siyasal bütünleşme gerekli olmuştur.

2- Avrupa'daki savaşların tekrar ortaya çıkmasını engelleme düşüncesi bir başka neden olmuştur. Hem Birinci Dünya Savaşı hem de İkinci Dünya Savaşı Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Avrupa'da sürekli barışa büyük özlem duyulmuştur.

3- Bölgeselleşme hareketlerinin oluşmasında ekonomik etkenler de etkili olmuştur. Avrupa'da işsizliğin önlenmesi, az gelişmiş yörelerin kalkındırılması, ekonomik

gelişmenin hızlandırılması, özetle daha yüksek yaşam düzeyinin gerçekleştirilmesi başlıca ekonomik etkenler olmuşlardır.

Yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü Avrupa’da bütünleşme sağlayabilmek için çeşitli oluşumlar yaşanmıştır. Avrupa’da eski bölgeselleşme süreci AET ve EFTA olarak incelenecektir.

2100. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)

AET’nin temeli 1950 yılında Fransa Dışişleri Bakanını Schuman tarafından açıklanan “Schuman Planı” ile atılmıştır. Schuman bu tarihte Avrupa’da bir üçüncü dünya savaşı tehdidinin bulunduğu bir ortamda, uluslararası basına bir bildirge okumuştur. Bu bildirgede Fransa, Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri, bir Avrupa federasyonunun ilk somut temeli olarak kömür çelik üretimlerini birleştirmeye çağrılmıştır. Her şey bu bildirge ile başlamıştır (BİLİCİ, 2005, S.37). Kömür ve çelik savaşın iki temel maddesi olmuştur. Bu alanda bir birlik kurulmasıyla ikili amaç gözetilmiştir. Bir yandan Almanya’ya tek taraflı bir kısıtlama uygulamanın yersizliği düşünülmüş, diğer yandan bu ülkeyi tümüyle dışarıda bırakmanın dünya barışı üzerinde doğurabileceği tehlikelerden endişe duyulmuştur. Bu açmazdan kurtulmanın tek yolu olduğu düşünülmüştür. O da ekonomik ve politik bağlarla sıkı sıkıya kenetlenmiş bir Avrupa oluşturmak ve Almanya’yı da bu oluşma üye yapmak olmuştur (SEYİDOĞLU, 2001, s.221).

1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu (AKÇT) kuran anlaşma Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda arasında yapılmıştır¹². Topluluğu kuran anlaşma ile Schuman planı gerçekleştirilmiştir. AKÇT anlaşması 1952 yılında yürürlüğe girmiştir¹³ (BİLİCİ, 2005, s.37; SEYİDOĞLU; 2001, s.221). AKÇT anlaşması başarıyla uygulanmıştır. Bu başarı da üye devletleri daha fazla bütünleşme için cesaretlendirmiştir. Bu bağlamda bu anlaşma Roma anlaşmasına giden sürece yol açmıştır (ÇALIŞ, 2004, s.28).

¹² Bu ülkeler literatürde altılılar ya da kurucu altılılar olarak da ifade edilmektedir.

¹³ AKÇT anlaşmasının süresi 50 yıl ile sınırlandırılmıştı. Sürenin sona erdiği 23 Temmuz 2002 tarihinde kömür ve çelik sektörleriyle ilgili kurullar topluluk hukukuyla birleştirildi ve kaynakları, programları ve yükümlülükleri Avrupa Topluluğuna devredildi (BERKMEZ-KARATAŞ, 2005, s.293).

Kömür çelikle başlayan işbirliğinin boyutu 1957 yılında aynı üye ülkeler tarafından kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve AET ile genişletilmiştir¹⁴. Bu anlaşmalar 1958 yılından itibaren yürürlüğe girmiştir (BİLİCİ, 2005, s.38). Bu iki topluluğun kuruluş aşamasında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. En önemlisi İngiltere ile Fransa arasında Avrupa'da gerçekleştirilecek olan bütünleşmenin derecesi ile ilgili olmuştur¹⁵. AET'yi kuran Roma anlaşmasına göre demokrasiyle yönetilen tüm Avrupa ülkelerinin AET'ye girebileceğini belirtmiştir (KARLUK, 2003, s.14).

Roma anlaşmasının kuruluş amaçları şu şekilde belirtilmiştir (ÜLGER, 2003, s.6):

a) Avrupa halkları arasında giderek daha güçlü bir biçimde kurulacak bir birliğin temellerini atmak b) Avrupa'yı bölen engelleri kaldırarak ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimini sağlamak c) Bölgeler arasındaki ekonomik dengesizlikleri en aza indirmek suretiyle uyumlu kalkınma sağlamak ve ekonomik bütünlüğü güçlendirmek d) Ortak dış ticaret politikası sayesinde uluslar arası ticaretteki kısıtlamaları kademeli bir şekilde kaldırmak e) Halkların çalışma koşullarını ve hayat standartlarını iyileştirmek f) Dengeli ticari ilişki ve adil rekabetin önündeki engelleri kaldırmak g) Avrupa ile deniz aşırı ülke ve topraklar arasında dayanışmayı arttırmak ve bu ülkelerdeki yaşam düzeyini yükseltmek h) Barış özgürlüğün korunmasını sağlamak ve kendi amaçlarını benimseyen öteki Avrupa halkalarını da ortak olmaya çağırarak.

AET kuruluşundan itibaren üye ülkeler arasında var olan koruma önlemlerinin kaldırılması doğrultusunda sürekli çaba sarf etmiştir. Bu konuda ilk önemli gelişme 1 Temmuz 1968 tarihinde tamamlanmıştır. Bu tarihten itibaren üye ülkeler arasındaki gümrükler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış, üçüncü ülkelere karşı da ortak gümrük tarifesi uygulamasına geçilerek gümrük birliği başlatılmıştır (BİLİCİ, 2005, s.38).

Roma Anlaşması'ndan sonra Avrupa'nın bütünleşmesi yönünde önemli ve başarılı bir süreç yaşandığından bütünleşmeye diğer ülkelerin ilgisi giderek artmıştır. AKÇT ve AET'yi kuran anlaşmalar kurucu altılılar tarafından yapılmasına rağmen, bütün üye ülke

¹⁴ AKÇT, AAET ve AET'nin karar ve yürütme organları 1967 yılında yapılan Füzyon anlaşması ile birleştirilmiş, böylece oluşturulan birlik için Avrupa Toplulukları, Avrupa Topluluğu (AT) veya Topluluk ifadeleri kullanılmıştır (BİLİCİ, 2005 s.38). Bu çalışmada 1967 yılından 1992 yılında yapılan AB Anlaşması'na kadar AT ifadesi kullanılacaktır

¹⁵ Bkz. EFTA anlaşması s. 40

hükümetleri kurucuların amaçlarına sadık kalarak sürekli birliğin gelişmesi ve derinleşmesi yönünde çaba sarf etmişlerdir. Genişleme bütünleşmeye yeni ülkelerin dahil olması, derinleşme ise üye ülkelerin birbirlerine daha da yakınlaşmasını amaçlayan bu nedenle sürekli devam eden bir çalışma şeklinde kabul edilmiştir (BERKMEZ-KARATAŞ, 2005, s.295).

1961 yılında İngiltere AET'ye başvurmuş ve onu yakın ticari ilişkiler içinde olduğu Danimarka, Norveç ve İrlanda izlemiştir. Fakat bu ülkelerin başvurusu reddedilmiştir. 1967 yılında İngiltere tekrar AET'ye baş vurmuş yine onu adı geçen ülkeler takip etmiştir. Yapılan başvuru 1969 yılında kabul edilmiştir. 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda topluluğa dahil olmuştur. Norveç'te topluluğa katılmak için halk oylamasına gidilmiş, fakat sonuç topluluğa katılma tasarısının reddedilmesi biçiminde olmuştur (SEYİDOĞLU, 2001, s.232).

Yunanistan 1959 yılında AET'ye ortak üye olmak için başvurmuştur. Ortaklık için görüşmeler 1959 yılında başlamış, gerçekleşen görüşmelerden sonra 1961 yılında Atina'da Yunanistan ile AET arasında Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. 1962 yılında yürürlüğe giren Atina Anlaşması'na göre Yunanistan 22 yıl sonra AET'ye tam üye olabilecektir. 1979 yılında Yunanistan'la katılım anlaşması imzalanmıştır. 1981 yılında Yunanistan AT'nin onuncu üyesi olmuştur (KARLUK, 2003, s.18–19).

Gümrük birliği üye ülkeler arasındaki ticareti çok önemli ölçülerde arttırmıştır. Bu aşamadan sonra, uygulamada hala devam eden üye ülkeler arasındaki gümrük formalitelerinin kaldırılması yoluyla ulaşılabilecek olan iç pazar hedefi AT'nin gündeminde sürekli kalmıştır. Bu bağlamda AT'nin hedefi olan tek pazar uygulaması 1985 yılında başlamıştır¹⁶ (BİLİCİ, 2005, s.39).

2101. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)

EFTA'nın kuruluşunda ve daha sonra geçirdiği evrelerde İngiltere'nin AET ile ilgili ilişkileri önemli rol oynamıştır. Daha da doğrusu AET'nin kuruluşu sırasında İngiltere ile altılılar arasındaki görüş ayrılığı EFTA'nın kurulmasına neden olmuştur (BAŞOĞLU-

¹⁶ Tek pazar uygulaması 3. bölümde AB alt başlığında incelenecektir.

ÖLMEZOĞULLARI-PARASIZ, 2001, s.222). İngiltere, İngiliz Uluslar Topluluğu ülkeleriyle olan ilişkilerini izlediği tarımsal destekleme politikasının özellikleri dolayısıyla, Avrupa'daki bütünleşmenin bir gümrük birliği değil, serbest ticaret bölgesi hareketi biçiminde olmasını savunmuştur. Fakat bu görüşü kurucu altılılar tarafından reddedilince, bu ülke AET'nin dışında kalmıştır. Ancak İngiltere buna bir tepki olarak kendisi gibi topluluk dışında kalan yedi ülke ile birlikte EFTA'yı kurmuştur. EFTA 4 Ocak 1960 tarihli Stockholm Anlaşması'yla oluşturulmuştur. Kurucu üyeler: İngiltere, Norveç, Danimarka, Avusturya, Portekiz, İsveç ve İsviçre'dir (SEYİDOĞLU, 2001, s.247). Finlandiya 1961 yılında EFTA'ya ortak üye statüsüyle üye olmuştur. 1970 yılında İzlanda birliğin üyesi olmuş, 1973 yılında İngiltere ve Danimarka birlikten ayrılıp AT'ye üye olmuşlardır (BAHÇEKAPILI, 2005, s.348).

EFTA'nın temel amacı, üye ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi olmuştur. EFTA içerisinde serbest ticaret bölgesinin yaratılmasıyla üye ülkelerin malları serbest dolaşıma başlamıştır. EFTA'nın kuruluşunda üçüncü ülkelere uygulanan ortak bir gümrük tarifesi ve ortak bir ticaret politikası oluşturulmamıştır. EFTA ülkeleri üçüncü ülkelere karşı kendi milli tarifelerini uygulamışlardır. Bu uygulama birlik içerisinde ticaret sapmalarına sebebiyet vermiştir. Bu sebeple EFTA içerisinde malların menşe şahadetnamelerinin araştırılması çok önemli olmuştur. Bölge içinde sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı gibi özelliklere de sahip değildir. EFTA üye ülkeler arasında sadece sanayi maddelerinde serbest ticareti öngördüğü için tarımsal ürünler, balıkçılık ve diğer deniz ürünlerinde bu söz konusu değildir (SEYİDOĞLU, 2001, s.247-248; BAŞOĞLU-ÖLMEZOĞULLARI-PARASIZ, 2001, s.222; KARLUK, 2002b, s.496-497).

EFTA Anlaşması'nda ithalata uygulanan tüm vergilerin 1 Ocak 1970 tarihine kadar tedricen kaldırılması ön görülmüştür. Bölge içinde nispeten daha az gelişmiş ülkeler olan Portekiz ve İzlanda'ya gümrük indirimlerinde ayrıcalıklar tanınmıştır. Portekize diğer kurucu üyelere göre daha yavaş bir gümrük tarifesi indirim takvimi uygulanmıştır. Birliğe 1970 yılında üye olan İzlanda'ya 10 yıllık bir geçiş dönemi verilmiştir. Ayrıca gümrük korumacılığına bir süre daha devam edebilmesi için 31 Ocak 1974 tarihine kadar gümrük vergilerini arttırma imkanı sağlanmıştır. Gümrük vergilerine paralel olarak 1969 yılının sonuna kadar tüm miktar kısıtlamalarının kaldırılması öngörülmüştür. 10 Mayıs 1963 tarihinde, ithalatta uygulanan tüm kısıtlamaların 1966 yılının sonunda kaldırılması kabul

edilmiştir. Birliğin üyeleri gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına ilaveten, ticarete konan teknik ve idari engellerinde tamamen kaldırılmasını kabul etmişlerdir. Fakat bu konuda üyeler için ortak bir standart belirlenmemiştir. İdari ve teknik engellerle ilgili olarak uluslararası sözleşmeler uygulanmaktadır (SEYİDOĞLU, 2001, s.247–248; BAŞOĞLU-ÖLMEZOĞULLARI-PARASIZ, 2001, s.222; KARLUK, 2002b, s.496–497).

211. Afrika Kıtası'ndaki Eski Bölgeselleşme Süreci

Afrika Kıtası'ndaki eski bölgeselleşme süreci incelenirken kıta içinde de bir bölgesel ayırıma gidilip, Kuzey Afrika ve Sahra Altı Afrika¹⁷ biçiminde gruplandırılabilir. Afrika'da çok sayıda bölgesel bütünleşme hareketi ortaya çıkmıştır. Bu bütünleşme hareketlerinin hemen hemen hepsi Sahra Altı Afrika bölgesinde gerçekleşmiştir. Kuzey Afrika'daki eski bölgeselleşme hareketlerine ACM¹⁸ örnek olarak verilebilir. Çünkü bu bütünleşme hareketine iki kuzey Afrika ülkesi Mısır ve Libya katılmıştır. Fakat literatürde bu bütünleşme hareketi incelenirken Orta Doğu'da oluşturulmuş bir bölgesel bütünleşme hareketi olarak incelenmektedir. Çünkü bu bütünleşmeyi oluşturan devletlerin çoğunluğu Orta Doğu ülkeleridir. Çalışmada bu bütünleşme hareketi Orta Doğu'da oluşturulmuş bir bölgeselleşme hareketi olarak kabul edilmiştir.

Sahra Altı Afrika'da kendi içinde Batı, Orta, Güney ve Doğu olarak alt gruplara indirgenerek incelenebilir. Batı Afrika'da eski bölgeselleşme hareketleri; ECOWAS, CEAO ve Mano Nehri Birliği (MRU) biçiminde açıklanabilir. Orta Afrika'da eski bölgeselleşme hareketleri; UDEAC ve Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (CEPGL) şeklinde özetlenebilir. Güney Afrika'da bölgeselleşme hareketleri SADC ve SACU olarak incelenebilir. Doğu Afrika'da ise eski bölgeselleşme hareketlerine Doğu Afrika Topluluğu (EAC) örnek olarak verilebilir.

Afrika'da çok sayıda bölgesel bütünleşmenin ortaya çıkmasının nedeni şu şekilde özetlenebilir. Afrika'daki ülkelerde sermaye stoku ve iç piyasalar gerekli ekonomik

¹⁷ Sahra Altı Afrika Afrika'daki Kuzey Afrika ülkeleri Cezayir, Mısır, Fas ve Tunus haricindeki tüm Afrika ülkelerini kapsar. Güney Afrika ise politik sebeplerden ötürü Sahra Altı Afrika'ya dahil edilir (FOROUTAN, 1993, s.267).

¹⁸ Birlik 1964 yılında Mısır, Irak, Ürdün, Moritanya, Suriye ve Yemen tarafından kurulmuştur (NEBİOĞLU, 1997, s.83).

kalkınmayı sağlamakta yetersiz kalmıştır. Bu nedenle ülkeler bölgeselleşme hareketlerine katılarak, piyasalarını birleştirmeleri sonucunda elde edecekleri ölçek ekonomileri sayesinde daha hızlı bir kalkınma isteği duymuşlardır. Afrika’da eski bölgeselleşme süreci, ECOWAS, CEAO, MRU, UDEAC, CEPGL, SADC ve SACU olarak incelenecektir.

2110. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)

ECOWAS, Benin, Burkina Faso, Fildişi Kıyısı, Gambiya, Gana, Gine, Gine-Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Moritanya ve Togo’nun kurduğu bölgesel bir organizasyondur. 1976 yılında Cape Verde’nin birliğe katılmasıyla üyelerin sayısı 16’ya yükselmiştir. ECOWAS’ın oluşturulmasının ana amacı Batı Afrika’da bir ekonomik birlik kurarak ekonomik bütünleşmeyi ve ortak kalkınmayı sağlamak olmuştur (<http://www.Ecowas.info/index.htm>).

1975 yılında kurulmasına rağmen tüm Batı Afrika ülkelerini kapsayan bu fikir, ilk defa 1960’lı yılların ortasında gündeme gelmiştir. Özellikle Nijerya tarafından desteklenen bu düşünce ülkelerin petrole olan bağımlılığını azaltmak ve Fransızların hakim olduğu bölgedeki ülkelerin etkilerinin arttırılması olmuştur. Bütünleşme vasıtasıyla daha geniş piyasaların oluşacak olması ve çok uluslu şirketlerin daha uygun koşullarda yarışacak olması umudu, Batı Afrika ülkelerindeki özel sektör girişimcileri ile özellikle Nijerya’dakiler tarafından ECOWAS’ın kurulmasına büyük destek verilmesine sebebiyet vermiştir. Batı Afrika ülkelerinde maden kaynakları boldur ve tarımsal üretimde çeşitlilik mevcuttur. ECOWAS ülkelerinin gelirlerinin büyük bir çoğunluğu tarımsal ve maden endüstrisi ürünlerinin ihracatından oluşmaktadır. Sahra Altı Afrika’nın en geniş ve en çeşitli kaynaklara sahip olan ekonomik bütünleşmesidir. Fakat ECOWAS fakir ve ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır (FOROUTAN, 1993, s.240–243).

Bu ortak özelliklerin olmasına rağmen ECOWAS ülkeleri ortak özelliklerden daha çok farklı özelliklere sahip olmuştur. En çarpıcı örnek Nijerya’nın hem gayri safi milli hasılasının hem de nüfusunun aşağı yukarı diğer ülkelerin toplamına eşit olmasıdır. ECOWAS ülkelerinin arasındaki ekonomik farklılıklar kültürel, tarihsel ve siyasi farklılıklardan ötürü daha da kötüleşmiştir. Sömürgecilik döneminde sömürgeci ülkeler İngilizce, Fransızca ve Portekizceden oluşan üç resmi dili; günlük yaşamda, ekonomik

ilişkilerde ve devlet yönetiminde kullanılan dillerde Batı Afrika'daki ülkelere aşılmaşlardır. Bu olumsuz gelişmelere ek olarak ECOWAS ülkeleri arasında hem sınırlardaki anlaşmazlıklardan hem de siyasi rekabetten ötürü uzun zaman gerginlikler yaşanmıştır. Ayrıca bu süreçte yaşanan siyasal istikrarsızlık ECOWAS ülkelerinin hemen hemen hepsindeki siyasi liderliklerde sık sık vuku bulan sert değişimlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Oluşturulan bütünleşme mal ticaret üzerindeki gümrükleri azaltarak 1989 yılında bölge içerisindeki tüm gümrükleri kaldırmayı, 1994 yılında ortak dış tarife politikası uygulamayı ve ekonomik aktivitelerde yakın işbirliği ile ortak pazar oluşturmayı amaçlıyordu (FOROUTAN, 1993, s.243).

2111. Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO)

1959 tarihinde Batı Afrika'da Fransız sömürgesi olan Dohamey, Fildişi Kıyısı, Mali, Moritanya, Nijer, Senegal ve Burkina Faso'nun bağımsızlıklarını kazanmadan önce mevcut olan ilişkilerini arttırmak için bir gümrük birliği kurmaya karar vermişlerdir. Fakat bu ülkeler arasında anlaşmazlık ortaya çıkmış sadece Senegal ve Moritanya anlaşmaya vararak 1966 yılında Batı Afrika Devletleri Gümrük Birliği'ni kurmuşlardır. Ancak bu girişimde başarıya ulaşmamıştır (KARLUK, 2002b, s.529).

Bir gümrük birliği kurmak için geçmişte yapılan başarısız teşebbüslere rağmen CEAO Fildişi Kıyısı, Mali, Moritanya, Nijer, Senegal ve Burkina Faso ve Benin'in katılımıyla 1973 yılında Abidjan Anlaşması'yla kuruldu. CEAO ülkeleri ekonomik gelişmişlik bakımından birbirlerinden farklı özellikler gösterirler. Fildişi Kıyısı ile Senegal, birlik içerisinde nispi olarak endüstrileşmiş grubu temsil ederler. Ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik düzeyi farklılıkları, daha önce bir gümrük birliği oluşturmak için yapılan girişimlerin başarısız olmasının en büyük sebebidir. Bu nedenle üyeleri arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azaltılması için özel çalışmalar yapılmıştır (FOROUTAN, 1993, s.244).

CEAO, ECOWAS'ın alt grubudur. CEAO'nun hedefi bölgesel gelişmeyi sağlamaktır. Bunun için birleşik bir bölgesel piyasanın kurulması ve üçüncü ülkelere ortak bir tarifinin uygulanması öngörülür. Kendi ülkeleri arasındaki gümrük sistemi bırakılarak tek vergi sistemi uygulamasına geçilecek yatırımlara ilişkin mevzuat uyumlaştırılacak ve bölgesel

projelerin finansmanı için ortak bir fon oluşturulacaktı. Ayrıca mali politikalar bilim, teknoloji ve sanayi yatırımları gibi alanlarda işbirliğine gidilmesi amaçlanmaktadır (SEYİDOĞLU 2001, s.254–255; DPT, 1995, s.77).

2112. Mano Nehri Birliği (MRU)

Liberya ve Sierra Leone tarafından 1973 yılında kurulmuştur. 1980 yılında ise Gine birliğe katılmıştır. Birliğin amacı üye ülkeler arasında var olan ticaret engellerini kaldırarak birliğe üye olmayan ülkelere ortak koruma politikası uygulayarak üyeleri arasındaki ticareti geliştirmek olmuştur (FOROUTAN, 1993, s.245).

MRU, ECOWAS'ın diğer bir alt grubunu oluşturmaktadır. 1977 yılında ortak tarifeler uygulamaya konulmuştur. 1981 yılında ise ortak endüstrileşme projelerinin hazırlanması ve geliştirilmesi için ortak endüstriyel gelişme birimi yürürlüğe konulmuş; fakat bu konuda fazla bir gelişme sağlanamamıştır (DPT,1995, s.78). Birliğe dahil olan ülkeler arasında gümrükler kaldırılıp birliğe üye olmayan ülkelere ortak koruma politikası uygulanmasına rağmen, birliğe üye ülkeler arasında ticaret artışları yaşanmamıştır. Çünkü üye ülkeler arasında tarife dışı engeller ortaya çıkmıştır. Gümrüklerin kaldırılmasıyla yaşanan olumlu gelişmeler, tarife dışı engellerde yaşanan olumsuz gelişmelere eşdeğer olmuştur. Oluşturulan bölgedeki en önemli özellik, ülkeler arasında piyasa farklılıklarının bulunmaması olmuştur. Fakat MRU birlikteliğinde, üye ülkeler arasında piyasa farklılıkları olmamasına rağmen bütünleşmeye doğru giden süreç Liberya'daki siyasal huzursuzluk ile üye ülkelerin üretim yapılarının tamamlayıcı olmamasından ötürü yavaşlamıştır (FOROUTAN, 1993, s.245).

2113. Orta Afrika Ekonomik ve Gümrük Birliği (UDEAC)

UDEAC, Orta Afrika'daki Fransız sömürgesi ülkeleri arasında uzun zamandır geleneksel bir işbirliğini yansıtmaya rağmen resmi olarak 1973 yılında Brazzaville Anlaşması'yla Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Cad, Kongo, Ekvator Ginesi ve Gabon tarafından kurulmuştur. İlk olarak oluşturulan Brazzaville Anlaşması'nda gümrük birliği ile parasal birlik hedeflenmiştir. Üyeler arasında gümrük tarifeleri kaldırılarak, birliğe üye olmayan ülkelere ortak bir tarife politikası ile ortak gümrük yönetimi uygulaması

düşünülmüştür. Fakat anlaşma 1974 yılında yeniden düzenlenmiştir (FOROUTAN, 1993, s.245).

UDEAC'ta ortak dış tarife politikasının yanında üyeleri arasında serbest işgücü dolaşımı, ortak yatırım projelerinin oluşturulması gibi hükümlerde içermektedir. UDEAC içi ticarete preferanslar sağlamak üzere CEAO benzeri bir yapılanma tek vergi sistemi oluşturulmuştur (DPT, 1995, s.79). 1974 yılında yapılan düzenlemeler uygulamada ortak dış tarife uygulamasının ve ortak gümrük yönetiminin kaldırılmasına neden olmuştur. Birlik içerisindeki tek vergi uygulamasından istenilen sonuçlar elde edilememiş, işgücünün serbest dolaşımı önündeki engeller sürmüş ve ortak projeler oluşturulamamıştır (FOURATAN, 1992, s.245; DPT, 1995, s.79).

UDEAC üyeleri arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Birlik üyelerinden Kamerun yarı endüstrileşmiş bir devlettir ve gayri safi milli hasılasının %14'ünü sanayi üretimi oluşturur. Kongo ve Gabon'un ekonomileri ise petrol çıkarımına dayanmaktadır. Diğer taraftan Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad ve Ekvator Ginesi'nin ekonomileri tarıma dayanır ve UDEAC ülkeleri arasında en fakir ülke grubunu oluştururlar (FOURATAN, 1992, s.245-246). Birlik içerisinde yaşanan olumsuz gelişmelerle birlikte fakir ülkelerin ticareti düşerken birlik içerisinde zengin ülkeler olarak kabul edilen Kamerun, Gabon ve Kongo'nun ticari ilişkilerinde artışlar yaşanmıştır (DPT, 1995, s.79).

2114. Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (CEPGL)

Orta Afrika'nın ikinci bölgesel hareketidir. Eski Belçika sömürgeleri Burundi, Raunda ve Zaire tarafından 1976 yılında Birleşmiş Milletlerin desteğiyle kurulmuştur. CEPGL'nin amaçları, tüm ticaret engellerini kaldırarak birlik içerisinde ticareti arttırmak ve işgücünün serbest dolaşımını engelleyecek olan tüm engelleri kaldırarak birlik içerisinde işgücünün serbest dolaşımını sağlamaktır. Ayrıca ortak kalkınma projelerinin hazırlanması bir diğer amacıdır. Hazırlanacak olan bu projelerin finansmanının ise üye ülkeler tarafından yapılacak olan katkılar ve dış bağışlar vasıtasıyla karşılanması kararlaştırılmıştır (FOROUTAN, 1993, s.246).

CEPGL, Afrika'daki pek çok bölgesel anlaşmaya göre daha az etkindir. Ortak dış tarife uygulama doğrultusunda bir girişim olmadığı gibi, ekonomi politikalarının uyumu kapsamında da herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır. Bu ülkeler arasında coğrafi yakınlık ve tarihsel bağların olmasına rağmen ticaret çok düşüktür (DPT, 1995, s.79). Çünkü oluşturulan birlik içinde üyeler arasındaki eşitsizlikten ötürü ticaret serbestleşmesinde ve işgücünün serbest dolaşımında hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir (FOROUTAN, 1993, s.246).

2115. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)

SADC¹⁹, Güney Afrika Kalkınma Koordinasyon Konferansı olarak (SADCC) 1980 yılında Angola, Bostvana, Mozambik, Zambiya, Tanzanya, Malavi, Lesoto, Svaziland ve Zimbabve tarafından kurulmuştur (FOROUTAN,1993, s.249).

SADC'ın temel amacı, birliğe üye ülkeler arasındaki işbirliğini teşvik etmektir. Çünkü bu uygulama ile üye ülkelerin Güney Afrika Cumhuriyeti'ne olan ekonomik bağımlılıklarının azaltılması amaçlanmaktaydı (FOROUTAN, 1993, s.249). Oluşturulan bölgedeki ülkelerin Güney Afrika Cumhuriyeti'ne olan bağımlılığından kurtulabilmeleri için kendi ulaşım ağlarını kurmaları gerekiyordu. Bu amacın başarılabilmesi için ise sermaye, yoğun yatırımlar bölgesel işbirliğiyle gerçekleştirilmeliydi (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.46). Bu nedenle SADC'ı hazırlayanlar başlangıçtan itibaren üyeler arasında bir gümrük birliğinin kurulması fikrini reddettiler. Bunun yerine daha ılımlı bir hedef olan üyeleri arasında ekonomik işbirliğinin artırılması öngörüldü (FOROUTAN, 1993, s.249). Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağımlılığının azaltılması yönünde ülkeler öncelik belirlemişlerde zamanla ülkeler Güney Afrika Cumhuriyeti'ni de yapılan işbirliğine katmak için istek belirtmişlerdir. SADC'de sanayi yapısının güçlendirilmesi ile birlikte ulaştırma, haberleşme, gıda sektörlerinde bazı ortak projeler uygulayarak başarılar elde edilmiştir (KARLUK, 2002b, s.534–535).

SADC'de haberleşme ve ulaşım öncelikli sektör olarak düşünüldü ve gerçekleştirilen projelerden ve yatırımlardan aslan payını aldı. SADC'de en başarılı ve en çok bilinen

¹⁹ SADC'ı kuran anlaşma 17 Temmuz 1992'de Namibya'da devlet başkanlarının katıldığı zirvede imzalanmıştır (KAYA-KUTLU, 1995 s.417).

ulaşım projesi Beira geçididir (Beira Corridor). Beira geçidi Mozambik sahilinden Zimbabve sınırına kadar uzanan 300 km uzunluğunda işlek bir geçittir. Beira geçidi Beira limanını, demir yolunu, kara yolunu, petrol boru hattını, elektrik hattını ve bir dizi gelişme projesini içerir. Bu hat sayesinde Mozambik'in Güney Afrika Cumhuriyeti limanlarına olan bağımlılığının azalması sağlanmıştır (FOROUTAN, 1993, s.250).

2116. Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU)

Sahra altı Afrika'nın en eski ve en fonksiyonel gümrük birliğidir. SACU, Güney Afrika Cumhuriyeti, BLS devletleri şeklinde adlandırılan Botsvana, Lesoto, Svaziland'ı kapsar. Birlik 1910 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandıktan kısa bir süre sonra kurulmuştur (FOROUTAN, 1993, s.250). Fakat 1910 yılında oluşturulan birlik 1969 yılında aynı üyeleriyle birlikte bir gümrük birliği kurularak yeniden kurulmuş ve yapılan anlaşma 1 Mart 1970 yılında yürürlüğe girmiştir (<http://www.dfa.gov.za/foreign/Multilateral/africa/sacu.htm>).

SACU'nun ana özelliği Güney Afrika Cumhuriyeti'nin diğer BLS lkeleriyle kıyaslandığında birlik üzerinde ezici üstünlüğünün olmasıdır. SACU'da mal ve faktör piyasaları iyi bir şekilde bütünleşmiş, ayrıca ortak dış tarife politikası da uygulanmıştır. Botsvana hariç tüm SACU yeleri Rand Para Sahası (Rand Monetary Area) yesidirler. Güney Afrika Cumhuriyeti Merkez Bankası birliğin merkez bankası gibidir. Birliğin kurumsal bir yapılanması yoktur. Yalnızca yılda bir kez toplanan birliğin sorunlarının görüşüldüğü bir komisyonu vardır (FOROUTAN, 1993, s.250).

212. Amerika Kıtası'ndaki Eski Bölgeselleşme Süreci

Amerika Kıtası'nda eski bölgeselleşme süreci incelenirken kıta içinde bir bölgesel ayırımı gidilip Latin Amerika ve Kuzey Amerika biçiminde gruplandırılabilir. Nogues ve Quintanilla' ya göre; Latin Amerika'daki eski bölgeselleşme hareketleri planları 1940'lı yılların sonlarında ve 1950'li yılların başlarında dşnlmeye başlanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok alternatif bütünleşme taslakları üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Bu süreç başlıca bölgesel bütünleşmeleri oluşturan anlaşmalarla sonuçlanmıştır. 1960 yılında LAFTA, LAFTA'nın devamı olan 1980 yılında Latin Amerika Bütünleşme Birliği

(LAIA), 1960 CACM, 1969 yılında And Ülkeleri Paktı (AP) ve 1973 yılında Karayipler Topluluğu ve Ortak Pazarı (CARICOM) kurulmuştur (NOGUES-QUINTANILLA, 1993, s.280–281). CARICOM, 1965 yılında kurulan Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi'nin (CARIFTA) devamı olarak kurulmuştur.

Bu süreçte, Doktor Raul Prebisch'in yazıları ile Latin Amerika Ekonomik Komisyonu²⁰ (ECLA) bölgeselleşme sürecinde önemli rol oynamıştır. Bu gelişmeler bölgeselleşme hareketlerine bir teorik çerçevenin hazırlanmasının yanı sıra teknik desteklerin verilmesine de neden olmuştur. Bölgeselleşme stratejisi ise ithal ikameci politikalara odaklanmıştır. İthal ikameci politikaların gelişmekte olan ülkelerde ulusal seviyede döviz açığı sorununu çözemediği anlaşılınca bölgeselleşme hareketleri hız kazanmıştır. Politika yapıcıları, bölgeselleşme ile bölgesel seviyede ihracatın genişlemesinin döviz açığı sorununun aşılmasına uygun politikalar olduğunu belirtmişlerdir. Her Latin Amerika bölgeselleşme hareketi ulusal seviyedeki içe yönelik politikalarını, bölgesel seviyeye genişletmiştir. Bu dönemdeki bölgeselleşme hareketlerine ABD gibi büyük ticaret potansiyeline sahip ülkeler dahil edilmemiştir. Çünkü bölgeselleşme hareketlerinin ana amacı Latin Amerika ülkeleri arasında ekonomik bağımlılığı arttırmak ve bölgeselleşme hareketleri dışında kalan ülkelere olan ekonomik bağımlılığı azaltmak olmuştur. Bu dönemde ABD GATT'ta düzenlenen çok taraflı ticaret görüşmeleri vasıtasıyla ticaret serbestleşmesini savunmuştur. Bu süreçte Latin Amerika'daki ve aynı zamanda dünyadaki diğer az gelişmiş ülkeler, çok taraflı serbestleşme sürecinde yaşanan olumlu gelişmelerden herhangi bir maliyete katlanmaksızın yararlanmaya çalışmışlardır (NOGUES-QUINTANILLA, 1993, s.281).

Kuzey Amerika'da ise bu dönemde bir bölgeselleşme hareketi ortaya çıkamamıştır. Çünkü ABD, o dönemde bölgeselleşme hareketlerine sıcak bakmamış, çok taraflı görüşmelerle ticaret serbestleşmesinin sağlanacağını savunmuştur.

Amerika Kıtası'ndaki eski bölgeselleşme süreci LAFTA, LAIA, AP, CACM, CARIFTA ve CARICOM olarak incelenecektir.

²⁰ ECLA 25.02.1948 tarihinde Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda çalışma alanını karayip ülkeleri de dahil edilmiş, bu nedenle ismi 1984 yılında Latin Amerika ve Karayip Ekonomik Komisyonu (ECLAC) olarak değiştirilmiştir (LAÇİNER, 2003, s.305).

2120. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA)

Latin Amerika ülkeleri arasında 1950'li yıllarda birçok bölgesel işbirliği projesi ortaya çıkmış; fakat hiçbirinde başarıya ulaşılamamıştır. 1957 yılında Boenos Aires'te Amerikan Devletleri Örgütü Ekonomik Konferansı düzenlenmiş, konferansta Latin Amerika ülkeleri arasında işbirliğinin arttırılmasına karar verilmiştir. Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Şili tarafından bölgede bir serbest ticaret bölgesi oluşturmak için bir taslak hazırlanmış ve 1960 yılında Uruguay'ın başkenti Monte Video da 7 ülkenin katılımıyla imzalanmıştır. Bu yedi ülke Arjantin, Meksika, Brezilya, Paraguay, Uruguay, Şili ve Peru'dur. Arjantin, Brezilya ve Meksika oluşturulan bölgenin en geniş ekonomileri durumunda idiler. 1961 yılında Kolombiya ve Ekvator, 1966 yılında Venezüella ve 1967 yılında Bolivya birliğe katılmıştır(KARLUK, 2002b, s.511; SEYİDOĞLU, 2001, s.251).

1950'li yıllarda Latin Amerika'da bir bölgesel ortak pazar oluşturabilmek için yapılan görüşmelerde ciddi tartışmalar ortaya çıkmış, bu görüşmelerde ortak bir sonuca ulaşılamamıştır. LAFTA üzerinde uzlaşmaya varılabilen bir anlaşma olmuştur. Fakat bu bütünleşmeyi hazırlayanlar da anlaşmanın ideal olmadığını düşünmüşlerdir. Yapılan bu anlaşma nispeten zayıf olmuştur. Çünkü anlaşma üyelerin derin hoşgörüsü üzerine oluşturulmuştur. LAFTA gelişmişlik düzeyleri, büyüklükleri, siyasal çıkarları ve coğrafyaları farklı olan ülkeler tarafından kurulmuştur. Fakat bu farklılıklar bölge içerisinde etkin bir iletişim ve ulaşım altyapısı oluşturularak azaltılmamıştır. Arjantin ve Brezilya gibi büyük ülkeler mevcut mal ticaretinde kendilerine hazır bir piyasa oluşturmak için odaklanmışlardır. Aksine daha küçük ülkeler planlama vasıtasıyla yeni sanayi gelişmeleri sağlamayı ve bölge içerisinde kendi kalkınmalarını sağlamak için uygun imtiyazlar elde etmeyi istemişlerdir (DEVLIN-ESTEVADEORDAL, 2001, s.23).

LAFTA kapsamında bölge içi ticarete tüm tarifelerin, 12 yılda kademeli olarak kaldırılması amaçlanmıştır. Ticaretin serbestleştirilmesi programı her bir ürün için gerçekleştirilecek bölgesel ve ikili temaslara bırakılmıştır (DPT, 1995, s.81). Ancak 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde bazı ürünlerde daha fazla serbestleşmeye gidilemeyeceği anlaşılmıştır. 1967 yılındaki et ve petroldeki gümrük indiriminin Arjantin ve Venezüella'nın yararına olacağı düşünülerek bu indirimler durdurulmuştur. Buna karşılık sanayi tamamlayıcı anlaşmalar çerçevesinde üye ülkelerin belli sanayi tesisleri

kurmaları ve bu sanayi tesislerinin ürünleri için oluşturulan bölgede serbest bir piyasanın oluşturulması sağlanmıştır. Ticarete daha fazla serbestleşmenin gerçekleştirilememesi, üye ülkelerin ekonomik yapılarından dolayı oluşmuştur. Bölgenin en az gelişmiş ülkeleri olan Paraguay ve Ekvator için istisnalar konulması gerekmiştir. Şili, Kolombiya, Peru ve Uruguay ise daha gelişmiş ülkelerin rekabetinden çekinmişlerdir. Kuruluşundan itibaren 20 yıllık zaman diliminde oluşturulan bölge içerisinde ticaretteki tam serbestleşme sağlanamamıştır (KARLUK, 2002b, s.512).

LAFTA, sadece üyeleri arasında serbest ticaret sağlamak için yapılan birbirini takip eden görüşmeler olan bir anlaşma olarak kaldı. Aynı zamanda anlaşmada sanayi sektörü düzenlemeleri şartları da vardı. İmzalandığı zamanda ticaret serbestleştirilmemişti. Ayrıca zayıf bir sekreteryası vardı (DEVLIN-ESTEVADEORDAL, 2001, s.23).

LAFTA'nın kuruluşunu sağlayan Monte Video Anlaşması'nın süresi 1980 yılına kadardı. Anlaşmayı yenilemek için yapılan görüşmeler sonuç vermeyince oluşturulan serbest ticaret anlaşması resmen son bulmuştur (ÖZDEMİR-ÖKSÜZLER, 2005, s.373).

2121. Latin Amerika Bütünleşme Birliği (LAIA)

LAFTA'nın başarısızlığı Latin Amerikalı siyasetçileri farklı bir yaklaşım denemeye ikna etti. Bu yaklaşım temelde gevşek bir işbirliği ve ikili görüşmeler vasıtasıyla bölge içerisinde ticaretin serbestleştirilmesine dayanıyordu. Bu strateji 1980 yılında LAIA'nın kurulmasıyla gerçekleştirildi. Bu yaklaşım tercihli anlaşmalar vasıtasıyla oluşturulacak olan yeni ithal ikameci sanayileşme politikaları yerine var olan ikili ticaret ilişkilerini hem teşvik edecek hem de birleştirecekti (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1991, s.10–14). LAIA, LAFTA'ya göre daha esnek bir kuruluştur. LAFTA'nın tersine bir takvim veya miktar hedefi içermeden adım adım uzun dönemde bir Latin Amerika ortak pazarının oluşturulmasını öngörür(SEYİDOĞLU, 2001, s.251).

LAIA Anlaşması bölge içi ticarete gümrüklerin çok taraflı olarak indirilmesini içerirken, aynı zamanda üyeleri arasında ikili anlaşmalar vasıtasıyla gümrüklerin indirilmesiyle de serbestleşmeye izin vermektedir. Başka bir ifadeyle iki veya daha fazla ülke karşılıklı olarak büyük gümrük indirimleri yapabilirler. Yapılan bu indirimlerin birlik

içerisinde diğer ülkelere de uygulanmasında bir zorunluluk yoktur. Bu çelişkili durum 1980'lerde Latin Amerika'daki serbest ticaret alanının oluşmasını desteklemiştir (BEHAR, 1995, s.4).

LAIA'da üye ülkeler kendi içinde gelişmişlik düzeyine göre gruplandırılmıştır (KARLUK, 2002b, s.512):

Çok Gelişmiş Ülkeler: Arjantin, Brezilya ve Meksika

Orta Gelişmiş Ülkeler: Şili, Kolombiya, Peru, Uruguay ve Venezüella

Az Gelişmiş Ülkeler: Bolivya, Ekvator ve Paraguay'dır.

Orta gelişmiş ve az gelişmiş ülke grubuna giren ülkeler, gelişmiş ülke grubundaki ülkelerle olan rekabetine karşı korumak için bazı özel düzenlemeler öngörülmüştür. Üye ülkeler arasındaki gelişme farklılıklarının LAFTA'nın başarısızlığında oynadığı rolden ders alınarak LAIA'da birleşme konusunda daha esnek davranılmış ve ülkelerin gelişme düzeylerine göre özel düzenlemelere yer verilmiştir (SEYİDOĞLU, 2001, s.252).

Yapılan bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere LAFTA ile LAIA birbirinin devamı olan bölgesel bütünleşme hareketleridir. LAFTA'nın oluşumunda ulaşılmak istenen hedeflere varılamayınca LAIA kurulmuştur. LAIA Anlaşması LAFTA birlikteliğinden alınan dersler üzerine oluşturulmuştur. Langhammer ve Hiemenz'e göre LAIA hakkında söylenebilecek en iyi söz LAFTA'dan daha az maliyetli bir bölgeselleşme süreci olduğudur (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1991, s.10-14).

2122. And Ülkeleri Paktı (AP)

LAFTA'nın ana özelliği, bölgesel mal ticaretinde serbestleşmeyi sağlama isteği olmuştur. And bölgesinde nispeten daha az gelişmiş olan ülkeler, oluşturulan bölgedeki daha büyük ve gelişmiş ülkelerin olumsuz etkilerini almışlardır. LAFTA'ya üye olan tüm ülkelerde kalkınma sağlanacağı amacının hayalcilik olacağı anlaşılmıştır. Sanayi ticaretindeki artıştan doğan karların çoğu gelişmiş ülkeler tarafından elde edilmiştir. 1966 yılının başlarında Kolombiya, Şili, Venezüella, Ekvator ve Peru'nun başkanları bu olumsuz gelişmeleri ve bütünleşme sürecini hızlandırmayı LAFTA'ya iletmişlerdir. Bu bütünleşme

sürecine And Ortak Pazarının oluşturması da dahil edilmiştir. Bu olumsuz gelişmelere cevap olarak AP²¹ Bolivya, Şili, Ekvator, Kolombiya ve Peru tarafından 1969 yılında Cartegana Anlaşması'yla kurulmuştur. 1973 yılında Venezüella birliğe katılmış, Şili ise 1976 yılında birliktelikten ayrılmıştır (DEVLIN-ESTEVADEORDAL, 2001, s.23–24).

AP'nin temel stratejisinde kamu sektörünün rolü üstün olmuştur. Anlaşmanın anahtar varsayımı, merkezileşmiş siyasal araçlar olarak görülmüştür. Bu sadece ülkeler arasında eşit gelişme sağlanması için değil, aynı zamanda piyasa engellerinin üstesinden gelmek için düşünülmüştür. Bu durum da güçlü bir kurumsal yapılanma ve yalnızca ekonomik konularda sınırlı olmayan birçok alanda yüksek derece politika koordinasyonu gerekli kılmıştır. Bu yolla, üyeler arasında rekabetin başarılacağı umulmuştur. Anlaşmanın anahtar unsurları LAFTA Anlaşması'nın negatif deneyimlerini yansıtmıştır. Tüm ülkeler daha küçük, daha az gelişmiş ülkelerin (Bolivya ve Ekvator) özel tercihlerine aktif bir şekilde katılmaları zorunlu görülmüştür. Bu sürecin hızlı ve temiz bir biçimde olması sağlanmak istenmiştir. Ticaretin yalnızca ürün ürün görüşülerek değil aynı zamanda mal listeleri şeklinde otomatik olarak serbestleştirilmesi kararlaştırılmıştır (DEVLIN-ESTEVADEORDAL, 2001, s.24).

LAFTA'da duyulan hoşnutsuzluğun temel nedeni, bütünleşmeden sağlanan yararların dağılımdaki eşitsizlik olduğundan AP eşit dağıtım ilkesine büyük önem verir bunu da üyelikte eşitlik yoluyla gerçekleştirmeyi ilke edinmiştir. Bolivya ve Ekvator gibi görece az gelişmiş üyelere özel bir statü tanınması bununla ilgilidir (SEYİDOĞLU, 2001, s.252).

Bu anlaşmanın hedefleri ticaretin bütünleşmesi ve bölgesel olarak eşit sanayileşmedir. Birinci hedef, serbest ticaret bölgesinin ve daha sonra ise ortak dış tarife politikalarının uygulanmasıyla kurulacak olan gümrük birliğiyle başarılacaktı. İkinci hedef ise bölgesel yatırım planları vasıtasıyla ve iç politikaların uyumlaştırılmasıyla başarılacaktı (HELDT, 1972; Aktaran: LANGHAMMER-HIEMENZ, 1991 s.15–16). Bütünleşmenin bu iki hedefi ülkelerin ulusal kalkınma planlarıyla uyuşmadığında, bölgesel sanayileşme ve ortak dış tarife politikaları başarısız olmak zorunda kaldı. Aynı zamanda bu politikaların uygulanması sonucunda ülkelerin ulusal egemenliklerini kısıtlayacak olmasından ötürü

²¹ Bu birlik literatürde, And Ülkerli Ortak Pazarı (ANCOM), And Grubu ve And Ülkeleri Topluluğu (CAN) şeklinde de adlandırılmaktadır.

ülkeler bu politikaları kabul etmekte isteksiz kaldılar (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.28).

Ortak dış tarife politikasının ilk etkisi ticaret saptırıcı etki olmuştur. Bu nedenle bölge içi ticaret düşük seviyede kalmıştır. Alınan kararlar uygulanmaya geldiğinde üye ülkelerin homojen olmadığı ve kararların uygulamaya geçirilmesinin hayal olduğu anlaşılmıştır. Birlik içerisinde daha ileri bir düzeyde sanayileşmiş olan Kolombiya, ihracat sektöründe üretim yapanların olumsuz etkilenmemesi için düşük bir dış tarife için mücadele ederken; Venezüella ise petrol dışı sektörlerde rekabetten doğabilecek olan negatif etkilerden ötürü ithalata karşı yüksek bir dış tarife için ısrar etmiştir (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.28–29). Ayrıca 1980’li yıllar boyunca ağır bir enflasyon ve borç yüküyle karşılaşan Bolivya, birlik içindeki yükümlüklerini yerine getirememiştir. 1980’ler boyunca tüm ülkeler tarife dışı engellere başvurmuşlardır. Bunun sonucu olarak 1980’li yıllar boyunca bölge içi ticarete ciddi bunalımlar yaşanmıştır (LAÇİNER, 2003, s.314).

2123. Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM)

1821 yılında Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua İspanyadan bağımsızlıklarını kazandıktan sonra federal cumhuriyet kurmaya teşebbüs etmişlerdir. Ülkelerin ekonomik ve alt yapısal bağlantılarındaki güvensizlik ve sömürgecilik döneminden kalan kalıntılar bu düşüncenin gerçekleşmesini engellemiştir. Fakat bölgesel bağlantı için değişik planlar şeklinde ortaya çıkan genellikle politik olan bütünleşme fikri devam etmiştir. Bu düşüncelerden sonuncusu 1951 yılında Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua’nın dış işleri bakanlarından oluşan Orta Amerika Devletleri Organizasyonu’nun kurulması olmuştur (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.46).

ECLA, Orta Amerika Birliği kurmak için girişimlere başlamıştır. Orta Amerika Devletleri Organizasyonu kurulduğunda bölgesel ekonomik bütünleşme için karar verilmiştir. Alınan bu kararı gerçekleştirmek için bir plan hazırlanmamıştır. 1950’li yıllar boyunca bu beş Orta Amerika ülkesi, en azından bir komşusuyla sınırlandırılmış ürün sayısında ikili ticaret görüşmelerini sürdürmüşlerdir. Bu zaman diliminde Orta Amerika ülkelerinin hükümetleri ECLA’nın desteğiyle bütünleşme için çok kaynak ve çaba harcamışlardır. Harcanan çabaların sonucunda, Serbest Ticarete Çok Taraflı Anlaşma ve

Orta Amerika Bütünleşme Anlaşması 1958 yılında imzalanmıştır. Bu anlaşma, ülkeler arasındaki ticarete çok sayıda ürünün serbest dolaşımını ve ülkeler arasında serbest ticareti 10 yıl içerisinde tamamlamayı zorunlu kılmıştır. 1959 yılında ülkeler Sanayi Bütünleşme Anlaşması ile Gümrük Vergilerini Denkleştirme Üzerine Orta Amerika Anlaşması olan iki tane daha ek anlaşma imzalamışlardır. Gümrük Vergilerini Denkleştirme Anlaşmasının ana amacı, beş yıl içerisinde bölgedeki birçok üründe ortak dış tarife politikasının sağlanması olmuştur. Şubat 1960 yılında Guatemala, Honduras ve El Salvador aralarında Ekonomik İlişki Anlaşması'nı imzalamışlardır. Anlaşmanın temel amaçları, üyeler arasında serbest ticaretin sağlanması ile 5 yıl içerisinde gümrük birliğinin kurulması olmuştur. Tüm bu çabaların sonucunda, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua tarafından daha önceki anlaşmaların yerine geçen Orta Amerika Bütünleşme Genel Anlaşması 1960 yılında imzalanmıştır. Anlaşmanın temel amacı, beş yıldan fazla olmamak kaydıyla üyeler arasında ortak pazar ve gümrük birliği oluşturulması olmuştur (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.46–47).

Kuruluşundan sonraki 10 yıl içinde CACM, bölge içi ticaret akımlarında önemli artışlar sağlamıştır. Yaşanan bu artışlar, büyük ölçüde ABD ile olan ticaretin azalması pahasına gerçekleşmiştir (SEYİDOĞLU, 2001, s.253). Bu on yıllık süreçte oluşturulan bölge piyasası, büyümeyi teşvik etmede ve ithal ikameci sanayileşme politikalarında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bölge, büyümeye ve sanayileşmeye yardımcı olan çok sayıda doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekmiştir. 1966 yılına kadar gümrük programına dahil edilen ürünlerin %94'ünde gümrükler kaldırılmıştır. 1970 yılında bölge içi ihracat, %900 arttı ve 300 milyon dolara ulaşmıştır. Bu ülkelerin yapmış oldukları toplam ticarete bölge içi ticaretin payı 1960 yılında %5'den 1970 yılında %26'ya yükselmiştir (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.47). 1969 yılının ortalarında üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrük tarifesi ise tarifelere konu malların %97'sine ulaşmıştır. Böylece, bölge ülkeleri arasında yaşanan ticarete hızlı bir gelişme sağlanmıştır (KARLUK, 2002b, s.515).

1960'lı yılların sonlarında, bütünleşmede yaşanan başarıların yanında bazı sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bölge, siyasi ekonomik ve güvenlik açısından istikrarsız olduğundan bütünleşmeden istenilen sonuçlar alınamamıştır. El Salvador ile Honduras arasında savaş çıkmış, 1969–1980 yılları arasında iki ülke arasında ticaret kesintiye uğramıştır. Bu süreçte 1971 yılında Honduras CACM'den ayrılmıştır (LAÇİNER, 2003, 318–319). Üstelik,

piyasaların birleşmesiyle oluşan piyasa hacmi 25 milyon insana ulaşmasına rağmen yinede çok küçük kalmıştır. 1970’li yılların ortalarında büyümeyi arttırmak için uygulanan yeni ithal ikameci sanayileşme politikaları, büyümeyi arttırıcı bir etki sağlamayacağını göstermiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları azalmıştır. 1970’lerdeki daha az büyüme, kısmen dış şoklar kaynaklı ekonomik değişkenliğin artması ve oluşturulan bütünleşmeden elde edilen yararların eşit dağıtılmaması; CACM’de bazı üyeler arasında anlayışı bozucu etkilerin oluşmasına neden olmuştur. 1970’lerde CACM Anlaşması’nın gözden geçirilmesi teşebbüsleri başarıya ulaşmamıştır. Bölgedeki birçok ülke, 1970’lerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki azalışı, dış borçlarla desteklenen büyük kamu yatırımları yaparak karşılamayı tercih etmiştir. Borç finansmanındaki denge kısa dönem sağlanabilmiş; fakat 1980’lerin başında tüm Orta Amerika ülkeleri için büyük borç krizlerine yol açmıştır. Dış borç sorunları yalnızca büyümeyi durdurmamış aynı zamanda CACM üyeleri arasında da ödeme sorunlarına yol açmıştır. Bu durum bölge içi ticaretin azalmasına sebebiyet vermiştir. Bölge içi ticaret 1980 yılında 1,2 milyar dolardan 1986 yılında 450 milyon dolara düşmüştür. Siyasal kargaşalar ve silahlı çatışmalar 1980’lerde bölge içerisinde engellenmiştir. Fakat bu istikrarsızlık üretimi ve bölge içi ihracatı azaltmıştır (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.48).

2124. Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi (CARIFTA)

Karayipler bölgesindeki adalardan Batı Hint Adaları olarak da bilinen bölge daha çok İngiliz sömürgelerinden oluşmaktadır. Bu adalardan bazıları oldukça küçüktür ve bir devletten beklenebilecek temel hizmetleri bile sunmakta yetersiz kalmaktadır. Bunlardan İngiliz sömürgesi olan 10 ada, 1958 yılında birleşerek Batı Hint Federasyonu’nu²² kurmuştur. Federasyonda nispeten daha büyük olan Jamaika ile Trinidad ve Tobago gibi ülkeler, federasyondaki diğer ülkelere mali yardım sağlamaya çalışmışsallarda kendi çıkarlarına zarar verdiğini düşündükleri serbest dolaşıma itiraz etmişlerdir (LAÇİNER, 2003, s.319).

Haziran 1965 yılında Antigua, Barbados ve İngiliz Ginesi serbest ticaret bölgesi için bir plan hazırladıklarını ilan etmişler, birkaç ay sonra bir anlaşma imzalayarak CARIFTA’yı

²² Batı Hint Federasyonu, Antigua ve Barbuda, Barbados, Dominik, Grenada, Jamaika, Montserrat, Saint Kitts-Nevis-Anguilla, Saint Lucia, Saint Vincent, ile Trinidad ve Tobago ülkeleri tarafından 1958 yılında kurulmuş, 1962 yılında son bulmuştur (http://www.caricom.org/jsp/community/west_indies_federation.jsp?menu=community).

kurmuşlardır (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.67). 1967 yılında CARIFTA'nın genişletilmesi için görüşmeler başlatılmıştır. Yeni anlaşma, Antigua ve Barbuda, Barbados, Guyana ile Trinidad ve Tobago arasında 30 Nisan 1968 imzalanmış ve 1 Mayıs 1968'de yürürlüğe girmiştir. Dominik, Grenada, Saint Kitts ve Nevis (Anguilla ile beraber), Saint Lucia, Saint Vincent ve Belize 1 Temmuz'da anlaşmayı imzalamışlar, Jamaika ve Montserrat bir ay sonra bölgeye katılmışlardır (KARLUK, 2002b, s.516).

1968 ile 1973 yılları arasında bölgedeki ticaret, CARIFTA'ya üye ülkeler arasında önemli derecede artmıştır. Ticaretteki artış henüz olgunlaşmamış Karayip sanayisini korumak için yüksek gümrüklerden ötürü kaynaklanmıştır (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s. 67). CARIFTA Anlaşması ticarete serbestleştirmeyi öngördüğü için, bölgenin gelişmiş ülkeleri olan Jamaika, Trinidad ve Tobago, Barbados ve Guyana beş yıl içinde ithal vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmayı kabul etmişlerdir. Diğer ülkeler için bu süre on yıldır. Tarımsal ürünlerde bir serbest ticaret bölgesi yaratılması düşünülmemiştir (KARLUK, 2002b, s.516). Ülkelerin gelirlerinin neredeyse tamamına yakını tarımsal ürünlerden geldiği göz önüne alındığında, çok büyük bir alan bütünleşme dışında bırakılmıştır. Bu da üyelerin radikal ve ani değişimlerden çekindiklerini ortaya koymaktadır (LAÇİNER, 2003, s.320).

2125. Karayipler Topluluğu ve Ortak Pazarı (CARICOM)

1972 yılında CARIFTA'nın 7. hükümetler konferansı toplantısında Karayipli Liderler, CARIFTA'yı bir ortak pazara dönüştürmeye karar vermişlerdir. CARIFTA'nın 8. hükümetler zirvesi Nisan 1973'te Guyana'nın Georgetown kentinde düzenlenmiş, CARCOM'un kurulması kararı görüşülmüştür. Resmi taslak CARIFTA'nın Antigua ve Montserrat hariç 11 üyesi tarafından imzalanmıştır. CARICOM Chaguaramas Anlaşması'yla 4 Temmuz 1973 yılında kurulmuştur. Anlaşma, 1 Ağustos 1973 tarihinde Barbados, Guyana, Jamaika ile Trinidad ve Tobago'da yürürlüğe girmiştir. Antigua, Belize (British Honduras), Dominik, Grenada, Saint Lucia, Montserrat, Saint Kitts-Nevis-Anguilla ve Saint Vincent 1 Mayıs 1974 tarihine kadar birliğin tam üyesi olmuşlardır. Bahama topluluğun 4 Temmuz 1983 tarihinde birliğin 13. üyesi olmuştur (<http://www.caricom.org/jsp/community/history.jsp?menu=community>). Bu bütünleşmenin ana amaçları; ülkeler arasında ortak dış tarife politikası sağlanarak gümrük birliğinin

kurulması, mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi ve ortak sanayileşme programları izlenmesi olmuştur. Nihayetinde bu amaçlar başarılarak, ortak pazar oluşturulmak istenmiştir (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.32–33).

İsmi ortak pazar olmasına karşın uygulamada ortak pazardan bahsetmek güçtür. Bu bütünleşme daha çok bir gümrük birliğini andırmıştır. 1 Ağustos 1973 tarihinde üçüncü ülkelere bir ortak tarife uygulanmaya başlanmıştır. 1970 yılında Karayip Kalkınma Bankası kurulmuş, 1973'te Karayip Yatırım Fonu sanayi kalkınmayı teşvik etmek için faaliyete geçmiştir. CARICOM bir ortak pazar oluşturmak eğitim, sağlık, ulaştırma ve araştırma alanlarında işbirliğini geliştirmek ile ticareti güçlendirmek istemiştir (KARLUK, 2002b, s.516–517).

Bütünleşmenin en önemli handikabı çok küçük ülkelerden oluşuyor olmasıdır. Coğrafi engeller ve küçük ölçekli ekonomiler nedeniyle altyapı ihtiyaçlarına karşılık verememektedir (LAÇİNER, 2003, s. 321). CARICOM üyeleri arasındaki gelir ve nüfus seviyeleri büyük farklılıklar göstermektedir. Ayrıca küçük ada devletleri arasında etkin bir ulaştırma ağı gelişmediği gibi Jamaika, Trinidad ve Tobago dışında diğer tüm ülkeler tarıma ve turizme dayalı bir yapıya sahiptirler. Bu durum CARICOM'un başarısını engellemiştir (KARLUK, 2002b, s.517). Bu gibi nedenlerden ötürü istenilen amaçlara ulaşamamıştır.

1980'lerde bölge içi ticarete keskin azalışlar yaşanmıştır. Ödemeler dengesi krizleri ve büyüme oranlarındaki azalış on yıllık süreçte bütünleşmenin canlanmasını engellemiştir (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.68). CARICOM ülkeleri gelişme düzeyleri bakımından çok geri olup yüksek derecede dışa bağımlıdır. Jamaika, Trinidad ve Tobago ile Barbados içlerinde en gelişmiş olanlardır (SEYİDOĞLU, 2001, s.253).

213. Asya Kıtası'ndaki Eski Bölgeselleşme Süreci

Asya Kıtası'nda gerçekleştirilen eski bölgeselleşme süreci ASEAN olarak incelenecektir.

2130. Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN)

ASEAN, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından 8 Ağustos 1967 tarihinde Bangkok'ta kurulmuştur. 8 Ocak 1984 tarihinde Brunei sultanlığı birliğe katılmıştır. ASEAN deklarasyonu birlikteliğin amaçlarını ekonomik büyümeyi teşvik etmek, sosyal ilerleme, kültürel gelişme, bölgesel güvenliğin ve barışın bölgedeki ülkeler arasında kanunlar vasıtasıyla geliştirilmesi ve birleşmiş ülkeler statüsünün ilkelerine bağlılık şeklinde ifade etmiştir (<http://www.aseansec.org/64.htm>).

1967 yılında kurulan birlik Vietnam'dan hissedilen askeri tehdide karşı bir cevap olarak oluşturulmuştur. Bu nedenle ASEAN'ın kuruluşunda siyasi ve güvenlik faktörleri önemli rol oynamıştır. 1970'li yılların ortasında ise tehdidin ağırlığı ABD'in Vietnam'dan çekilmesiyle oluşan büyük boşluk vasıtasıyla daha da artmıştır. Ayrıca kurucu beş ülkede meydana gelen ayaklanma hareketleri üzerine bu ülkeler bölgesel barış, istikrar ve güvenliği teşvik etmeyi istemişlerdir. Birlik ilk on yılında bütünleşme üzerine çok az ilerleme kaydetmiştir. 1973 yılında yaşanan petrol krizinden ötürü ekonomik işbirliğinin bazı alanlarına ilgi uyanmasına rağmen işbirliği sağlanamamıştır. Kimi araştırmacılar ekonomik işbirliğinin ASEAN'ın antikomünist politik maksatlarından ötürü sağlanamadığını ifade etmişlerdir (ANGRESANO, 2004, s.918–919).

ASEAN birlikteliği Avrupa birlikteliği gibi olmamıştır. Çünkü ülkeler, ASEAN'ın kuruluş fikrinden kuruluşuna kadar ülkeler üstü bir yapılanmanın amaçları için çaba harcamamışlardır. ASEAN'ın liderleri politik ve ekonomik sorunların ayrı tutulması gerektiği hususunda ısrarcı olmuşlardır. Bu nedenle birlik üyelerinin ekonomik menfaatleri ulusalcı olmuştur. Avrupa'daki gibi bütünleşme çabaları olmamasına rağmen üyeler ekonomik işbirliğine karşı olmamışlardır. Bu tutum birliğin organizasyon yapısına da yansımıştır. ASEAN'ın idari yapısı üyelerin politik bağımsızlık isteklerine müdahale etmeyen bir yapıya sahip olmuştur (ANGRESANO, 2004, s.918–919).

Her üye ülkenin kendi ticaret politikalarına verdikleri önem, tarımsal üretim, devlet girişimleri, yabancı yatırımlar ve ortak girişimler ASEAN'ın ilk on yılında ekonomik işbirliğini sınırladı ve bölge içi ticareti %15 seviyesinde kaldı. 1970'lerin sonuna doğru ülkelerin uyguladıkları ithal ikameci politikalardan ötürü bölge içi ticaret azalmıştır

(ANGRESANO, 2004, s.920). Vietnam'ın birleşmesinin oluşturduğu askeri tehdit dolayısıyla 1976 yılında Bali'de imzalanan Güney Doğu Asya Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile birliğe yeniden işlerlik kazandırılmıştır (SEYİDOĞLU, 2001, s.256).

Anlaşmanın ana prensipleri bağımsızlığa, eşitliğe, bölgesel bütünlüğe, tüm ulusların ulusal kimliğine karşılıklı saygı gösterilmesi, ulusal bağımsızlığa yol açan devletlerin kanunlarının dış odaklı karışmalardan serbest olması, bir ülkenin diğer bir ülkenin dış ilişkilerine karışmaması, birlik içinde uyuşmazlıkların barış içinde çözülmesi, birlik içerisinde güç kullanmaktan vazgeçme ve üyeleri arasında etkin bir ekonomik işbirliğinin sağlanması biçiminde ifade edilmiştir (<http://www.aseansec.org/64.htm>). Bu doğrultu da, 1970 ve 1980'li yıllarda ASEAN'da yaşanan gelişmelerin politik alanlarla sınırlı kaldığı ifade edilebilir.

22. Eski Bölgeselleşmenin Değerlendirilmesi

Batı Avrupa'da oluşturulan bölgesel ticaret anlaşmalarının birçok amacı olmasına rağmen yalnızca gelişmiş ülkeler tarafından oluşturulmuşlardır. Dünyanın diğer bölgelerinde, yalnızca SACU hariç, oluşturulan bölgeselleşme süreci gelişmekte olan ülkelerle sınırlı kalmıştır. Bu dönemde oluşturulan bölgeselleşme hareketleri ticaret üzerine kurulmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında oluşturulan bölgeselleşme hareketlerinde, ticaret baskın bir hedefi oluşturmuştur. Gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticaret üzerindeki gümrükler yüksek olmuştur. Bu dönemde ayrıca gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerle yaptıkları ticaret üzerinde gümrükler, kendi aralarında yaptıkları ticaret üzerindeki gümrüklerden daha da yüksek olarak gerçekleşmiştir. Bu nedenle eski bölgeselleşme sürecinde, bölgesel tercihler çekiciliğini korumuştur. Yalnızca uygulamada AET üyeleri arasında ticaret serbestleştirmesinin ötesinde geniş amaçlara sahip olmuştur (GRILLI, 1997, s.195).

Bu dönemde bölgeselleşme coğrafi olarak yatay değil aynı zamanda fonksiyonel olarak ticarete yönelmiştir. Aynı zamanda dünyanın değişik bölgelerinde meydana gelen bölgeselleşme hareketleri çeşitli faktörler tarafından oluşturulmuştur. Gelişmiş ülkeler arasında yapılan bölgeselleşme hareketleri hem politik hem de ekonomik amaçlara sahip olmuştur. AET'yi kuran altı üye ülke grubu, ekonomik hedeflerinin yanı sıra komşu

lkelerle mevcut gümrükleri azaltmaya başlayarak kolektif refahı arttırmayı da hedeflemişlerdirler. Fakat anlaşmanın belirleyicileri ekonomik olmaktan daha ziyade politik olarak gerçekleşmiştir. Çünkü Avrupa elli yıldan daha az bir sürede iki tane büyük savaş geçirmiştir. Avrupa'daki barışın ve siyasi yapılanmanın sağlanması ile Sovyetler Birliğinin oluşturduğu tehditten kurtulabilmek için bölgeselleşme bir araç olarak görülmüştür. Aksine EFTA'nın kurulmasının arkasındaki güç ekseri ekonomik sebeplerden ötürü gerçekleşmiştir. Başlangıçtan itibaren EFTA yeleri, AET'nin hem ekonomik hem de ekonomik olmayan amaçlarına sıcak bakmamıştır (GRILLI, 1997, s.195–196).

Gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan bölgeselleşme hareketlerinin nedeni, EFTA Anlaşması'nda olduğu gibi, politik olmaktan daha çok ekonomik amaçlara dayanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler daha hızlı kalkınma amacıyla btnleşmişlerdirler (GRILLI, 1997, s.196). Bhagwati'ye göre bu ülkeler ithal ikameci sanayileşme politikaları vasıtasıyla sanayileşmeyi hedeflemişlerdir. Bu yolla, gelişmekte olan ülkeler kendi piyasalarını diğer ülkelerin piyasalarına tercihli aarak ölçek ekonomileri yaratmayı ve bu sayede sanayileşmenin maliyetlerini azaltmayı planlamışlardır (BHAGWATI, 1993, s.28). Ayrıca bu süreçte ülkeler bölgeselleşme sonucunda sağlayacak oldukları rekabet artışlarıyla, ithal ikameci sanayileşme politikalarının olumsuz etkilerinden kurtulmaya çalışmışlardır. Bu ülkelerin sanayileşmiş ülkelerden elde edecekleri ticaret tercihleri üzerindeki benzer araştırmaları 1970'lerde genel tercihler sisteminin²³ elde edilmesini sağlamıştır. Bu sistem sayesinde gelişmekte olan ülkeler daha hızlı sanayileşme üzerinde daha büyük bir motivasyona sahip olmuşlardır. Fakat gelişmekte olan ülkelerin bölgesel bütünleşme yaparken gelişmiş ülkelere karşı ortak pazarlık güçlerinin artırılması gibi bir başka açık hedefi de gerçekleştirmek istemişlerdir. Bunun için bu ülkeler, sanayileşmiş ülkelere karşı ayrımcılıklarını birleştirerek ticaret hadlerini kendi lehlerine geliştirmek için çabalamışlardır (GRILLI, 1997, s.196).

Güney-Güney bölgeselleşme sürecinin açık olan başka belirleyicileri de var olmuştur. Nitekim Latin Amerika'da milliyetçilik, Afrika'da ise sömürgecilik düşmanlığı bölgeselleşmenin oluşmasında çok güçlü unsurlar olarak ortaya çıkmışlardır. Bu süreçte Pan Afrikacılık ideolojisi Sahra Altı Afrika'nın politikacıları arasında çok popüler olmuş

²³Gelişmiş ülkelerin 1970'lerde ortak bir tercihli tarife planı benimsemeden yürürlüğe geçirdikleri, az gelişmiş ülkelerin bazı tarım ve sanayi ürünlerinin kendi iç pazarlarına düşük gümrükle yada gümrüksüz girmesini öngören uygulamalar (SEYİDOĞLU,2001, s.635)

ve çekiciliğini korumuştur. Bu düşünceler bölgesel bütünleşme hareketlerine gelen eleştirilerin en önemli dayanağını oluşturmuştur. Fakat bölgesel ticaret anlaşmalarının temel itici gücü ekonomik olmaya devam etmiştir. Az gelişmiş ülkeler, herhangi bir ülkenin sömürgecilik döneminden kalan tarımsal yapılanmasından modern sanayi yapılanmasına geçişini tek başlarına yavaş bir şekilde başarabileceklerini düşünmemişlerdir. Bu nedenle ülkelerin bölgeselleşme çabaları bu süreçte gerekli görülmemiştir. Bu durum başlangıçta ticaret bütünleşmesini daha sonra altyapı ve sanayi yatırımlarının bölgesel planlanmasını gerekli kılmıştır. Bunun sonucu olarak, gelişmekte olan ülkeler arasında bölgeselleşme hem ekonomik önemsizlik hem de uluslararası ekonomik ilişkilerdeki siyasi güçsüzlükten kurtulabilmenin çözüm yolu olarak görülmüştür (GRILLI, 1997, s.196)

Yapılan açıklamalardan hareketle eski bölgeselleşmenin özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1- Eski bölgeselleşme sürecinde oluşturulan bölgesel bütünleşmeler gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgeleri ağırlıklı olarak gerçekleşmişlerdir. Bazı bölgesel bütünleşmeler, ortak pazar amacını taşısa da bu tür bir bütünleşme aşamasını gerektiren özelliklere sahip olmamışlardır. Bu nedenle eski bölgeselleşme sürecindeki bölgesel bütünleşmeler sığ bütünleşmelerin özelliklerini yansıtmışlardır.

2- Eski bölgeselleşme süreci Avrupa'da gelişmiş ülkeler arasında, Afrika, Asya ve Amerika da ise gelişmekte olan ülkeler arasında oluşmuştur. Literatürde bu ilişki ülkelerin gelişmişlik düzeylerini yansıtan Kuzey-Güney ayırımıyla da açıklanmıştır. Bu noktadan hareketle bu dönemdeki bölgeselleşme hareketleri, Kuzey-Kuzey ve Güney-Güney şeklinde gerçekleşmiştir. Kuzey-Kuzey bölgeselleşme süreci EFTA ve AET gibi gelişmiş, Güney-Güney bölgeselleşme süreci CACM, ECOWAS ve ASEAN gibi gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan bütünleşmeleri yansıtmıştır.

3- Eski bölgeselleşme sürecinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin oluşturdukları bölgeselleşme hareketleri hedefleri bakımından da ayrılabilir. Gelişmiş ülkeler arasında oluşturulan bölgeselleşme hareketlerinde siyasi nedenler etken olmasına karşın, gelişmekte olan ülkeler arasındaki bölgeselleşme hareketlerinde ise ekonomik nedenler önemli bir

konuma sahip olmuştur. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan bölgesel bütünleşmeler fazla olduğundan eski bölgeselleşme hareketlerinin ekonomik amaçlı olduğu ifade edilebilir.

4- Eski bölgeselleşme sürecinde ülkeler hem ulusal hem de bölgesel seviyede ithal ikameci sanayileşme politikaları izlemişlerdir. Dolayısıyla bu dönemde ticaret bölge içi piyasalara yönelik olmuştur. Oluşturulan bölgeler yüksek gümrüklerle korunduğundan, bu süreçte yaşanan bölgeselleşme hareketleri literatürde “kapalı bölgeselleşme” olarak da ifade edilmektedir.

5- Eski bölgeselleşme sürecinde ülkeler, bütünleşerek oluşturacak oldukları daha geniş piyasalar sayesinde rekabeti arttırarak kalkınmalarını hızlandırmayı amaçlamışlardır. Özetle bu süreçte rekabet bölge-içi olarak gerçekleşmiştir.

23. Eski Bölgeselleşmenin Başarısızlığı

Avrupa hariç, Amerika, Asya ve Afrika’da gelişmekte olan ülkeler arasında oluşturulan bölgeselleşme hareketleri başarısız olmuştur. Araştırmacılar Asya, Afrika ve Amerika’daki bölgeselleşme hareketlerinin başarısız olmasını açıklayan birçok çalışma yapmışlardır. Langhammer ve Hiemenz, başarısızlığı siyasi ve ekonomik sebepler şeklinde ikiye ayırarak incelemişlerdir. (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.60-61).

230. Başarısızlığın Siyasi Sebepleri

Bağımsız devletler arasında yapılan bölgesel bütünleşmeler her üye ülkenin kendi bağımsızlığından bazı tavizler vermesine neden olacaktı. Bu durum yeni kurulmuş olan bağımsız devletler arasında yapılan bütünleşmelerde özellikle Sahra Altı Afrika bölgesinde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Sömürge döneminden kalan deneyimlerden hareketle yeni kurulmuş olan bağımsız devletler kendi bağımsızlıklarının küçük bir bölümünden bile taviz vermek istemediler. Bu nedenle bölgesel bütünleşme politikaları bu bölgede oluşan yeni milliyetçilik anlayışına feda edildi (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.60–61).

Bölgesel bütünleşmeler de yaşanan bu gibi siyasi kısıtlamalar siyasi istikrarsızlığı ve sınır anlaşmazlıklarını arttırmıştır. El Salvador ve Nikaragua'da yaşanan sivil savaş ve sosyal kargaşalar ile Honduras ve El Salvador arasında yaşanan askeri anlaşmazlıklar CACM girişimlerinin sonuçlanmasını engellemiştir. Latin Amerika'da yaşanan bütünleşme çabaları Arjantin, Brezilya, Şili ve Peru gibi farklı ülkelerdeki başarılı askeri darbelerin gerçekleşmesinden ötürü zarar görmüştür. Sahra Altı Afrika'da yaşanan bölgesel bütünleşmelerdeki başarısızlığın bir diğer nedeni de Batı ve Doğu Afrika da sınır anlaşmazlıklarının devam etmesi olarak ortaya çıkmıştır (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.61).

Bölgesel bütünleşmede yaşanan başarısızlıkta ulusalcılık ve siyasi istikrarsızlığa ek olarak siyasi ideolojilerin çatışması; örneğin piyasaya yönelik bir konsensüsün oluşmaması bütünleşmeleri engellemiştir. Tanzania veya Peru'daki merkezi planlamanın, Kenya ve Şili'deki piyasa ekonomisinin kısıtlanması bu duruma tipik bir örnek olarak verilebilir (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.61).

Bölgeselleşmenin bu süreçte başarısız olmasında ABD'nin izlediği bölgeselleşme siyasetinin de etkili olduğu söylenebilir. Bhagwatiye göre; GATT'ın 24. maddesinden hareketle gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmaları biçiminde oluşan bölgeselleşme hareketlerinin çok taraflı serbestleşmenin savunucuları olan GATT'ı kuranlar ve ABD tarafından düşünülmediği savunulabilir. Çünkü bölgeselleşme hareketleri GATT'a ve GATT'ın ilkelerine aykırıydı. Bu süreçte bölgeselleşme hareketlerinin başarısız olmasının nedenlerinden biride, ABD'nin bölgeselleşme hareketlerine katılmaması olarak ifade edilebilir (BHAGWATI, 1993, s.28).

Bölgesel bütünleşmelerin başarısız olmasına sebep olan tüm bu siyasi engellere fazla önem verilmemelidir. Siyasi sorunlar bazı ülkelerde bütünleşme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasında etken olarak gösterilebilmesine rağmen bölgesel bütünleşme çabalarının arzulanan sonuçları üretememesinin açıklanmasında yeterli değildir (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990 s.61).

231. Başarısızlığın Ekonomik Sebepleri

Gelişmekte olan ülkeler arasında ortak pazarların ya da gümrük birliklerinin kurulması her üye ülkenin üretim yapılarının birbirine uyum sağlamasını ve en azından bazı politika reformlarının yapılmasını gerektirir. Bölgeselleşme hareketlerinin odak noktaları yeni özel yatırımların yapılması için teşviklerdir. Bu teşviklere ek olarak bütçe ve mali disiplinin oluşturulması gereklidir. Hükümetlerin özel sektörü ve kamu sektörünü yeniden düzenleme isteği, kumanda etmek zorunda oldukları ödemeler dengesine ve bütçeye bağımlıdır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke deneyimleri aşırı dış talep ile ihracat gelirlerinin düzenli bir biçimde artması sağlandığında ödemeler dengesinin ve bütçenin kolayca yönetilebileceğini göstermiştir (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1900, s.61).

Gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan bölgesel bütünleşmeler içinde uygun ve istikrarlı bir dış ortamın oluşması önemli olmuştur. Çünkü bölge içi ticaret ve sermaye akımları, dünya piyasalarında orta ve kısa dönemde yaşanacak olan, ekonomik daralmaların etkisinden ötürü dengelenemeyecek olabilirdi. Bu noktadan hareketle dünya ekonomisinin koşulları bölgesel bütünleşmeler için 1970'lerin başlarında çokta elverişli olmamıştır. Sanayileşmiş ülkelerde birbirini izleyen derin ekonomik daralmalar ve iki petrol krizi 1970 ve 1980'lerdeki dünya ticaretinin 1960'larla kıyaslandığında yavaşlamasına neden olmuştur. Bu etkenler göz önüne alındığında, ihracat gelirlerinde dalgalanmalar ve ödemeler dengesi açıkları gelişmekte olan ülkelerde oluşmaya başlamıştır (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.62).

Fiyatlardaki istikrarsızlıklar kaygıların oluşmasına neden olmuştur. Çünkü ticaretçiler için risklerin artacağına, üreticiler ile tüketicilerin de ihracat gelirlerinde, ithalatta, yatırımlarda ve kamu harcamalarındaki istikrarsızlığa katkı yapacaklarına inanılmıştır. Örneğin, lisans ücretleri, ihracat vergileri, devletin sahip olduğu kuruluşlar ve pazarlama birlikleri devlet gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Fiyatlardaki istikrarsızlıktan ötürü devlet gelirlerinde istikrarsızlıklar oluşmaya başlamıştır. Bu gelişmeler; bütçe planlamalarında engellerin ortaya çıkmasına, büyük bütçe açıkları oluşması riskinin artmasına, uzun dönem kamu yatırım programları üzerinde kötü etkilerin oluşmasına ve özel yatırımların rizikolu olmasına neden olmuştur. Bütünleşme politikaları

uygulamaları bu tür bir ortamda etkisiz olmuş olabilir (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.62).

Bölgesel bütünleşmelerin başarısız olmalarında bir başka önemli engel çoğu Latin Amerika ve Afrika ülkelerindeki borçların artmasıdır. Yüksek borç servisinden ötürü dış finansman daha da zorlaşmış bu nedenle artan borçlanmayı karşılayabilmek için tasarruf programları uygulanmış buda yatırım programlarının uygulanamamasına sebebiyet vermiştir (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.63).

Latin Amerika, Asya ve Afrika'daki bölgesel bütünleşmelerin gündeminde bölgesel yatırım planlamaları önemli bir yere sahip olmuştur. Çok sayıda ortak projeler hazırlanmış, bu projelerin çoğunluğu bakanların katıldığı toplantılarda üzerinde anlaşılarak oluşturulmuştur. Fakat bu projelerin çoğu finansal ve yönetsel sorunların üstesinden gelinemediği için gerçekleştirilmemiştir. Bazı projeler ekonomik önemini kaybettikten sonra gerçekleştirilmiştir. Çünkü projelerin oluşturulmasına karar veren ilk ortaklardan biri veya daha fazlası kendi ülkelerinde rekabetçi oluşumlar kurmaya karar vermişlerdir. CACM'de lastik üretimi, UDEAC'ta ortak petrol rafinesi örnek olarak gösterilebilir (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.59-60).

Bölgesel bütünleşmelerin iç mekanizmaları etkin bir biçimde geliştirilmemiştir. Bütünleşmelere üye olan zayıf ülkeler için tazminat planları ve kliring olanakları oluşturulmasına rağmen, bu oluşumların bölgesel ticaret serbestleşmesini teşvik edebilmesi için gerekli olan parasal olanaklar oluşturulmamıştır. Aynı biçimde bütünleşme sonrasında bölgesel ticaret yaratıcı etkinin oluşturulabilmesi için ön koşullardan biri olan devletlerin makroekonomik politikalarının uyumlaştırılmasında kayda değer ilerlemeler sağlanamamıştır. Özellikle oluşturulan bütünleşme içerisinde zayıf ülkelerin rekabet konularında ilerlemeye yol açabilecek olan döviz kurlarındaki zorunlu değişimler, ya gevşek olarak uygulanmaya ya da tümüyle uygulanmamaya devam edilmiştir (LANGHAMMER-HIEMENZ, 1990, s.60).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YENİ BÖLGESELLEŞME

Eski bölgeselleşme hareketleri, koymuş oldukları hedeflere ulaşma bakımından başarısız olmuşlardır. 1970'li yılların son dönemleri ile 1980'li yılların ilk yarısında bölgeselleşme eğilimleri azalmıştır. Grilli'ye göre; Avrupa dışında eski bölgeselleşme hareketleri hemen hemen son bulmak üzereyken, yeni bölgeselleşme hareketleri 1980'li yılların ikinci yarısında aniden hiç beklenmedik bir şekilde tekrar ortaya çıkmıştır. Yeni bölgeselleşmenin ortaya çıkışı da eski bölgeselleşme gibi gelişmiş ülkeler arasında olmuştur. Fakat eski bölgeselleşme Avrupa'da, yeni bölgeselleşme ise Kuzey Amerika'da ortaya çıkmıştır (GRILLI, 1997, s197).

Bölgeselleşme eğilimleri 1980'li yılların ikinci yarısında tekrar dünya gündemine gelmiştir. Bu süreçte bölgeselleşme hareketleri, AB gibi başarılı örneklerden esinlenmiş ve bölgeselleşme hareketlerinde önemli ilerlemeler yaşanmıştır. Komünizmin çökmesiyle de bölgeselleşme hareketlerine katılımlarda artışlar gözlenmiştir. De Melo, Montenegro ve Panagariya'ya göre, bölgeselleşme hareketlerinde yaşanan bu gelişmelerden sonra cevaplandırılması gereken birçok soru oluşmuştur. Yeni bölgeselleşme bu zaman diliminde kalabilecek mi yoksa eski bölgeselleşme gibi başarısız mı olacak? Dünya ekonomisini bölgesel bloklara mı bölecek ya da çok taraflı ticaret görüşmelerini teşvik mi edecek? (DE MELO-MONTENEGRO-PANAGARIYA, 1992, s.1) Bu soruların cevaplanabilmesi için dünya ekonomisinde 1980'li yılların ikinci yarısı ve daha sonrasında gerçekleşen bölgeselleşme hareketlerinin analiz edilmesi gerekmektedir.

30. Yeni Bölgeselleşme Kavramı

Yeni bölgeselleşme, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren dünya genelinde yaşanan bir olgudur. Eski bölgeselleşme sürecinde olduğu gibi yeni bölgeselleşme süreci de, bu

dönem içerisinde oluşturulan bölgesel bütünleşmeleri ifade etmektedir. Yeni bölgeselleşme kavramının daha iyi bir açıklamasının yapılabilmesi için öncelikli olarak yeni bölgeselleşme süreci incelenecek, bu süreçte dünya ekonomisinde yaşanan değişimler açıklanacak ve daha sonra yeni bölgeselleşmenin özellikleri açıklanacaktır.

31. Yeni Bölgeselleşme Süreci

Yeni bölgeselleşme süreci, ilk olarak 1985 yılında İsrail ile ABD arasında yapılan serbest ticaret anlaşmasıyla başlamış ve bu anlaşmayı takiben Kuzey Amerika'da bölgesel ticaret anlaşmaları yapılmaya başlanılmıştır. Yeni bölgeselleşme süreci en verimli bir şekilde Kuzey Amerika'da gerçekleşmiştir. İlk olarak 1988 yılında ABD ile Kanada arasında serbest ticaret anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma 1992–1993 yılları arasında Kanada, ABD ve Meksika arasında görüşülmüş ve bu sürecin sonucunda Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) oluşturulmuştur. Kuzey Amerika'da yaşanan bu gelişmeler Latin Amerika'ya da yayılmıştır (bkz. EK2). Nitekim 1991 yılında Arjantin, Paraguay, Uruguay ve Brezilya arasında Güney Yarımküresi Ortak Pazarı (MERCOSUR) kurulmuştur. Aynı zamanda diğer önemli bir girişimde, Latin Amerika'da mevcut olan eski bölgesel bütünleşmelerde gözlenmiştir. Yaşanan süreçte bu bütünleşmelerin, mevcut eski oluşumları gözden geçirilip, yenilenmeye başlanılmıştır. 1990 yılında hem AP anlaşması hem de CACM anlaşması yenilenmiştir. 1991 yılında Başkan Bush'un Amerika için serbest bölge girişimi başlatılmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler, yeni bölgeselleşme hareketlerinin Amerika'nın hem Kuzeyi'ni hem de Güneyi'ni kapsayacağı izleniminin oluşmasına neden olmuştur (GRILLI, 1997, s.197–198).

Bu dönemde, önemli bir değişim de Afrika'da gözlenmiştir. Eski bölgeselleşme sürecinde Kuzey Afrika'da bölgeselleşme eğilimleri yaşanmamıştır. Buna karşın yeni bölgeselleşme sürecinde bölgeselleşme eğilimleri Kuzey Afrika'ya da yayılmış; Fas, Cezayir, Libya, Tunus ve Moritanya arasında 1989 yılında Arap Mağrip Birliği (AMU) kurulmuştur. Yeni bölgeselleşme hareketleri Afrika'nın Ortasına, Güneyine, Doğusuna ve Batısına da yansımıştır. Batı Afrika'da 1994 yılında Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU), Orta Afrika'da 1994 yılında Orta Afrika Parasal Birliği (CEMAC), Doğu ve Güney Afrika'da 1993 yılında Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), 1993 yılında Doğu ve Güney Afrika Ekonomik İşbirliği (CBI), 1999 yılında Doğu Afrika

Topluluğu (EAC) kurulmuştur. Bu süreçte Afrika’da mevcut bütünleşmeler kendi yapılanmalarını gözden geçirip yenilemişlerdir. SADCC anlaşması 1992 yılında SADC anlaşmasına çevrilmiş, ECOWAS anlaşması da 1993 yılında düzeltilmiş ve onaylanmıştır (GRILLI, 1997, s.198; KAYA-KUTLU, 2005, 409–418).

Asya Pasifik bölgesinde de birçok bölgeselleşme eğilimi ortaya çıkmıştır. Örneğin 1989 yılında Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) oluşturulmuştur. Ayrıca 1990 yılında Malezya, ASEAN ülkelerinin yanı sıra Çin, Hong Kong, Güney Kore, Tayvan ve Japonya’yı içine alan Doğu Asya Ekonomik Birliği’nin (EAEC) oluşturulmasını teklif etmiştir. 1992 yılında ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA) kurulmuştur (GRILLI, 1997, s.198; KARGI-KARAYILMAZLAR, 2005, s.389–391).

Avrupa’da yeni bölgeselleşme süreci, AT’de 1985 yılında tek pazar programının hazırlanmasıyla başlamıştır. Bu planla, serbestleşme ve sonucunda ortak pazar aşamasına geçiş amaçlanmıştır. 1989 yılında Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) Anlaşması teklif edilmiştir. Görüşmeler, 1989 yılında başlamış 1992 yılında anlaşma imzalanıp EEA kurulmuştur. 1992 yılında AB anlaşması yapılmıştır. Eski bölgeselleşme sürecinde AT’de genişlemeler yaşandığı gibi yeni bölgeselleşme sürecinde de AB’de genişlemeler yaşanmıştır²⁴ (BALDWIN, 1999, s.483–484).

Yeni bölgeselleşme kavramının neyi ifade ettiğinin daha iyi açıklanabilmesi için bu süreçte dünya ekonomisinde yaşanan değişimlerin açıklanması da gerekmektedir. Çünkü yeni bölgeselleşme sürecinde dünya ekonomisi, eski bölgeselleşme süreciyle kıyaslandığı zaman önemli değişimler sergilediği ifade edilebilir.

32. Dünya Ekonomisinde Gözlenen Değişimler

Ethier’a göre dünya ekonomisinde son dönemlerde önemli değişimler gözlemlenmiştir. Dünya ekonomisinde yaşanan en önemli dört değişim, yeni ile eski bölgeselleşme süreçleri arasındaki farklılığı açıklamak için kullanılabilir (ETHIER, 2001a, s.4; 2001b, s.160; 1998, s.1149–1150):

²⁴ Bu süreç AB alt başlığında incelenecektir.

1- Sanayileşmiş ülkelerin ürünlerinin ticareti üzerindeki çok taraflı serbestleşme, yeni bölgeselleşme sürecinde eski bölgeselleşmeyle kıyaslandığında çok daha fazla tamamlanmıştır. GATT'ta düzenlenen çok taraflı gümrük indirimleri görüşmeleri, eski bölgeselleşme sürecinde katılımcılar tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Yeni bölgeselleşme sürecinde ise GATT'ta düzenlenen bu görüşmelerin belki de en başarılıları düzenlenmiştir.

2- Eski bölgeselleşme sürecinde, az gelişmiş ülkeler bürokratik ve serbest piyasa ekonomisine aykırı politikalar uygulamışlardır. Aksine bu ülkeler yeni bölgeselleşme sürecinde çok taraflı ticaret sistemine katılmaya çalışmışlardır. Bu dönemde komünist blok hala komünist sistemle yönetilmeye devam edilmiş ve az gelişmiş ülkeler ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulamışlardır. Az gelişmiş ülkeler ticarete ve doğrudan yabancı yatırımlara bu dönemde şüpheyle yaklaşmışlardır. Yeni bölgeselleşme sürecinde bu uygulamaların değiştiği gözlemlenmiştir.

3- Yeni bölgeselleşmede doğrudan yatırımların eski bölgeselleşmeden çok daha önemli olduğu anlaşılmıştır. Yeni bölgeselleşme sürecinin oluşmaya başlamasından beri doğrudan yatırımlarda önemli artışlar gözlemlenmiştir.

4- Dünya ekonomisinde yaşanan son değişim ise yukarıdaki açıklananlara uygun olarak, uluslararası işlemlerin maliyetlerindeki çarpıcı değişimlerdir. Bu değişimlere bilgi kullanımının gelişmesi ile iletişimin artması örnek olarak verilebilir. Yaşanan bu değişimler ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının maliyetlerinde ticaretle kıyaslandığı zaman azaltıcı bir etki verdiği sonucuna ulaşırabilir.

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yeni bölgeselleşme eski bölgeselleşmeden oldukça farklı noktalarda ayrılmaktadır. Yeni bölgeselleşme sürecinde yapılan bölgesel ticaret anlaşmalarının göstermiş olduğu özellikler şüphesiz ki tümünde tıpatıp aynı değildir. Bu anlaşmaların sahip olduğu özellikleri literatürde gruplandırmaya çalışıldığında birçok ayırım göze çarpmaktadır.

33. Yeni Bölgeselleşmenin Özellikleri

330. Küçük Ülkelerin Büyük Ülkelerle Birleşme İsteği

Bölgeselleşme hareketlerinde yaşanan ilk değişimlerden biri, ülkelerin daha büyük ülkelerle bütünleşmek istemeleridir. Eski bölgeselleşme sürecinde yapılan bütünleşmeler, ya az gelişmiş ülkeler ya da gelişmiş ülkeler arasında oluşturulmuştur²⁵. Aksine yeni bölgeselleşme sürecinde ülkeler kendilerinden daha büyük ülkelerle bütünleşme yoluna gitmektedirler.

NAFTA anlaşmasında, Kanada ile Meksika ekonomileri, ABD ekonomisiyle kıyaslandığı zaman daha küçük oldukları gözlenmektedir. Aynı şekilde, AB'nin genişlemesiyle, AB'ye katılan ülkeler AB ile kıyaslandığı zaman küçük ülkelerden oluşmaktadır. Bu hareketler yeni bölgeselleşme sürecinde bütünleşmelerin büyük-küçük ülke anlayışına göre oluşturulduğunu örnekleyebilir. Ayrıca literatürde büyük-küçük ülke yaklaşımı, hem gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin bütünleşmeleri hem de Kuzey-Güney bütünleşmeleri biçiminde de ifade edilmektedir. Bu ayrımların ikincisinde Kuzey ülkeleri gelişmiş ülkeleri, Güney ülkeleri ise gelişmekte olan ülkeleri temsil etmektedir. Bu bağlamda 1996 yılında Türkiye'nin AB ile yapmış olduğu Gümrük Birliği Anlaşması da yeni bölgeselleşme hareketi olarak kabul edilebilir.

Yeni bölgeselleşme bu özelliği bakımından eski bölgeselleşmeden ayrılmaktadır. Çünkü eski bölgeselleşme sürecindeki bütünleşme eğilimleri ya Kuzey-Kuzey ya da Güney-Güney şeklinde gerçekleşmiştir. Fakat yeni bölgeselleşme sürecinde bütünleşme eğilimlerinde Kuzey-Güney bütünleşmeleri de gözlenmektedir.

Yeni bölgeselleşme sürecinde yaşanan bu değişimi Mistry “kural” olarak kabul etmektedir ve bu kuralı şu şekilde özetlemektedir: Yeni bölgeselleşmenin en belirgin özelliği Güney-Güney ve Kuzey-Kuzey bütünleşmelerinin aksine Kuzey-Güney bütünleşmeleri olduğunu ve bunun bir istisna değil iyi bir kural olabileceğini ifade etmektedir (MISTRY, 1999, 123–124). Benzer şekilde Ethier da yeni bölgeselleşmeyi, bir

²⁵ Eski bölgeselleşme sürecinde bu genellemenin bir istisnası, Afrika'da oluşturulan SACU bütünleşmesinde gerçekleşmiştir. Bkz. 2. Bölüm s. 56

ya da birden çok küçük ülkenin büyük bir ülkeyle oluşturdukları bölgesel bütünleşmeler şeklinde tanımlamaktadır (ETHIER, 2001a, s.4; 2001b, s.161; 1998, s.1150–1151).

Tablo : 1
Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Dağılımı

Ülke ya da Birlik	Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Sayısı		
	Yürürlükte Olanların Toplamı	Gelişmekte Olan Ülkelerle Yapılanlar	1989 Yılından İtibaren Gelişmekte Olan Ülkelerle Yapılanlar
ABD	4	3	3
AB	50	35	31
Kanada	5	4	4
Japonya	2	0	0
Avustralya ve Yeni Zelanda	4	0	0
EFTA	24	21	17
Gelişmekte Olan Ülkelerin Birbirleriyle Yapıkları Anlaşmalar	76	76	68
Diğer	19	-	-
Toplam	184	139	123

Kaynak: BUURFISHER-SHERMAN-THIERFELDER, 2003, s.7

Tablo 1’den de görülebildiği üzere 1989 yılından itibaren gelişmiş ülke ya da birliklerle gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan bölgesel ticaret anlaşmaları dikkat çekicidir. 2003 yılı WTO verilerine göre; 1989 yılından itibaren oluşturulan 2003 yılı itibariyle yürürlükte olan toplam 123 tane bölgesel ticaret anlaşması yapılmıştır. Bu da yeni bölgeselleşme sürecinde bölgeselleşmenin ne kadar yoğun ve ne kadar hızlı geliştiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu anlaşmaların 65 tanesi gelişmiş ülke ve bölgelerle gelişmekte olan ülkeler arasında yapılmıştır. Bu gelişmede Ethier ve Mistry’nin yaklaşımını yani büyük-küçük ülke yaklaşımını doğrular bir gelişme olarak kabul edilebilir.

331. Ticaret Serbestleşmesinin Küçük Ülkeler Tarafından Gerçekleştirilmesi

Bölgesel ticaret düzenlerinin kurulması sırasında bölge içi ticaretin serbestleştirilmesi küçük ülkeler tarafından sağlanılmaktadır. Bu nedenle küçük ülke, yapılan düzenlemeler sayesinde büyük ülkelerle kıyaslandığında çok daha az ticaret üstünlüğü elde etmektedirler. Bölgesel oluşumlar sağladıkları ticari avantajlar açısından tek taraflı olarak oluşmaktadırlar. Çünkü WTO odaklı gerçekleştirilen çok taraflı ticaret görüşmeleri neticesinde gerçekleştirilen tarife indirimlerinden ötürü büyük ülkelerin zaten düşük tarifelere sahip olmalarıdır (ÖZER, 2005, s.29).

NAFTA anlaşmasında bölge içi ticaretin serbestleştirilmesi, ABD'den çok Kanada ve Meksika tarafından bu serbestleşmeyi sağlayabilmek için verilen tavizler sayesinde gerçekleştirilmiştir. AB finansal sorumlulukların yerine getirilmesinde ve birliğe kabul edilmede esnek davranmasına rağmen birliğin kurallarının yerine getirilmesinde ister beğen ister beğenme tutumuna devam etmektedir. Birliğe katılmak isteyen aday ülkelere taviz verilmemektedir (ETHIER, 2001a, s.5; 1998, s.1151).

Dünya ekonomisinde ortaya çıkan değişim, yeni bölgeselleşme sürecinde yaşanan bu gelişmeler eski bölgeselleşme süreciyle kıyaslandığında kolayca fark edilebilir. Şöyle ki eski bölgeselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkeler kendi aralarında bütünleşmişlerdir. Yaptıkları bütünleşmelerden doğabilecek olan yarar ve zararları da ortak karşılama yoluna gitmişlerdir. Aksine yeni bölgeselleşme sürecinde bütünleşme hareketleri tek taraflı verilen tavizlerle gerçekleşmektedir. Yaşanan bu gelişmelere rağmen, gelişmekte olan ülkeler halen gelişmiş ülkelerle bütünleşebilmek için yoğun çaba sarf etmektedirler.

Baldwin'e göre; oluşturulan bölge dışında kalan ülkeler ticaret saptırıcı etkiden kaçınmak amacıyla bölgeselleşme hareketlerine katılmak istemektedirler. Eğer bir ülkenin ihracatçı firmaları diğer ülkelerin piyasalarına giriş hakkı elde ederlerse, firmaların satışları artacak dolayısıyla karları da yükselecektir. Dolayısıyla firmalar hükümetlere lobi faaliyetleriyle baskılar yapmaktadırlar. Böylece firmalar hükümetlerin bütünleşme kararı almalarına yol açabilirler. Eğer bölgeselleşme hareketleri artar, bölgesel bütünleşmeler genişlerse bu hareketlere katılmayan ülkelerdeki ticaret saptırıcı etkiler daha da artacaktır. Bundan ötürü bölgeselleşme hareketlerine katılmayan ülkeler artan ticaret saptırıcı etkiden

kaçınmak için bölgeselleşme hareketlerine katılmak istemektedirler (BALDWIN, 1999, s.487–500).

332. Yeni Bölgeselleşme Hareketlerinin Derin Bütünleşmelerden Oluşması

Yeni bölgeselleşme sürecinde oluşan bölgesel bütünleşmeler eski bölgeselleşmenin aksine derin bütünleşmelerdir. Eski bölgeselleşme sürecinde AET/AT dışındaki bütünleşmeler yalnızca malların serbest dolaşımı üzerine oluşturulmuştur (ÖZER, 2005, s.29). Aksine yeni bölgeselleşme sürecinde oluşan bölgeselleşme hareketlerinde ülkeler, malların serbest dolaşımından daha ziyade ülkeler arasında üretim faktörlerin serbest dolaşımı, ekonomik politikalarda uyum ve benzeri alanlarda bütünleşmeye gitmektedirler.

Yeni bölgeselleşme sürecinde yaşanan bu değişimleri Mistry, bölge içerisinde mal, hizmet ve fikri mülkiyet ticaretinin serbestleştirilmesi, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımı ve düzenleyici rejimlerin uyumlaştırılması şeklinde gerçekleşen değişimler olarak açıklamaktadır (MISTRY, 1999, s.123). Günümüzde bölgesel oluşumlar mal ticaretinde serbest dolaşımın yanında ekonominin diğer alanlarında karşılıklı serbestleşme ve uyum içermektedir. Sınır engellerinin kaldırılmasıyla beraber sağlıklı uygulama ve yaptırım hedeflerine yönelik olarak ulusal kuralların, düzenlemelerin ve kurumsal yapıların uyumlaştırılması da öngörülmektedir (ÖZER, 2005, s.29).

Bölgeselleşme hareketlerinde yaşanan bu değişimler literatürde derin bütünleşmeler olarak adlandırılmaktadır. Baldwin'e göre derin bütünleşmelerin özelliklerini en iyi yansıtan AB'dir (BALDWIN, 1994, s.3). Çünkü AB ortak pazar aşamasını tamamlayıp 1992 yılında ekonomik ve parasal birliğe geçiş yapmıştır. AB, birlik içerisinde mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının yanı sıra emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı ile parasal ve mali politikaların uyumlaştırılmasında göstermiş olduğu ilerlemelerden ötürü derin bütünleşmelerin özelliklerini yansıtır.

333. Küçük Ülkeler Tarafından Yapılan Önemli Reformlar

Yeni bölgeselleşmede küçük ülkeler büyük ülkelerle bütünleşmeyi sağlayabilmek için tek taraflı önemli reformlar yapmışlar ve halen yapmaktadırlar. Örneğin, Ethier'e göre; bu

özellik MERCOSUR ve NAFTA anlaşmasında Meksika için geçerli olmuştur. Benzer şekilde, AB'ye girebilmek için 1991 yılında İsveç, 1992 yılında Finlandiya yaptıkları müracaatlarında tarım, bankacılık ve diğer sektörlerde tek taraflı tavizler vermişlerdir (ETHIER, 2001a, s.161).

334. Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kalkınma Stratejilerinin Değişmesi

Gelişmekte olan ülkeler eski bölgeselleşme sürecinde izledikleri temel olarak otarşik ve kurumsal merkezli politikaları bıraktılar. Yeni bölgeselleşme sürecinde ise ülkeler kalkınma stratejisi olarak, ithal ikameci politikalar yerine ihracat artırıcı politikalar belirlemekte ve bu politikaları piyasa merkezli bir yaklaşımla uygulamaktadırlar. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeleri de içeren oluşumlar ise, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini liberalleştirme ve dışa açma stratejisinin bir parçası olmuşlardır. Bir başka deyişle, bölgesel ticaret anlaşmaları gelişmekte olan üye ülkelerdeki reformları hızlandırmaya ve kuvvetlendirmeye yardımcı olmaları için kullanılmaktadırlar. Yeni bölgeselleşme ile gelişmekte olan ülkeler çok taraflı ticaret sistemi ile daha fazla daha bütünleşmiş duruma geldiler ve WTO kapsamında gerçekleştirilen çok taraflı ticaret görüşmelerinde daha aktif olarak katılmaya başladılar (ÖZER, 2005, s.29).

Yeni bölgeselleşmenin özelliklerini noktalamadan önce, yeni bölgeselleşme eski bölgeselleşme arasındaki farklılıkların açıklanması gerekmektedir.

Tablo 2'den görüleceği üzere, yeni bölgeselleşme ile eski bölgeselleşme arasında bir takım farklılıklar mevcuttur. Eski bölgeselleşme başarısız olduktan sonra yeni bölgeselleşme ortaya çıkmış, eski bölgeselleşme sürecinde gözlenen özellikler yeni oluşumla birlikte değişmeye başlamıştır. Panagariya, De Melo ve Rodrick'e göre, yeni bölgeselleşmeyle, bölgeselleşme hareketlerinde gözlenen en önemli değişimler, iki önemli noktada ayrılmaktadır. Birincisi, eski bölgeselleşme sürecinde ülkeler hem ulusal hem de bölgesel ticari ilişkilerinde ithal ikameci sanayileşme politikalarını kullanmış dolayısıyla ticaret bölge içine yönelik bir tutum sergilemiştir. Yeni bölgeselleşme sürecinde ülkeler ticari ilişkilerindeki eski tutumlarının aksine dış piyasalara yönelik bir ticari anlayış uygulamışlardır. İkincisi eski bölgeselleşme sürecinde oluşturulan bölgeselleşme hareketleri gelişmekte olan ülkeler arasında oluşturulmuştur. Yani bu süreçte gelişmekte

olan ülkeler birbirleriyle bütünleşebilmek için çaba sarf etmişlerdir. Aksine yeni bölgeselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkeler özellikle Latin Amerika'daki ülkeler kendilerinden daha büyük ve daha gelişmiş ülkelerle bütünleşmek için çabalamışlardır (PANAGARIYA-DE MELO-RODRICK, 1993, s.159).

Tablo : 2

Yeni İle Eski Bölgeselleşme Arasındaki Farklılıklar

ESKİ BÖLGESELLEŞME	YENİ BÖLGESELLEŞME
İthal İkameci Sanayileşme Politikaları; Dünya Ekonomisinden Kopma	İhracat Arttırıcı Politikalar; Dünya Ekonomisiyle Bütünleşme
Kaynakların Siyasi ve Planlı Dağıtılması	Kaynakların Piyasa Mekanizması Tarafından Dağıtılması
Bölge İçi Rekabet	Açık Rekabet
Güney-Güney ya da Kuzey-Kuzey Bütünleşmeleri	Kuzey-Güney Bütünleşmeleri
Gelişmekte Olan Ülke İçin Tercihli Uygulamalar	Karşılıklı Eşit Uygulamalar (Fakat Farklı Kabul Periyotları)
Dünyanın Çeşitli Bölgelerinde Bölgeselleşme Hareketleri	Dünyanın Tüm Bölgelerinde Bölgeselleşme Hareketleri
Bölge İçine Yönelik Ticaret	Küresel Ticaret

Kaynak: LAWRENCE, 1997, s.19 ile PANAGARIYA-DE MELO-RODRICK, 1993'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yeni bölgeselleşmede ülkeler uygulamaya çalıştıkları dış piyasalara yönelik ticari anlayışlarını başarabilmek için o piyasalara sahip ülkelerle derin bütünleşmeler oluşturmak istemektedirler. Bu nedenle yeni bölgeselleşme sürecinde derin bütünleşmeler oluşmaktadır. Burfisher, Robinson ve Thierfelder'e göre eski ile yeni bölgeselleşme hareketlerinde temel ayırım derin bütünleşmeler noktasında yatmaktadır. Dünya genelinde son 10–15 yıllık süreçte birçok derin bütünleşme yaşanmaktadır. Bunların çoğunluğu gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında oluşmaktadır. Belirtilen yazarlara göre, yeni bölgeselleşme sürecinde derin bütünleşmeler ile gelişmiş-gelişmekte olan ülke

bütünleşmeleri, yeni bölgeselleşmenin ikiz özelliğidir ve bu özellikler eski ile yeni bölgeselleşme arasında temel farklılıklardır (BURFISHER-ROBINSON-THIERFILDER, 2003, s.2–3).

Yeni bölgeselleşme eski bölgeselleşmeden birçok yönden ayrı özellikler taşısa da bazı yönlerden benzer özellikler de sergilemektedir. Örneğin, eski bölgeselleşme sürecinde oluşturulan bölgeselleşme hareketleri Viner'in teorisine ampirik bir boyut kazandırmış, bu hareketlerin değerlendirilmesinde ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkiler dikkate alınmıştır. Nitekim bu benzer özellik yeni bölgeselleşme sürecinde de devam etmiştir. Yeni bölgeselleşme eğilimlerini açıklamaya çalışan birçok çalışmada Viner'in ekonomi literatürüne kazandırdığı ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler yaklaşımıyla açıklanılmaya çalışılmıştır.

Eski ve yeni bölgeselleşme hareketlerinde yaşanan teorik benzerliğin yanı sıra coğrafi benzerlik de göze çarpmaktadır. Şöyle ki bölgeselleşme hareketleri, hem eski bölgeselleşme sürecinde coğrafi olarak gerçekleşmiş hem de yeni bölgeselleşme sürecinde coğrafi olarak gerçekleşmektedir. Literatürde bölgeselleşme hareketlerinde coğrafi boyutun önemi gösteren birçok çalışma yapılmıştır. Bu hareketlerinin “neden bölgesel olduğu”. çekim denklemi (Gravity Equation) vasıtasıyla da açıklanabilir. Denklem iki ülke arasındaki ticaret akımlarının nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çalışır²⁶. Bunun teorik altyapısı da Newton'un çekim yasasından türetilmiştir.

Newton'un çekim denklemi

$$F_{ij} = g \frac{M_i M_j}{d_{ij}^2}$$

Burada,

F_{ij} = çekim kuvveti

M_i = i cismin kütlesi

M_j = j cismin kütlesi

²⁶ Bu konuyla ilgili bkz. Winters, 1999b; Sohn, 2005

d_{ij} = i ile j cisminin arasındaki uzaklık

g = evrensel çekim sabitini göstermektedir.

Yukarıdaki denklemden anlaşılacağı üzere iki cisim arasındaki çekim kuvveti, cisimlerin kütleleriyle doğru, uzaklıklarıyla ters orantılıdır. Yani cisimlerin kütleleri büyüdükçe aralarındaki çekim kuvveti artarken cisimlerin birbirlerine olan uzaklıkları arttıkça aralarındaki çekim kuvveti azalmaktadır. Newton'un fizik literatürüne kazandırdığı bu denklemi, Tinbergen ülkelerin ticaret akımlarını açıklamak için kullanmış ve onu takiben bir çok araştırmacı bu uygulamayı devam ettirmiştir²⁷.

Ülkelerin birbirlerine olan çekimleri ekonomik anlamda ticaret olarak kabul edilip, Newton'un çekim denklemi ülkeler arasındaki ticaret akımlarını açıklamak için kullanılabilir. Yani çekim denklemi ticaret için yeniden yazılırsa;

$$T_{ij} = \frac{M_i M_j}{d_{ij}^2} \quad \text{biçimine dönüşür.}$$

Burada,

T_{ij} = i ve j ülkeleri arasındaki toplam ticaret

M_i = i ülkesinin büyüklüğü

M_j = j ülkesinin büyüklüğü

d_{ij} = iki ülke arasındaki uzaklığı göstermektedir

Buna göre, iki ülke arasındaki ticaret ülkelerin büyüklükleri ile doğru aralarındaki uzaklıkla ise ters orantılı etkilenmektedir. Yani ticaret yapan ülkeler arasındaki uzaklık ne kadar az olursa toplam ticaretin o kadar fazla olması beklenmektedir. O zaman birbirlerine coğrafi anlamda yakın olan ülkelerin birbirleriyle bütünleşme yapmaları arkasındaki etken, ülkelerin coğrafi anlamda uzaklıklarının az olması ve dolayısıyla daha çok ticaret yapma beklentileri olarak gösterilebilir.

²⁷ Çekim denkleminin teorisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sayan, 1998, s.8; Head, 2003, s.2; Deardorff, 1995, s.5-9

Newton'un çekim denklemindeki cisimlerin yerini, ticaret akımlarını açıklamak için ülkeler almıştır. Newton iki cisim arasındaki çekim kuvvetini açıklarken cisimlerin kütlelerinden yararlanmıştır. Ülkeler arasındaki ticaret akımlarını açıklamak için ise ülkelerin büyüklüğü kullanılmıştır. Winters'e göre; ülkelerin büyüklüğü gayri safi yurt içi hasılları, nüfusları ve yüz ölçümleriyle açıklanır (WINTERS, 1999b, s.3). Ülkelerin büyüklükleri yani; gayri safi yurt içi hasılları, nüfusları ve yüz ölçümleri ne kadar büyükse aralarındaki ticaretinde o kadar büyük olması beklenmektedir. Bu bağlamda yeni bölgeselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkeler daha büyük ve daha gelişmiş ülkelerle bütünleşmek için çabalamaktadırlar. Bunun nedeni de daha büyük bir ülkeyle ticaret ortağı olarak daha çok ticaret yapma düşüncesidir. Yeni bölgeselleşme sürecinde yaşanan bu değişim, çekim denklemi vasıtasıyla açıklanabilir.

34. Yeni Bölgeselleşmeyi Oluşturan Sebepler

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yeni bölgeselleşme hareketleri ortaya çıkmış ve dünya ekonomisinde önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ülkeler tekrar, çok taraflı ticaret sistemi yerine bölgeselleşme hareketleri içine girmişlerdir. Ülkeler neden bölgesel olarak piyasalarını serbest ticarete açarken, çok taraflı ticaret sistemine geçişte hala isteksiz görünmektedirler. Bu noktadan hareketle, literatürde yeni bölgeselleşmenin sebeplerini açıklamaya çalışan bir dizi çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada yeni bölgeselleşmenin sebepleri; ABD'nin tutumu, Avrupa tek pazarının oluşturulması, çok taraflı ticaret görüşmelerinin yavaş ilerlemesi, dış piyasalara giriş garantisi elde etmek ve ulusal reformların garanti altına alınması şeklinde incelenecektir.

340. ABD'nin Tutumu

Daha önceki bölümlerde de üzerinde belirtildiği gibi ABD eski bölgeselleşme hareketlerine katılmamıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin Avrupa üzerinde bir baskı kurmasının önüne geçebilmek için AET'nin kurulmasını desteklemiştir. Yeni bölgeselleşme sürecinde ise ABD bu tutumundan vazgeçerek bölgeselleşme hareketlerine katılmaya başlamıştır. Bhagwati (1993, s.29), Baldwin (1999, s.479), Panagariya ve Srinivasan (1998, s.223) ve Girilli (1997, s.200) gibi araştırmacılar yeni bölgeselleşme

sürecinin arkasındaki en büyük etkenin ABD'nin bölgeselleşme üzerindeki tutumunu değiştirmesi olarak görmüşlerdir.

Uluslararası ticaret sisteminin en önemli aktörlerinden birisi olan ABD'nin bölgeselleşme üzerindeki tutumunun değişmesi, uluslararası ticaret sistemi açısından önemli etkilerin oluşmasına neden olmuştur. ABD'de yaşanan bu değişim yani bölgesel oluşumlara katılma ve destekleme politikası, güç dengelerini bölgeselleşme lehine, çok taraflılığın aleyhine değiştirmiş ve bölgeselleşme eğilimlerinin artmasına neden olmuştur. Dünya genelinde gözlenen birçok bölgesel ticaret oluşumu, ABD'nin bölgeselleşme üzerindeki politika değişiminden etkilenen ülkelerin inisiyatifinde gerçekleşmiştir (ÖZER, 2005, s.31). ABD'nin bölgeselleşme üzerindeki politikasının değişiminin nedenleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

1- 1950 ve 1960'lı yıllarda ABD ekonomisi hızla büyüyordu ve potansiyel olarak bir rekabet tehlikesi ile karşı karşıya değildi. Bu nedenle ekonomik ve politik bağımsızlığını koruyabilmesi için başka bir ülkeyle işbirliğine ihtiyacı yoktu. Ancak 1970 ve 1980'li yıllarda diğer ülkelerle olan ilişkilerinde, ABD'nin global ekonomik gücü görece olarak düşmeye başladı. Bu olay ABD'yi bütünleşme yapma yoluna yöneltti (ÖZDEMİR-ÖKSÜZLER, 2005, s.366).

2- Dünyada bölgeselleşme eğilimlerinin artması, özellikle Avrupa tek pazarının oluşturulması, ABD'nin tutumunu değiştirmesinde önemli rol oynamıştır. Çünkü bölgeselleşme hareketlerinden kendini soyutlamak istememiştir (HURRELL, 1992, s.128).

3- Hem AB'ye hem de Japonya'ya karşı bir güç unsuru oluşturabilmek için ABD bölgeselleşme hareketlerine katılmıştır. Hurrell'a göre; ABD'nin 1985 yılında İsrail'le ve 1988 yılında Kanada'yla ticaret anlaşması yapmasının nedeni, Japonya ile AB üzerine bir baskı unsuru oluşturma düşüncesi oluşturmaktır (HURRELL, 1992, s.129).

341. Avrupa Tek Pazarının Oluşturulması

Avrupa tek pazarının oluşturulmasından sonra AB'nin doğu Avrupa'yla bütünleşmeye gidecek olması da 1990'lı yılların başlarında, tıpkı eski bölgeselleşme sürecinde AET'nin

kurulması gibi, yeni bölgeselleşme sürecin de bölgeselleşme hareketlerini tetiklemiş ve Kuzey Amerika'da bölgeselleşme hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur. Doğu Avrupa'nın AB ile bütünleşmesi durumunda Avrupa'da gerçekleşen yatırımların bir kısmını çekecek olması, Meksika'nın ABD ile bir serbest ticaret anlaşması oluşturmaya neden olmuştur. Çünkü Meksika da Avrupa'da yaşanan deneyimden hareketle ABD'nin yatırımlarının bir kısmını çekmeyi düşünmüştür (BHAGWATI, 1993, s.30).

Sovyetler Birliği'nde komünizmin çökmesinden sonra 1990'lı yılların başlarında Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri AB ve EFTA ile ikili ticaret anlaşmaları oluşturmaya başlamışlardır. Çünkü Batı Avrupa'da hemen hemen tüm sanayi ürünlerindeki ticarete gümrükler kaldırılmış, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için Avrupa önemli piyasa konumunu almıştır. Bu nedenle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ihracatçıları için Avrupa gerekli piyasa olarak görülmüştür. Bu ülkelerin çoğunluğu AB'nin tam üyesi olabilmek için AB'ye başvurmuşlardır (BALDWIN, 1999, s.485). Yani AB'nin hem ekonomik hem siyasi anlamda güçlü bir yapılanmaya sahip olması Orta ve Doğu Avrupa'da bölgeselleşme hareketlerinin oluşmasını tetiklemiştir. AB'nin 1992 yılında tek pazar aşamasını tamamladıktan sonra bütünleşme üzerinde göstermiş olduğu ilerlemeler dünya genelinde de bölgeselleşme hareketlerine katılımların artmasına neden olmuştur.

342. Çok Taraflı Ticaret Görüşmelerinin Yavaş İlerlemesi

Bhagwati (1993, s.40), Grili (1997, s.199) ve Baldwin (1999, s.479) göre; GATT ve GATT'ı takiben WTO'da gerçekleştirilen çok taraflı ticaret görüşmelerinde yaşanan başarısızlık yeni bölgeselleşme hareketlerinin oluşması ve hızlanmasında önemli bir etken olarak görülmüştür. GATT/WTO odaklı gerçekleşen çok taraflı ticaret görüşmelerinde ana amaç evrensel olarak serbest ticareti sağlamayı başarmak olmuştur. Baldwin'e göre; GATT/WTO merkezli çok taraflı ticaret görüşmeleri buzlu bir yolda ilerlemeye benzer yani bu yolda ilerlemek yavaş ve güç olarak gerçekleşir (BALDWIN, 1999, s.479). Benzer şekilde Bhagwati GATT/WTO da yaşanan bu süreci "konuşmak için genel anlaşma ve konuşma" (General Agreement to Talk and Talk) biçiminde açıklar (BHAGWATI, 1993, s.40).

Çok taraflı ticaret görüşmelerine katılımcıların çok sayıda olması, çok çeşitli ekonomik ve ticari çıkarların olması ve çoğu zaman bu çıkarların çatışması, kararların makul bir zaman dilimi içerisinde alınmasını zorlaştırmıştır. Bu sistemin bütün bu işlevsel sorunlarından ötürü, çok taraflı ticaret serbestleşmesinde, çok önemli olmayan ilerlemeler, uzun bir süreç içerisinde tamamlanmıştır. Bu sistem uluslararası ticarete belirli bir derece serbestleşme ve düzenleme gerçekleştirmesine rağmen, mevcut durum çok taraflı sistemden beklenen ve dünya ticaretindeki gelişmelerin gerektirdiği düzeyin oldukça gerisinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle ülkeler ticari ilişkilerinde daha geniş bir serbestleşme, düzenleme ve bütünleşmeye daha çabuk ulaşmak için, gruplar halinde bir araya gelerek, çok taraflı sisteme paralel, bölgesel bazda tercihli ticaret düzenlemeleri kurmaya yönelmişlerdir (ÖZER, 2005, s.31).

Ülkeler bölgesel ticaret anlaşması yapabilmek için çok taraflı ticaret görüşmelerini kullanmışlardır. Çünkü çok taraflı görüşmeler bölgesel ticaret anlaşmaları için fırsatlar yaratmıştır. Çok taraflı ticaret görüşmelerinin Uruguay turunda, küçük ülkeler çok taraflı sistemi büyük ülkelerle bölgesel anlaşmaları görüşürken kullanmışlardır (WHALLEY, 1996, s.20). Örneğin Nebioğlu'na göre; Bölgeselleşme Uruguay görüşmelerinin yavaşladığı zamanlarda çok taraflı ticari serbestleşmenin alternatifi olarak görülmüştür. Bazen de uluslararası ticaret sisteminde ve Uruguay görüşmeleri müzakerelerinde üyelerin müzakere pozisyonunu güçlendirmek için kullanılan bir araç olarak ortaya çıkmıştır (NEBİOĞLU, 1997, s.51).

Çok taraflı ticaret görüşmelerinde yaşanan bu tür ilişkilerle birlikte Uruguay görüşmelerinde NAFTA ve EEA kurulmuştur. ABD ile AB'nin hem çok taraflı ticaret görüşmeleri hem de bölgesel ticaret anlaşmaları şeklinde izlemiş oldukları iki yönlü politikalar, uluslararası ticaret sisteminin kritik bir süreç ve dönüm noktasından geçtiğini göstermiştir. Dolayısıyla, çok taraflı ticaret sisteminin çökme ihtimaline karşı bu sisteme alternatif sistemler araştırılması gerektiği düşüncesi oluşmuştur. Bu doğrultuda 1986 yılında Uruguay görüşmelerinin başlamasından sonra, çok taraflı ticaret sistemin alternatifi bölgeselleşme olarak görülmüş ve 1986 yılından itibaren dünya genelinde çok sayıda bölgeselleşme hareketleri yaşanmıştır (GRILLI, 1997, s.199).

343. Dış Piyasalara Giriş Garantisi

Yeni bölgeselleşme hareketlerinin bir diğer sebebi de, özellikle küçük ülkeler arasında oldukça yaygın olan dış piyasalara giriş garantisidir. (GRILLI, 1997, s.200). Bu süreçte küçük ülkeler büyük ülkelerle bütünleşmek istemektedirler. Çünkü küçük ülkeler bölgesel ticaret anlaşmasını, büyük ülkelerin piyasalarına girebilmek ve bu piyasalarda daha güvenli bir şekilde ticaret yapabilmek için istemektedirler. Büyük-küçük ticaret anlaşmasına 1989 yılında Kanada ile ABD arasında yapılan serbest ticaret anlaşması örnek olarak gösterilebilir. Bu anlaşmada Kanada ekonomisi Amerika Birleşik Devletleri ekonomisiyle kıyaslandığında daha küçük bir görünüm sergilemektedir. Kanada'nın amacı anti-damping ve telafi edici gümrük vergilerinin kullanımından belirli bir derece muafiyet sağlamaktır. Bunu başarabilmek için Amerika Birleşik Devletleri ile bölgesel serbest ticaret anlaşması yapmıştır (WHALLEY, 1996, s.17).

344. Ulusal Reformların Garanti Altına Alınması

Yeni bölgeselleşme hareketlerinin bir başka nedeni de, ülkelerin ulusal politika reformlarını güvence altına alma isteğidir. Whalley'e göre; bir bölgesel ticaret anlaşması ulusal reformların oluşmasını destekleyebilir ve daha fazla güvenilir yapabilir. Örneğin ülkelerin bir bölgesel ticaret anlaşmasına üye olması; ülkelerin uluslararası ticaret anlaşmaları hükümlerince hareket etmelerine sebebiyet vereceği için, alınan reform kararlarından vazgeçici bir uygulamanın yapılması oldukça zor olacaktır. Bu olayda, alınan reform kararlarını daha fazla güvenilir yapabilir (WHALLEY, 1996, s.15).

Ülkeler yeni bölgeselleşme sürecinde neden ulusal reformlar yapmak istemektedirler? Daha öncede açıklandığı üzere yeni bölgeselleşme sürecinde ülkeler doğrudan yatırımların önemini algıladılar. Bu doğrultuda ülkeler açısından, hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki doğrudan yatırımlar önemli bir konuma yükseldi. Dünya Bankası politika araştırması raporuna göre; yatırımcılar yapılan reformların kalıcılığına inanmazlarsa yatırımlarını gerçekleştirmezler. Daha önceden ülkede duyurulan reform kararlarını gerçekleştirmek için hiçbir adım atılmamışsa ya da duyurulan reform kararları uygulanmamışsa, yapılacak olan reformların ilerleyen süreçlerde devam edeceğine olan güven düşük düzeyde gerçekleşebilir. Eğer yatırımlar yapılmazsa, reformların iptal

edilmesi için hükümetler üzerinde baskılar oluşacaktır. Hükümetler oluşabilecek olan baskılardan kurtulabilmek için, kendi politikalarını güvenilir olmasına yardımcı olacak kurumlara ihtiyaç duymaktadırlar (WORLD BANK, 2000, s.22–23). Bu nedenle ülkeler bölgesel ticaret anlaşması yaparak reformları daha güvenilir yapabilmektedirler. Böylelikle ülkeler, hem ticaret yapacakları piyasalarını genişletirken hem de bu sayede yatırımcılara verecekleri güven sayesinde doğrudan yatırımlarını da arttırabilmektedirler.

Yeni bölgeselleşme sürecinde ülkeler bu doğrultuda girişimlere başvurumaktadırlar. Whalley'e göre; NAFTA anlaşmasında Meksika'nın ana amacı, ulusal reformların garanti altına alınması olduğudur (WHALLEY, 1996, s.15–16). Türkiye için de bu durumun geçerli olduğu söylenebilir. Türkiye, AB ile bütünleşme sürecinde ulusal reformlar yapmış ve halen de yapmaktadır.

35. Yeni Bölgeselleşme Sürecine Bazı Örnekler

Daha önce yapılan açıklamalardan hareketle, yeni bölgeselleşme süreci eski bölgeselleşme süreciyle farklı ve benzer özellikler sergilemektedir. Bu farklılıklardan beklide en önemli olanlarından bir tanesi de yeni bölgeselleşmenin eski bölgeselleşmeye göre daha evrensel bir olay olduğudur.

Eski bölgeselleşme süreci dünyanın çeşitli bölgelerinde, Avrupa, Amerika, Asya ve Afrika'da gerçekleşmiştir. Fakat yaşanan bölgeselleşme hareketleri bu kıtaların tümünü kapsamamıştır. Kuzey Amerika ve Afrika'da bölgeselleşme hareketleri oluşmamıştır. Yeni bölgeselleşme sürecinde, eski bölgeselleşme sürecinde gerçekleşen bölgeselleşme hareketlerine yeni oluşumlar eklenmiştir. Kuzey Amerika ve Afrika'da bölgeselleşme hareketleri ortaya çıkmıştır. Eski bölgeselleşme süreci Asya'da oluşmasına rağmen yaşanan bölgeselleşme hareketleri yoğun bir biçimde gerçekleşmemiş ASEAN'la sınırlı kalmıştır. Yeni bölgeselleşme sürecinde Asya'da bölgeselleşme hareketleri yoğun bir biçimde gerçekleşmiştir.

Literatürde yeni bölgeselleşme süreci bu nedenle, Asya, Avrupa, Kuzey Amerika ve Afrika'da gerçekleşen bölgeselleşme hareketleriyle açıklanılmaktadır. Bu bölümde yeni bölgeselleşme sürecine örnekler verilirken, eski bölgeselleşme süreci açıklanılırken

kullanılan kıtasal ayırım yöntemi kullanılmayacaktır. Çünkü eski bölgeselleşme süreci dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleşmiş, yeni bölgeselleşme süreci ise tüm dünyayı kapsayan bir görünüm sergilemiştir. Bu nedenle yeni bölgeselleşme sürecine örnekler verilirken, coğrafi bir ayırım yapılmasına gerek görülmemiştir.

Yeni bölgeselleşme sürecine örnek olarak; AT'den tek pazar aşamasına geçiş ve AB'nin oluşturulması ile EEA, NAFTA, AMU, APEC, EAEC, MERCOSUR açıklanacaktır. Ayrıca eski bölgeselleşme sürecinde gerçekleşen bölgeselleşme hareketlerinde yaşanan değişimlerde incelenecektir.

350. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)

NAFTA anlaşmasının temelleri ABD ile Kanada arasında 1989 yılında yapılan serbest ticaret anlaşmasıyla atılmıştır. Kanada, ABD için yeterince büyük bir pazar olmamıştır. Dolayısıyla Meksika'yı da içine alan bir serbest ticaret anlaşmasının yapılmasının ABD'ye daha büyük ticari imkanlar sunacağı düşünülmüştür. Bu üç devlet arasında NAFTA anlaşması için görüşmeler 1991 yılında başlamış ve nihayetinde 1994 yılında NAFTA anlaşması yürürlüğe girmiştir (ÖZDEMİR-ÖKSÜZLER, 2005, s.366).

ABD'de yoğun politik endişelerden sonra NAFTA anlaşması onaylanmıştır. Anlaşmanın ABD'nin emek piyasası üzerinde olumsuz etkilere sebebiyet vereceği düşünülmüştür. NAFTA anlaşmasına muhalefet edenlerin ana eleştirisi Meksika'dan yapılan ithalatın ABD'de istihdamı olumsuz etkileyeceği yönünde olmuştur. Diğer bir endişe ise Meksika'daki niteliksiz işgücünün ABD'ye göç etmesi olarak görülmüştür. Örneğin Meksika'da 1990'lı yılların başlarında kırsal bölgelerde istihdam edilen işgücünün toplam işgücü içindeki payı %25 olarak gerçekleşmiştir. Meksika kırsal bölgelerde çalışanlar için, ticaret sınırlamaları tarafından desteklenen yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulamıştır. ABD'den Meksika'ya buğday ihracatının artması beklentisi, Meksika'daki bu bölgelerde istihdam olanaklarının azalmasına neden olacağı düşünülmüştür. Böyle bir durum da oluşacak olan niteliksiz işgücünün ABD'ye göç edeceği endişesini oluşturmuştur (BURFISHER-ROBINSON-THIERFOLDER, 2001, s.125).

ABD’de NAFTA anlaşmasını savunanlar ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesinin karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde olduğu gibi karşılıklı kazançlara yol açacağı görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşü savunanlar, Meksika’dan ABD’ye ucuz ithalatın ABD’de hem tüketicilerin hem de üreticilerin lehine olacağını ileri sürmüşlerdir. Bu olayın da uzun dönemde Meksika ekonomisinin büyümesine ve daha fazla mal ve hizmet talep etmesine sebep olacağı için ABD’nin ihracatını artırabilecek olduğu düşünülmüştür (BURFISHER-ROBINSON-THIERFILDER, 2001, s.125).

NAFTA bir serbest ticaret anlaşmasıdır. Anlaşmada üyeler arasındaki ticarete tüm engellerin kaldırılması ancak üçüncü ülkelere karşı ülkelerin kendi dış ticaret politikalarını sürdürmeleri kararlaştırılmıştır. Kose, Meredith ve Towe’ye göre; anlaşmanın ilk on yılında gümrük ve gümrük dışı engellerin çoğunluğu kaldırılmış, geriye kalanlarında 2008 yılına kadar kaldırılması hedeflenmiştir. En çok tarife indirimi Meksika’da yaşanmıştır. Çünkü Meksika’nın tarifeleri diğer üye ülkelerin tarifelerinden daha yüksekti. Bu nedenle, Meksika’daki ortalama tarife 1992 yılında %12’den 2003 yılında %1,3’e düşmüştür (KOSE-MEREDITH-TOWE, 2004, s.7). NAFTA anlaşması çok geniş bir ticaret anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya tarım ve tekstil ürünlerin serbest dolaşımı dahildir. Ayrıca fikri mülkiyet hakları, ulaşım ve finansal hizmetlerde anlaşmanın kapsamına girmektedir. Bu nedenle serbest ticaret anlaşmasından daha kapsayıcı bir anlaşmadır (DAMANPOUR, 2000, s.53).

NAFTA bazı yönlerden önemli özellikler barındırmaktadır. NAFTA anlaşması bir gelişmekte olan ülkeyle gelişmiş ülkeler arasında yapılan ilk kapsamlı anlaşmadır. NAFTA birçok sektör üzerinde serbestleşmeyi öngörürken, işgücü piyasası ve çevre konularıyla ilgili düzenlemeleri de bulunmaktadır. Tarım sektörüne ve tekstil ticaretine getirmiş olduğu serbestlikle GATT’a göre daha liberal bir çerçeve çizdiği söylenebilir. NAFTA anlaşmasıyla oluşan bütünleşmenin büyüklüğünü ölçmek için bölge içi ticaretin toplam hacmine bakmak gereklidir. Bölge içi ticaret 1989 yılından itibaren %178’lik bir artışla 2002 yılında 607 milyar dolara ulaşmıştır (ÖZDEMİR-ÖKSÜZLER, 2005, s.367).

NAFTA anlaşmasının önemi belki de Kuzey Amerika bölgesinde ekonomik anlamda yaratmış olduğu etkilerden çok dünya genelinde etkiler yaratmış olmasıdır. Çünkü NAFTA anlaşmasının en büyük ortağı ABD’dir. Eski bölgeselleşme sürecinden sonra, yeni

bölgeselleşme sürecinde ABD bir bölgeselleşme hareketine bu anlaşmayla katılmıştır. Bu olayda dünya ekonomisinde büyük yansımalar oluşturmuştur. NAFTA anlaşmasını takiben Amerika'da bölgeselleşme hareketleri hızlı bir biçimde artmaya başlamıştır.

351. Güney Yarımküresi Ortak Pazarı (MERCOSUR)

1988 yılında Güney Amerika'nın iki büyük ekonomisi Arjantin ve Brezilya arasında on yıllık süreçte, ticareti engelleyen tüm faktörlerin kaldırılmasını içeren, bir ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Arjantin ve Brezilya arasında gerçekleşen başarılı görüşmeler, ticaret serbestleşmesinin beş yıl içerisinde sağlanabileceğini göstermiştir. Bu iki ülke arasında yapılan bütünleşmede sağlanan ilerlemeler, bölgedeki diğer ülkelerden Uruguay ve Paraguay'ı Arjantin ile Brezilya arasında yapılan ticaret anlaşmasına katılmaya zorlamıştır. Yeni işbirliği anlaşması -Asuncion- 1991 yılında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay arasında imzalanmıştır. Bu anlaşmada daha önce Arjantin ile Brezilya arasında yapılan anlaşmanın devam ettirilmesine karar verilmiştir. Aynı zamanda üye ülkeler düşük seviyeli bir ortak gümrük tarifesi sisteminin kurulmasını kararlaştırmıştır (BEHAR, 1995, s.4-5). Ayrıca anlaşmada, üyeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlanması, ortak bir ticaret politikasının oluşturulması, makroekonomik ve sektörel politikaların koordinasyonunun sağlanması ile üye ülkelerin bütünleşmenin ilgi alanlarındaki yasalarının uyumlaştırılmasının sağlanması da kararlaştırılmıştır (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.76). 1994 yılında üye ülkelerin devlet başkanları, 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan bir gümrük birliğinin kurulmasına karar vermişlerdir (BEHAR, 1995, s.5).

MERCOSUR, 1995 yılında gümrük birliği aşamasına geçmiştir. 1996 yılında birliğe Bolivya ve Şili'nin üye olmasıyla bütünleşme daha da genişlemiştir (SEYİDOĞLU, 2001, s. 254). Ayrıca 1995 yılında AB ile bir anlaşma imzalanmış MERCOSUR ülkeleri ile AB arasında ekonominin hemen hemen her alanında işbirliği yapılması ve taraflar arasında ticaretin artırılması kararlaştırılmıştır. Bu sayede MERCOSUR uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biri konumunu almıştır. Zaten bütünleşme üyelerinin başka bir amacı da, birleşerek Avrupa ve ABD'ye karşı pazarlık güçlerini arttırmak olmuştur. Bir diğer hedef ise ekonomik kalkınma olmuştur. MERCOSUR üyeleri genel anlamda ekonomik gelişme hızlarından memnun olmamışlardır. Bu sorunun ülkeler arasında ticaret

artışlarıyla ve bölgesel bütünleşme yoluyla çözümlenmeyi düşünmüşlerdir (LAÇİNER, 2003, s.311).

Ocak 1995 yılına kadar MERCOSUR malların %88'inde tarifeleri kaldırarak hedeflerinden birisini gerçekleştirmiştir. Buna paralel olarak bölge içi ticaret 1997 yılına kadar hızlı bir şekilde artmıştır. 1991–1996 yılları arasında bölge içi toplam ihracat %8'den %21'e yükselmiştir. 1990–1997 yılları arasında bölgenin ihracatı 47 milyar dolardan 84 milyar dolara, aynı dönem içerisinde bölgenin ithalatı ise 32 milyar dolardan 106 milyar dolara ulaşmıştır. 1997 yılında yaşanan Asya krizi ile 1998–1999 yılları arasında Arjantin ve Brezilya ekonomilerinde yaşanan durgunluktan dolayı bölge içi ticarete gerilemeler yaşanmış ve 1999 yılında bölge içi ticaret %20 azalmıştır (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.78).

Bütünleşmede olumlu gelişmelerin yanı sıra olumsuz gelişmeler de yaşanmıştır. Başlangıçta yapılan bütünleşme hareketinde en önemli endişelerin başında üye ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri yer almıştır. Birlik içerisinde Arjantin ve Brezilya Latin Amerika'daki en zengin ve sanayileşmiş ülkeler iken, Paraguay ve Uruguay bölgedeki en az gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadırlar. Bu durum ise bütünleşme sürecine olumsuz bir şekilde yansımıştır (NEBİOĞLU, 1997, s.83). Ayrıca birlik içerisinde Arjantin ile Brezilya çekişmesi bütünleşme sürecini olumsuz yönde etkilemiştir. MERCOSUR'un toplam ticaretinin bu iki ülke arasında gerçekleştiği göz önüne alınırsa, Arjantin ile Brezilya arasındaki anlaşmazlığın ne derece önemli olduğu anlaşılabilir (LAÇİNER, 2003, s.311–312).

352. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

Uruguay görüşmelerinin sonlanmasıyla birlikte, Asya Pasifik bölgesindeki ülkelerin çok taraflı sisteme uygun bir ticaret politikası seçmeleri gerekli olmuştur. Bu girişimler ilk kez 1989 yılında Avustralya Başbakanı Bob Hawke tarafından başlatılmıştır. APEC, 1989 yılında ABD, Kanada, Japonya, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda, Endonezya, Brunei Sultanlığı, Malezya, Tayland, Filipinler ve Singapur tarafından kurulmuştur. 1991 yılında Hong Kong, Tayvan ve Çin bu harekete katılmışlardır. Son katılımlarla birlikte dünya üretiminin yarısından fazlası ve dünya ticaretinin yaklaşık %40 bu ülkeler arasında

gerçekleşmiştir. Ana amacı Asya Pasifik bölgesindeki ülke ekonomileri arasındaki işbirliğini arttırmak olmuştur (ELEK, 1994, s.212; DAS, 2001, s.27). 1993 yılında Meksika ve Papua Yeni Gine 1994 yılında Şili 1998 yılında Peru, Rusya ve Vietnam'ın katılmıştır. Bu katılımlarla birlikte APEC'in üye sayısı 21'e yükselmiştir (DAS, 2001, s.27).

APEC daha çok dış dünyada gerçekleşen bölgeselleşme eğilimlerine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. 1987 yılında AT'nin tek pazar anlaşmasını yapması ve 1991 yılında AB için Maastrich Anlaşması görüşmelerine başlanması, ABD'nin Kanada ile serbest ticaret anlaşması imzalaması ve NAFTA için Meksika ile görüşmelere başlaması ile GATT'ın Uruguay görüşmeleri, Asya devletlerinin dünyanın bölgelere ayrıldığı endişelerini arttırmıştır (KARGI-KARAYILMAZLAR, 2005, s.391).

APEC'in amacı ekonomik işbirliği olarak ifade edilebilirse de, çok taraflı ticaret sistemini geliştirme ve sıkı bir bölgesel dayanışma ve işbirliği hareketidir. Ayrıca bu hareketin bir amacı da çok taraflı ticaret görüşmelerinde üye ülkelerin görüşlerini temsil etmektir (NEBİOĞLU, 1997, s.67).

APEC aşama aşama hem hedeflerini hem de organizasyon yapısını şekillendirmiştir. APEC en önemli gelişmesini 1993 yılında ABD'nin ekonomik liderler toplantısına ev sahipliği yapmasıyla gerçekleştirmiştir. Bu toplantıdan sonra APEC ticaretin serbestleştirilmesinde ve üye ülkeler arasında ticaretin teşvik edilmesinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir (DAS, 2001, s.30). 1994 yılında üye ülkeler bir takvimle bağlanan ticaret ve yatırımların üzerindeki engellerin kaldırılması içeren Bogor Deklarasyonu'nu imzalamışlardır. Buna göre gelişmiş ülkeler en geç 2010 yılında, gelişmekte olan ülkeler ise 2020, yılında yatırım ve ticaret üzerindeki engelleri kaldıracaklarını taahhüt etmişlerdir (LINCOLN, 2001, s.2). Bu yolla bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulması sağlanmak istenmiştir.

APEC'in dikkate değer iki özelliği vardır. Diğer serbest ticaret anlaşmalarının aksine Bogor Deklarasyonu'nun başarıya ulaşması iki önemli noktaya dayanmaktadır. Birincisi, tüm üye ülkeleri kapsamayan ulusal faaliyet planları ikincisi, ticaret engellerini üzerinde üye ülkeler arasında verilen imtiyazların üye olmayan ülkelere de genişletilmesidir (DAS, 2001, s.31). APEC'in bölge ekonomilerinin piyasalarını birleştirerek birlik dışında kalan

ülkelere karşı bir ortak politika belirlenmesi gibi bir amacı yoktur. Bölge ekonomilerinin birleşerek küresel ticareti teşvik etmesi amaçlanmaktadır. APEC'in oluşturduğu bölgeselleşme hareketi bu nedenle "*açık bölgeselleşmedir*". Bu noktada AB'den kesin çizgilerle ayrılmaktadır (ELEK, 1994, s.212). Bu doğrultuda, bölge ekonomilerinde liberalizmin itici güç olmasına çalışan APEC, işadamlarına vize kolaylıkları tanınmasına ve aralarındaki bilgi akışı ile temasların sıklaştırılmasına, gümrük tarifelerini ve vergi yükünü azaltan ticaret anlaşmaları imzalanmasına, ürün standartları konulmasına da çaba harcamakta ve ticaretin korumacı eğilimlerden kurtulmasını savunmaktadır (KARGI-KARAYILMAZLAR, 2005, s.391).

353. Doğu Asya Ekonomik Birliği (EAEC)

Uruguay görüşmeleri sürecinde yaşanan katılımcıları tatmin etmeyen gelişmelerden ötürü, ASEAN üyesi olan Malezya 1990 yılında, ASEAN ülkeleri ile Japonya, Çin, Güney Kore ve Hong Kong'u içine alan bir bölgesel ticaret grubunun kurulmasını teklif etmiştir. Başlangıçta bu bölgeselleşme hareketinin ismi Doğu Asya Ekonomik Grubu olarak belirlenmiştir. Malezya'nın bölgesel ticaret anlaşması şeklinde yapmış olduğu bu teklif arkasındaki nedenler, dünyanın hemen hemen hepsini kapsayan bölgeselleşme hareketlerinin ortaya çıkması ile özellikle NAFTA'nın kurulması olmuştur. Bu teklif 1991 yılında ASEAN'da görüşülüp yararlı bir proje olduğuna karar verilmiş, fakat ismi Doğu Asya Ekonomik Birliği olarak değiştirilmiştir (KAWAI, 2001, s.14).

EAEC, ekonomik işbirliğini arttırmayı, serbest ticareti geliştirmeyi ve korumayı ekonomik büyümeyi hızlandırmayı, çok taraflı ticaret sistemine katkıda bulunmayı ve bölgede ekonomik istikrarı sağlamayı amaçlamıştır. Fakat etkin bir bölgeselleşme hareketi olamamıştır (KARGI-KARAYILMAZLAR, 2005, s.391).

ABD bölgede bu ülkeler arasında bir bölgesel ticaret anlaşmasını kurulmasına karşı çıkmıştır. Çünkü böyle bir uygulamanın bölgeyi bölebileceğini ve ABD'yi bölge dışında bırakabileceğini düşünmüştür. Ayrıca APEC'te yaşanan ticaret ile yatırımlar üzerindeki serbestleşmeyi engelleyeceği düşünülmüştür. Japonya böyle bir uygulamayı ABD'nin karşı çıkmasından ötürü desteklemekte tereddüt etmiştir. Bu süreçte Japonya ABD ile zaten ticaret üzerinde bazı konularda anlaşamamazlık içinde olmuştur. Böyle bir projeye

tamamıyla destek verip bu anlaşmazlıkları daha da arttırmak istememiştir. Ayrıca Japonya stratejik önceliğinden ötürü APEC sürecinde yer almak istemiştir. Aynı zamanda Çin de bu projeye şüpheyle yaklaşmıştır (KAWAI, 2004, s.15).

Oluşturulan bu bölgeselleşme hareketinin etkin olamamasının ana sebebi Çin ve Japonya'nın tutumları olmuştur. Fakat bu hareketin en önemli etkinliği bölgedeki bazı bölgeselleşme hareketlerinin oluşmasına ve bazı bölgeselleşme hareketlerinin etkinliğinin artmasına neden olması olmuştur. Kawai'ye göre bu hareket APEC'in daha etkin çalışmasına ve ASEAN+3'ün²⁸ kurulmasına neden olmuştur (KAWAI, 2004).

354. Avrupa Ekonomik Alanı (EEA)

EFTA ülkeleri için AET'nin dışında kalmak başlangıçtan itibaren çok maliyetli olmuştur. Çünkü EFTA'nın ihracatının büyük bir çoğunluğu AET ülkelerine yapılmıştır. AET'nin uyguladığı ayırıcı dış ticaret politikaları EFTA ülkelerinin firmaları için önemli bir problem yaratmıştır. 1960'lı yıllar ve 1970'li yılların başlarında bu firmalar kendi hükümetlerine baskılar yaparak, AET/AT ile daha yakın ilişkiler kurulmasını ve bu yolla ayırıcı politikalardan kaynaklanan kayıpların telafi edilmesini istemişlerdir (BALDWIN, 2004, s. 14–15). 1972 yılında EFTA ülkeleri bireysel olarak AT ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamışlardır. Bu anlaşmaların ana amacı yaptıkları sanayi ürünleri ihracatına koyulan gümrük vergilerinin kaldırılması olmuştur (EFTA, 2005, s.1).

1980'li yılların ortalarında AT, en iddialı projesi olan üye ülkelerin iç piyasalarının tamamıyla birleştirilmesi planını açıklamıştır. Bu plan 1986 yılında üye ülkelere imzalanmıştır. 1984 yılında EFTA ve AT ülkeleri, aralarında EEA'nın kurulması kararını almışlardır (EFTA, 2005, s.1). Bu doğrultuda sanayi ürünlerinin ticaretinin artırılması ve tüm korumacı baskıların reddedilmesi kabul edilmiş, teknik engellerin kaldırılması, sınırlardaki işlemlerin ve menşe kurallarının basitleştirilmesi, kamu yardımları ve sübvansiyonlara son verilmesi, standartların uyumlaştırılması, patent ve marka haklarının korunması için taraflar arasında işbirliğinin geliştirilmesi öngörülmüştür (KARLUK, 2002, s.505).

²⁸ Bkz. Eski bölgeselleşme hareketlerinin kendilerini yenilemesi alt başlığı

1989 yılında Avrupa Komisyonu başkanı Jacques Delors tarafından EEA anlaşması teklif edilmiştir. EFTA ülkeleri ile AT arasında görüşmeler başlamış ve EEA anlaşması 1992 yılında imzalanmış ve 1994 yılında da yürürlüğe girmiştir. İsviçre yapılan EEA anlaşmasını halk oylaması sonucunda imzalamamış, AB ile olan ilişkilerini ikili olarak devam ettirmiştir (EFTA, 2005, s.1-2). Bu anlaşma üretim faktörlerinin serbest dolaşımına paralel olarak sosyal politika, tüketicinin korunması, çevre istatistik ve iş kanunları gibi kuralları da içermektedir. EEA anlaşması ortak tarım, dış politika ve güvenlik, adalet politikaları ile gümrük ve parasal birlik konularını kapsamaz, bu nedenle EEA serbest ticaret anlaşması olarak nitelendirilebilir (BAHÇEKAPILI, 2005, s.353).

355. Arap Mağrip Birliği (AMU)

Eski bölgeselleşme sürecinde Kuzey Afrika'da bölgeselleşme hareketleri oluşmamışsa da bölgeselleşme girişimleri yaşanmıştır. 1964 yılında Cezayir, Libya, Fas ve Tunus Mağrip Daimi Danışma Konseyini oluşturmuşlardır. Bu konseyin amacı bu ülkelerin gelişme planlarını koordine etmek olmuştur. Fakat bu plan 1980'lerin sonuna kadar gerçekleşmemiştir. 1988 yılında Zereleda'da (Cezayir) devlet başkanları arasında ilk zirve yapılmıştır. Bu zirvede Mağrip Yüksek Komisyonu ile çeşitli alt komisyonların kurulması kararı alınmıştır. 1989 yılında Marekeş'de Moritanya, Cezayir, Libya, Fas ve Tunus aralarında AMU anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşmanın ana amacı bölgesel istikrarı ve politika koordinasyonlarını sağlayabilmek için, üye ülkeler arasındaki tüm bağlantıların güçlendirilmesini sağlamak olmuştur. Üye ülkeler arasında mal, hizmet ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı uygulamaya geçirilmesi de kararlaştırılmıştır. Anlaşma geniş ekonomik amaçlar da içermiştir. Tarım, sanayi ve ticaret sektörlerin geliştirilmesi, katılım projeleri ile genel ekonomik işbirliği programları hazırlanması bir diğer amacı olmuştur. Son amacı ise Afrika ya da Arap ülkelerinin daha sonraki aşamalarda birliğe katılabilmelerini sağlamak olmuştur (<http://www.africa-union.org/Recs/AMUOverview.pdf>).

1990 yılından itibaren beş üye ülke iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda bir çok anlaşma imzalamışlardır. Bunlardan birlik üyesi ülkelerin tamamı tarafından imzalanan anlaşmalar arasında; tüm sanayi mallarını kapsayan ticaret ve tarifeler üzerindeki anlaşma, yatırım garantisi anlaşması ve tarım ürünleri ticaretine ilişkin anlaşmalar vardır (KAYA-KUTLU, 2005, s.411).

Bu bölgeselleşme hareketinin en önemli özelliği yeni bölgeselleşme sürecinde Kuzey Afrika'da oluşmuş olmasıdır. Bu hareketle birlikte Afrika'nın tüm bölgeleri bölgeselleşme hareketlerine katılmış olmuştur.

356. Avrupa Birliği (AB)

AB'nin temelini AKÇT ve onu takiben 1957 yılında kurulan AET ve AAET oluşturur. AET'nin kuruluşundan sonra kurucu altılılar içinde yer almayan diğer Avrupa devletleri AET'ye katılmak için başvurmuşlar ve AT 1970'li yıllar boyunca genişlemiştir. 1968 yılında gümrük birliğinin kurulmasıyla bütünleşmede önemli ticaret artışları gözlenmiştir. Tek pazarın oluşturulması bütünleşmede önemli bir gündem olmuştur.²⁹

Tek (iç) pazarın oluşturulması fikri ilk defa, 1983 yılında Stuttgart zirvesinde gündeme gelmiştir. Tek pazar bu zirvede ele alınan ekonomik reform programının en önemli unsurlarından biri olmuştur. 1985 yılında Milano'da toplanan bakanlar konseyinde Tek Pazar Oluşumunun Tamamlanması Raporu kabul edilmiştir. Beyaz Kitap olarak da bilinen raporda, topluluğun iç sınırlardan tamamen arındırılmış gerçek bir pazarın 1992 yılına kadar oluşturulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda üye ülkeler arasında mal, hizmet, kişi ve sermayenin serbest dolaşımı önündeki fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılmasına yönelik 300 civarında yasa hazırlanmıştır. Tek pazar aşaması açısından önemli bir gelişmede en az beyaz kitap kadar önem taşıyan 1987 yılında yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi olmuştur. Tek Senet iç pazarın 1992 yılına kadar tamamlanması için gerekli gücü sağlamış ve hukuki yapıyı oluşturmuştur (KARLUK, 2003, s. 53–54).

Fiziki engeller topluluğun iç sınırlarında meydana gelen engeller olup ikiye ayrılmaktadır. Birincisi kişilere uygulanan ikincisi ise mallara uygulanan engellerdir. Teknik engeller maliyeti arttırarak rekabeti doğrudan etkileyen değişik ulusal standartlardan oluşmakta olup bireylerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sınırlamaktadır. Bunlar çoğu kez üye ülkelerin, sağlık, çalışma, güvenlik, tüketiciyi koruma ve çevre koruması gibi unsurlarla belirlenen ulusal engellerdir. Mali engeller topluluğa üye ülkelerin dolaylı vergileme sistemleri arasındaki farklılıklar

²⁹ Bkz. 2. bölüm AET alt başlığı s. 38

nedeniyle özellikle g m ruk kapılarında yoğunlaştırdıkları engellerden kaynaklanmaktadır (BEKMEZ-KARATAŞ, 2005, s.301–302).

Tek Senetle hedeflenen tek pazar uygulaması malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımına mani olan engellerin önemli  l de kaldırılmasıyla 1993 yılının başından itibaren gerçekleştirilmiştir. Tek pazar uygulamasın 10 yılını tamamladığı 2002 yılı sonu itibariyle Topluluk Komisyonu'nun tespitlerine göre; AB gayri safi milli hasılasında (GSMH) 877 milyar Euro tutarında ilave artış, kişi başına dufen gelirdede 2338 Euro tutarında bir artış, 2,5 milyon civarında ilave iş imkanı, AB  lkelerinin ihracatlarının GSMH'ye oranının 1992'de %6,9'dan 2001'de %11 yukselmesini sağlamıştır (BİLİCİ, 2005, s. 39). Tek pazar aşamasına geçişle birlikte topluluk ortak pazar aşamasını tamamlamıştır.

Tek pazar programı gereğince  ye ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin 1 Temmuz 1990 tarihi itibariyle serbest bırakılacak olması, bir parasal birlik oluşturulmasını zorunlu kılmıştır (BAYRAKTUTAN, 2003, s.119). 1990 yılındaki Roma Zirvesi'nde bütünleşmeyi daha da hızlandıracak kararlar alınmıştır. Maastricht zirvesinin hazırlıkları bu zirvede gerçekleşmiştir. Bu zirvede ekonomik ve parasal birlik ile siyasi birlik alanında dzenlenen iki hükümetlerarası konferans yoluyla Roma Anlaşması'nda değişikler yapılması ve 1992 yılında tek pazara daha bütünleşmiş Şekilde ulaşılması amaçlanmıştır. 15 Aralık 1990 tarihinde çalışmaya başlayan bu iki hükümetlerarası konferans Maastricht zirvesinde alınan kararların temellerini atmıştır. Bu iki konferansta hazırlık sürecinde ortaya çıkan  neriler, 9–10 Aralık 1991 Maastricht'te devlet ve h k met başkanları seviyesinde toplanan konferansa sunulmuştur. 1991 yılında  ye ülkeler arasında yoğun temaslar gerçekleşmiş 7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht'te AB anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kademeli olarak gerçekleştirilmesi planlanmış    önemli yenilik içermiştir. Bu yenilikler (KARLUK, 2003, s.75–79):

a) Ekonomik ve parasal birlik: Bütünleşme, ekonomi politikalarının uyumlaştırılmasını ve 1999 yılında Avrupa Merkez Bankası'nın ve tek parasının oluşturulmasını öngören kesin bir takvim öngörmektedir. b) Avrupa vatandaşlığı: Bu kavram çerçevesince birlik vatandaşlarına Avrupa Parlamentosu ve mahalli seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmektedir. c) Ortak güvenlik ve dış politika: Bu çerçevede, birliğin gerek kendi içinde

gerek üçüncü ülkeler karşısında işbirliğini geliştirmesi adalet mekanizması ve polisiye olaylarda ortak hareket edilmesi öngörülmektedir.

Avrupa Birliği Anlaşması'nın en önemli hükümleri Delors Raporu'nda³⁰ aşamalı bir biçimde planlanan ekonomik ve parasal birliğin temelini oluşturarak sağlanmıştır. Ekonomik ve parasal birliğe üç aşamada ulaşılması öngörülmüştür(BAYRAKTUTAN, 2003, s.123).

Birinci aşamada 1 Temmuz 1990 tarihinde başlamış ve 31 Aralık 1994 tarihinde sona ermiştir. Bu aşamada üye ülkelerin ekonomi ve maliye politikalarının birbirine yaklaştırılmasına çalışılmıştır (SEYİDOĞLU, 2001, s.549). İkinci aşama 1 Ocak 1994 tarihinde başlamıştır. Bu aşamada üye ülkelerin ekonomik yaklaşma çabalarının sürdürülmesi, ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasına hazırlanılması amaçlanmıştır. Bu aşamanın en önemli kurumsal düzenlemesi Avrupa Para Enstitüsü'nün kurulması ve parasal birliğin tamamlanmasından sonra bu kuruluşun Avrupa Merkez Bankası'na dönüştürülmesi kararıdır (BAYRAKTUTAN, 2003, s.123). Üçüncü aşamaya geçiş şartlarını yerine getiren ülkeler en erken 1 Ocak 1997 tarihinde en geç 1 Ocak 1999 tarihine kadar geçebileceklerdir. Gerekli şartları yerine getiremeyen ülkeler, gerekli performansa ulaştıklarında bu aşamaya geçebileceklerdir (KARLUK, 2003, s.83).

Parasal birlik aşamasına 1 Ocak 2002 tarihinde Euro para biriminin AB'de tek para olarak dolaşıma başlamasıyla birlikte geçilmiştir (BİLİCİ, 2005, s.67).

AT ve AB'de gerçekleşen her genişleme bir bölgeselleşme hareketidir. Çünkü topluluğa ya da birliğe katılan devletler topluluğun ya da birliğin kurallarını kabul etmektedirler. Maastricht Anlaşması yapılmadan önce de AT genişleme sürecine devam etmiştir.

İspanya ile Portekiz 1986 yılında AT'ye üye olmuştur. 1995 yılında ise Avusturya, İsveç ve Finlandiya AB'nin üyesi olmuşlardır (KARLUK, 2003, s.19–24). AB son genişlemesini Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Letonya, Litvanya,

³⁰Ekonomik ve parasal birlik, dönemin komisyon başkanı Delors tarafından oluşturulan bir komitenin hazırladığı bir raporla belirlenmiş, Delors Raporu 1989 Madrid Zirvesi'nde onaylanmıştır.

Macaristan, Malta, Polonya, Slovenya ve Slovakya'nın birliğe katılımıyla gerçekleştirmiştir. Bu ülkeler 16 Nisan 2003 tarihinde AB ile Katılım Anlaşması imzalamış, bu anlaşmanın 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe girmesiyle AB'ye üye olmuşlardır. Ayrıca Romanya ve Bulgaristan ile 25 Nisan 2005 tarihinde Katılım Anlaşması imzalanmıştır. Bu iki aday ülkenin yükümlülüklerini yerine getirmeleri durumunda 1 Ocak 2007 tarihinde AB'ye üye olmaları beklenmektedir (KAVALALI, 2006, s.5).

36. Eski Bölgeselleşme Hareketlerinde Gözlenen Değişimler

Eski bölgeselleşme sürecinde oluşmuş olan bazı bölgeselleşme hareketlerinde, yeni bölgeselleşme sürecinde değişimler gözlenmiş³¹, bazı oluşumlar da kendi yapılarını yenilemişlerdir.

AP birliğinde bu süreçte, birincisi 1990 yılında La Paz Senedi, ikincisi 1991 yılında Barahona Senedi olmak üzere iki anlaşma sağlanmıştır. Bu senetler AP anlaşmasında bir reform gerçekleştirmiştir. Eski bölgeselleşme sürecinde içe yönelik bir tutum sergileyen AP yeni bölgeselleşme sürecinde bu senetler sayesinde daha liberal bir bölgesel ticaret anlaşmasına dönüşmüştür. La Paz Senedi Bolivya, Venezüella ve Kolombiya arasında 1991 yılında bir serbest ticaret alanı kurmuştur. Barahona Senedi La Paz Senedi'yle kurulan serbest ticaret alanına 1992 yılında Ekvator ve Peru'nun katılımını sağlamıştır. Bu anlaşmalar açıkça yeni bölgeselleşme sürecinde yaşanan serbestleşmenin AP anlaşmasındaki sınırlamaları kaldırmasını teşvik etmiştir. AP anlaşmasına üye ülkeler bu süreçte bölgesel ticareti serbestleştirmeye istekli olmuşlardır. Üye ülkeler 1990'lı yıllarda çeşitli reformlar yaparak serbest ticaret uygulamasına geçişi biraz daha arttırmışlardır (NOGUES-QUINTANILLA, 1993, s.300–301).

1989 yılında yapılan CARICOM'un 10. zirvesinde; üyelerin bütünleşmeyi ortak pazar doğrultusundaki yeni girişimlerle hızlandırabilecekleri kaydedilmiştir. Bu yeni girişimler;

³¹ 1986 yılında, Finlandiya EFTA'ya tam üye olmuş, Portekiz EFTA'dan ayrılıp AT'ye üye olmuştur. 1990 yılında Namibya hem SADC hem de SACU'ya ve 1991 yılında Liechtenstein EFTA'ya katılmıştır. 2002 yılında Moritanya ECOWAS'dan 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç EFTA'dan ayrılmıştır. Avusturya, Finlandiya ve İsveç 1995 yılında AB'ye üye olmuştur (FOROUTAN, 1993, s. 249-250; BAHÇEKAPILI, 2005, s. 348; <http://secretariat.efta.int/Web/EFTAAtAGlance/history/>; KAYA-KUTLU; 2005, s.413)

a) mal, hizmet ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı b) ekonomik aktiviteleri etkileyen kanun ve düzenlemelerin uyumlaştırılması c) CARICOM'un kurumlarında reformlar yapılması d) dış ticari ilişkilerin ve makroekonomik politikaların koordinasyonu e) ortak dış tarife politikasının uygulanması gibi beş temel faktör şeklinde özetlenebilir. Ortak pazarın gerçekleştirilememesine rağmen son yıllarda CARICOM ülkeleri daha ileri bir seviyede bütünleşme sağlayabilmek için önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.68). Ayrıca bu süreçte CARICOM'a 1995 yılında Surinam ve 1998 yılında Haiti üye olmuştur (<http://www.caricom.org/jsp/community/history.jsp?menu=community>).

CACM'da borç krizinden sonra 1980'lerde büyük ekonomik reformlar yapılmıştır. Bu yıllarda parasal ve mali disiplin ile dış ticaretin serbestleştirilmesi önemli konular olmuştur. Yapılan ekonomik reformlar ve bölgede barışın yeniden sağlanması ihtiyacı CACM anlaşmasının yenilenmesine yardımcı olmuştur. 1989–1991 yılları arasında CACM ülkeleri bölgedeki barışın sağlanması için gerekli koşulları oluşturmuşlardır. CACM anlaşmasının yenilenmesi teşebbüsü ilk kez 1990 yılında daha istikrarlı bir siyasi çevre ile devam eden ekonomik reformlar altında Antigua Deklarasyonu'yla gerçekleşmiştir. Bu deklarasyonu izleyen Puntarenas 1990, San Salvador 1991 ve Tegucigalpa 1991 yıllarında deklarasyonlar yapılmıştır. Belirtilen deklarasyonlar CACM anlaşmasının tüm yapısının yenilenmesini sağlamıştır. Yenilenen CACM'in amaçları; a) Orta Amerika Ekonomik Bütünleşmesinin yasal ve kurumsal yapısını yenilemek b) Orta Amerika'daki serbest ticareti genişletmek ve geliştirmek c) 1992 yılına kadar ortak dış tarife sisteminin kurulması d) 1994 yılına kadar ortak dış tarife sisteminin kurulmasına istisna verilmesi e) ortak tarım politikaları gibi diğer ticaret politikalarının uyumlaştırılması olmuştur. Yapılan bu yenilikler CACM anlaşmasında üye ülkelerin daha yakın bütünleşmesini ve bölgesel ticaretin daha serbestleşmesini sağlamıştır (NOGUES-QUINTANILLA, 1993, s.301–302).

CACM'ı yenileme çalışmaları başarılı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Nitekim Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua'nın toplam ihracatı 1990 yılında 4,3 milyar dolardan 1995 yılında 9,1 milyar dolara ve 1999 yılında 16,6 milyar dolara artmıştır. Bölge içi ticaret 1986 yılında 450 milyon dolardan 1999 yılında 2,5 milyar dolara yükselmiştir (SALAZAR ve diğerleri, 2001, s.50).

ECOWAS, üye ülkelerin başkanları tarafından 1993 tarihinde düzeltilmiş ve onaylanmıştır. Bu yeni anlaşma ile Batı Afrika'nın 15 yıl boyunca bölgesel işbirliği kolaylaştırılacak ve kıtanın bütünleşmesi için planlar yapılacaktır. Yenilenen anlaşmanın ana amaçları aşama aşama ekonomik ve parasal bir birlik gerçekleştirmek olmuştur. Batı Afrika ülkeleri vatandaşlarının topluluk içinde serbest dolaşımı için bir program oluşturulması planlanmıştır. Program ile kişilerin oturma ve şirket kurma haklarına sahip olmaları amaçlanmıştır. Birlik üyelerin bütünleşmesi için ulaşım ve iletişim ağlarının yapılandırılması da planlanmıştır. Üye ülkeler kendi aralarında ulusal ve yapısal ekonomik uyum reformunun etkisini arttırmak için ülke ekonomileri ve maliye politikaları arasında uyumu sağlamayı hedeflemişlerdir (KAYA-KUTLU, 2005, s.411).

1992 yılında SADC anlaşması da yenilenmiştir. Bu anlaşmaya göre üye ülkeler, kendi aralarında güvenin tesisi, karşılıklı bağımlılık ve uzlaşılan alanlarda koordinasyon ve işbirliği ile ekonomik birleşmenin gerçekleşmesini amaçlamışlardır. Bu doğrultuda ana hedeflerin başlıcaları yatırım, finans, ticaret, ulaşım, iletişim, gıda güvenliği ve insan kaynaklarının geliştirilmesi olmuştur. Topluluk her üye ülkeye belli bir alanda programların koordinasyonu sorumluluğunu vermiştir (KAYA-KUTLU, 2005, s.417).

1990'lı yılların başlarında ASEAN'da da değişimler gözlenmiştir. 1992 yılında ASEAN üyeleri arasında AFTA kurulmuştur. AFTA kuruluşunda, üyeleri arasında 15 yıl içerisinde tüm ticaretteki tarifeleri %5 altına indirmeyi öngörmüştür. Dünyada yaşanan değişimler, ASEAN ülkelerini bölgede yeni bölgeselleşme hareketleri için zorlamıştır. Ayrıca 1997 yılında yaşanan Asya krizi ASEAN ülkelerinin ihracatının azalmasına sebebiyet vermiştir. Yaşanan bu kriz Doğu Asya ülkelerinde finansal piyasaların ve kurumların bir krizi yönetebilecek şekilde yenilenmesi gerektiği fikrinin oluşmasını sağlamıştır. Finansal kurumlar, reform edilmek ve yeniden düzenlenmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler daha büyük bir bölgeselleşmenin lehine olmuştur. 1997 yılında ASEAN ülkeleri ile Japonya, Çin ve Güney Kore arasında ASEAN+3 süreci başlamıştır. ASEAN+3 ülkeleri bir bütünleşme için teşebbüse girişmemişlerdir. Bu hareketin ana amacı bölgede ölçek ekonomileri yaratmak ve üye ülkelerdeki tarım sektörlerini desteklemek olmuştur (ANGRESANO, 2003, s.909-926; KAWAI, 2005; WANG-ANDERSON, 2003. s.1).

1995 yılında Vietnam, 1997 yılında Lao ve Myanmar ve 1999 yılında Kamboçya ASEAN'a katılmıştır (KARGI-KARAYILMAZLAR, 2005, s.389). Bu ülkelerin katılımlarıyla birlikte, AFTA'da başlangıçta 2008 yılına kadar tamamlanması öngörülen tarife indirimleri önce 2003 yılına sonra 2000 yılına çekilmiştir. AFTA serbest ticaret bölgesi olmaktan daha fazla bölge dışındaki ülkelere göre, üyeleri arasında daha düşük tarifeler içeren bir tercihli ticaret anlaşması görünümü sergilemiştir (ANGRESANO, 2003, s.921). 2003 yılında ASEAN zirvesinde ASEAN Ekonomik Topluluğu'nun (AEC) kurulacağını deklare etmişlerdir. AEC'nin 2020 yılına kadar bölgedeki mal, hizmet, sermaye ve yatırımların serbest dolaşımını gerçekleştireceği ile eşit ekonomik kalkınma ve bölgedeki sosyo-ekonomik farklılıkları azaltacağı umulmuştur (KAWAI, 2005, s.14).

37. Yeni Bölgeselleşme Sürecinin Değerlendirilmesi

Yeni bölgeselleşme süreci evrensel niteliği olan bir olgudur. Fakat kıtalar arasında farklılıklar da göstermektedir. AB literatürde bölgeselleşme hareketlerinin en başarılısı olarak görülmektedir. Fakat birliğe üye olmayan ülkelere halen ayırıcı ticaret politikası uygulamasına devam etmektedir. Aksine APEC oluşumu bölgeselleşme hareketleri içerisinde açık bölgeselleşme olarak zikredilen bir harekettir. Çünkü ticareti engelleyen faktörleri yalnızca üyeleri arasında değil aynı zamanda birlik dışındaki ülkelerde uygulamaktadır. Afrika'da gerçekleşen bölgeselleşme hareketlerinin koşullarında bir değişiklik yaşanmaktadır. Bu süreçte Afrika'da gerçekleşen en önemli olay ise Kuzey Afrika'da bölgeselleşme hareketlerinin oluşması olarak kabul edilebilir. Amerika kıtasında mevcut bölgeselleşme hareketlerinin yapıları yenilenmiş ve yeni oluşumlar yaşanmıştır. En önemlisi Kuzey Amerika'da NAFTA anlaşması oluşturulmuştur. Yeni bölgeselleşme hareketleri dünya genelinde çok taraflı ticaret görüşmeleriyle birlikte gerçekleşmektedir. Bu da birçok soruyu gündeme getirmektedir.

Yeni bölgeselleşme süreci de eski bölgeselleşme gibi başarısız mı olacak temel sorunlardan birisi de budur. Bhagwati'ye göre yeni bölgeselleşme sürecini oluşturan etkenler dikkatle incelendiğinde yeni bölgeselleşme sürecinin eski bölgeselleşme sürecinin aksine daha uzun bir süre devam edeceğini belirtmiştir (BHAGWATI, 1993, s.33).

GATT'ın kurulmasıyla 1970'li yılların sonuna kadar çok taraflı ticaret sistemine olan eğilim ve destek bölgesel ticaret anlaşmalarına olan eğilimi gölgede bırakmıştır. 1980'li yıllarla birlikte dünya ekonomisinde önemli bir değişim gözlenmiştir. Ülkeler arası ticari ilişkilerin aşağı yukarı tamamen çok taraflı olduğu uluslararası bir ticari sistemden, çok taraflı ilişkilerin bir dizi bölgesel ticaret düzenlemesi ile birlikte yer aldığı bir ticari sisteme geçilmiştir. WTO merkezli çok taraflı ticaret sistemi ile bölgesel oluşumların bu birlikteliği önemli bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Yeni bölgeselleşme hareketlerinin çok taraflı ticaret sistemini nasıl etkileyeceği, yani bölgesel oluşumların çok taraflı ticaret serbestleşmesini destekleyip kuvvetlendireceği mi yoksa tam tersine engelleyip zayıflatacağı mı tartışması araştırmacıları bölmüştür (ÖZER, 2005, s.35–36).

Literatürde bazı araştırmacılar bölgeselleşme hareketlerinin çok taraflı ticaret sistemini destekleyip geliştireceğini ve dünyada serbest ticaretin bu yolla sağlanabileceği tezini savunmaktadırlar. Bazı araştırmacılar ise bölgeselleşme hareketlerini çok taraflı ticaret sistemini olumsuz etkileyeceğini ve dünyayı serbest ticarete taşıyamayacağı görüşünü kabul etmektedirler.

Bölgeselleşmenin çok taraflı ticaret serbestleşmesini destekleyeceği görüşünü savunanların ilk iddiaları, bölgeselleşme hareketleri dışında kalan ülkelerin çok taraflı serbestleşmeye giderek dışarıda kalmalarına bir tepki verecekleridir (WORLD BANK, 2000, s.102). Çünkü ülkeler, bölgeselleşme hareketleri dışında kalırlarsa ticaret saptırıcı etkilerden ötürü ticaret akımlarında azalışlar olabilir. Bu nedenle ülkeler çok taraflı serbestleşme yaparak ticaret saptırıcı etkileri azaltmayı ummaktadırlar.

Baldwin'e göre, bölgeselleşme hareketleri çok taraflı serbestleşmeye yol açabilir. Baldwin bu iddiayı bölgeselleşmenin domino teorisiyle açıklamaktadır. Bölgeselleşme hareketlerine katılmayan ülkelerin maliyetleri, her seferinde daha da yükselmektedir. Bu nedenle ülkeler bölgeselleşme hareketlerine katılmak istemektedirler. Bu olayda domino etkisi yaratarak bölgeselleşme hareketlerini tetiklemektedir. Bu bağlamda bölgeselleşme hareketleri çok taraflı ticaret serbestleşmesinde etkili olabilir (BALDWIN, 1999, s. 479–502).

Bölgeselleşme hareketleri çok taraflı ticaret görüşmelerinde görüşmelerin sonuçlanmasında caydırıcı bir güç olarak da kullanılabilir. Yılmaz'a göre, Uruguay turunda katılımcıların Uruguay anlaşmalarını kabul etmelerinde APEC çok önemli bir rol oynamıştır. Görüşmeler sürecinde anlaşmaların bazılarında itiraz eden ülkelere örnek olarak APEC gösterilmiş Uruguay görüşmeleri başarısız olacak olursa bundan en karlı çıkacak olan ülkelerin, benzer uygulamaları daha önce başlatmış olan APEC ülkeleri olacağı tehdidi kullanılmıştır (YILMAZ, 2002, s.5). ABD Uruguay görüşmeleri sürecinde AT'nin görüşmeleri yavaşlatmasını engellemek için, APEC'in 1993 yılında gerçekleşen liderler toplantısında AB'ye Asya ülkeleriyle bir serbest ticaret bölgesi kuracağı sinyali vermiştir. Bu tehdit görüşmelerin sonuçlanmasında önemli bir etken olmuştur (PANAGARIYA, 1998, s.27).

Çok sayıda bölgeselleşme hareketinin oluşması çok taraflı ticaretteki azalışları engelleyecektir. Çünkü bölgeselleşme hareketlerine katılımlarla birlikte bölgesel gruplar daha da büyüyecek, küçük bölgesel gruplarla kıyaslandığında daha fazla ekonomik güce sahip olacaklardır. Güçlerini çok taraflı ticaret sistemi içerisinde kendi lehlerine kullanacaklardır. Bu olayda bölge dışıyla yapılan ticareti bölge içiyle yapılan ticaret göre daha maliyetli kılacak, dolayısıyla bölge içi ticaret çekici olacaktır. Böyle bir durum çok taraflı ticaret görüşmelerine de yansıtacaktır. Çok taraflı ticaret görüşmelerindeki katılımcıların sayısının artması anlaşmayı zorlaştırarak ülkelerin elde edebilecekleri kazançların küçük olmasına neden olacaktır. Fakat bölgesel gruplara katılımın artması çok taraflı görüşmelerindeki katılımcıların sayısının azalmasına neden olacak ve dolayısıyla görüşmelerde anlaşma daha kolay olacaktır (SUMMERS, 1994, s.198).

Bölgeselleşme taraftarlarının bölgeselleşmenin çok taraflı serbestleşme üzerine olumlu etkilerine dair öne sürdükleri bir başka iddiada, bölgesel oluşumlar sayesinde dış rekabetle karşılaşan ve güven kazanan üretici firmaların kendilerini küresel rekabete daha hazır hissedecekleri ve dolayısıyla da çok taraflı serbestleşmeye daha sıcak bakacaklarıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bölgesel oluşumlar daha büyük bir piyasa dolayısıyla bölgesel oluşumlardan daha fazla yararlanma anlamına gelmektedir. Böylece ekonomisini geliştirecek öncekinden daha iyi bir sanayileşme seviyesine sahip olacak olan bu ülkelerin üreticileri, küresel rekabete daha hazır bir duruma gelecekler ve böylece çok taraflı serbestleşmeye karşı çıkmayacaklardır. Ayrıca firmalar çok taraflı serbestleşme

aracılığı ile bölgesel ortakların piyasalarının dışında başka piyasalarda giriş imkanı sağlayarak ihracat çıkarlarını korumak isteyeceklerdir (ÖZER, 2005, s.37).

Bölgeselleşme karşıtları bölgeselleşme hareketlerinin çok taraflı serbestleşmeyi nasıl engelleyebileceği üzerine değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Örneğin Panagariya'ya göre, bölgeselleşme hareketleri korumacılık lobilerini birleştirebilir, korumacılığı savunanlara güç verebilir ve dolayısıyla bölgeselleşme çok taraflı ticaret serbestleşmesine engel olabilir. Bu tür bölgeselleşme hareketlerine gelişmiş ülkeler ile geliştirmekte olan ülkeler arasında yapılan bölgeselleşme hareketleri örnek olarak verilebilir. Bu çeşit bölgeselleşme hareketleri gelişmiş ülkelerin vatandaşlarına göre, emek yoğun malların iç piyasalara hakim olacağı ve niteliksiz işgücünün ücretlerini azaltacağı görüşündedirler. Dolayısıyla çok taraflı ticaret görüşmelerinde hem gelişmiş hem de geliştirmekte olan ülkeler korumacılık lobilerine daha az odaklanabilirler. Çünkü enerjilerini ve zamanlarını kendi bölgeselleşme anlaşmaları için kullanmaktadırlar. Bu olayda çok taraflı ticaret görüşmelerine olan dikkatlerin azalmasına neden olabilir. ABD, NAFTA görüşmelerine Uruguay görüşmelerinden çok fazla zaman ayırmıştır (PANAGARIYA, 1998, s.28). Bölgeselleşme karşıtları bölgeselleşme hareketlerine çok zaman ayırmanın çok taraflı görüşmelere daha az zaman ayrılmasına neden olacağı düşüncesindedirler ve dolayısıyla bölgeselleşme hareketlerinin çok taraflı serbestleşmeyi sağlayamayacağına inanmaktadırlar.

Ülkelerin ticaret politikalarını belirlemelerinde üreticiler önemli bir baskı grubunu oluşturur. Ticaret politikasına, görüşme sürecinde olan bölgeselleşme anlaşmaları altında ülkedeki iç firmaların kazançları ya da kayıplarına göre yön verilir. Ticaret saptırıcı bir bölgeselleşme hareketi olursa, bundan oluşturulan bölge içindeki üreticiler olumlu bir şekilde etkilenecektir. Bu nedenle kendi karlarını yükseltebileceklerdir. Fakat bölgeselleşme hareketi yerine, ülkeler çok taraflı serbestleşme yoluna giderlerse ülke içindeki firmalar bu serbestleşmeden zarar göreceklere çok taraflı serbestleşmeye karşı çıkacaklardır. Üretici firmaların politikacılar üzerinde ne kadar etkili oldukları göz önüne alınırsa, bölgeselleşme hareketlerinin çok taraflı serbestleşme üzerinde olumsuz etkiler oluşturacağı ifade edilebilir. Bölgeselleşme hareketleriyle ülkelerin piyasaları birleşecek, oluşturulan bölge içerisinde ülkelerin üreticileri gümrüksüz ticaret yapabileceklerdir. Çok taraflı serbestleşme olursa bu üstünlüklerini kaybedebilirler, lobi faaliyetleriyle çok taraflı

ticaret sistemine karşı politikacıları etkilemeye çalışabilirler. Yani bölgeselleşme hareketleri bazı gruplara çıkar sağladığından bu gruplarında çok taraflı serbestleşmeyi desteklememelerine sebep olur ve dolayısıyla bölgeselleşme hareketleri çok taraflı serbestleşmeyi olumsuz etkileyebilir (KRISHINA, 1999, 454–467).

Yeni bölgeselleşme süreci, bölgeselleşme hareketlerine katılan ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını nasıl etkileyecek, açıklanması gereken diğer önemli bir konu da budur. Yeni bölgeselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerle derin bütünleşmeler oluşturmaktadırlar. Bu ülkeler yeni bölgeselleşme hareketlerini kalkınma stratejilerinin bir aracı olarak kullanmaktadırlar.

İçsel büyüme teorisi bilginin verimliliği arttırdığını ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde arttırıcı etkiler oluşturduğunu vurgular. Bilgi bir ülkeden diğer bir ülkeye en iyi uluslararası temas ve ticaret yoluyla aktarılabilir. Gelişmiş ülkeler bilgi stokunda az gelişmiş ülkelere göre daha üstündür. Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin piyasalarına ne kadar fazla ulaşabilirlerse o kadar fazla teknoloji artışları sağlayabilirler. Bu durumda az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesinde pozitif etkiler ortaya çıkarabilir. Ayrıca gelişmiş ülkeler ekonomik kaynak yönünden de az gelişmiş ülkelere göre daha üstündür. Az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerle bir bölgeselleşme hareketi oluşturabilirlerse gelişmiş ülkelerin kaynakları kendi ülkelerine çekip büyümelerine katkı yapabilirler (SCHIFF-WINTERS, 2003, s.18).

Yeni bölgeselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerle bir bölgeselleşme hareketi oluşturarak, gelişmiş ülkelerin yabancı yatırımlarını çekmeye çalışır. Gelişmekte olan ülkeler bu yolla, bölgeselleşme hareketine üye olmayan ülkelere göre yabancı yatırımları çekme konusunda daha avantajlı bir konuma geçerler. Ayrıca, ekonomik büyümelerine katkıda bulunabilirler. Öte yandan ülkeler, doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için ulusal reformlar yapmaktadırlar. Bu da bölgeselleşmenin “reform yaratma etkisi” olarak kabul edilebilir (BURFISHER-ROBINSON-THIERFELDER, 2003, s.16).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Herhangi bir ülke grubunun kendi aralarındaki ticareti serbestleştirmek için yaptıkları girişimler şeklinde tanımlanan bölgeselleşme hareketleri, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren tekrar gündeme gelmiştir. Ülkelerin ticaret politikalarında sergilemiş oldukları bu tür eğilimler yeni bir olay değildir.

İlk bölgeselleşme hareketleri 19. yılda Avrupa'da gözlenmiştir. Şöyle ki, 1834 yılında Alman Gümrük Birliği kurulmuş, 1860 yılında İngiliz-Fransız ticaret anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmayla İngiltere ve Fransa aralarındaki gümrükleri kaldırmışlardır. Fransa ise üçüncü ülkelere gümrük tarifesi uygulamaya devam etmiştir. Bu anlaşmadan yalnızca İngiltere yarar sağlamış, Fransız pazarına mal ihraç eden ülkeler bu anlaşmadan zarar görmüşlerdir. Dolayısıyla bu ülkeler Fransız piyasasına girebilmek için, Fransa ile ikili ticaret anlaşmaları yapmaya başlamışlardır.

Fransa, 1860'lı yıllar boyunca Belçika, İtalya, İsviçre, İsveç, Norveç, İspanya, Avusturya, Hollanda ve Alman Gümrük Birliği ile ticaret anlaşmaları yapmıştır. Yapılan bu ticaret anlaşmaları, Avrupa'nın çoğu ülkesinin ticaret anlaşmalarına katılmasına neden olmuştur. 1865 yılında Avrupa ülkeleri, Alman Gümrük Birliği ile ticaret anlaşmaları imzalamışlardır. Ticaret anlaşmalarındaki bu artış, Avrupa'da bölgeselleşmenin gelişmesinde etkili olmuştur. 19. yılda İngiliz-Fransız ticaret anlaşması, Avrupa'da bölgeselleşme hareketlerini tetiklemiş, ülkelerin kendi aralarında gümrük tarifelerini kaldırmalarına neden olmuş ve dolayısıyla Avrupa'da bu süreçte serbest ticaret sistemin oluşmasını sağlamıştır.

19. yılda bölgeselleşme yolunda yaşanan olumlu gelişmeler, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte son bulmuştur. Savaştan sonra oluşan bölgeselleşme hareketleri, savaş öncesine göre farklı gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında gerçekleşen bölgeselleşme hareketlerinde ayrımcı ticaret politikaları ve korumacı ikili ticaret anlaşmaları yoğun olarak gözlenmiştir. Bu olay da dünya ticaretinde ciddi

bunalımların yaşanmasına zemin hazırlamış, 1929 yılında yaşanan Büyük Bunalım'ın sebeplerinden birisini oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa, uzun bir süre sürdürdüğü dünyanın lideri olma özelliğini kaybetmiştir. Savaş sonrası ABD ve Sovyetler Birliği iki yeni süper güç olarak Avrupa'nın yerini almıştır. Avrupa, bu iki ülkenin yanında üçüncü bir güç olabilmek için ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi zorunlu görmüştür. Öte yandan Avrupa, 19. yy'ın ilk yarısında Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nı yaşamıştır. Bu nedenle Avrupa'da sürekli bir barışa büyük özlem duyulmuştur. Almanya ile Fransa'nın ortak olduğu bir bölgeselleşme hareketinin yapılmasının bir başka savaşın ortaya çıkma olasılığını azaltabileceği, ayrıca Avrupa'da bir bölgeselleşme hareketinin daha yüksek bir yaşam düzeyine ulaşılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Bu gibi nedenlerden ötürü Avrupa'da 1957 yılında AET'nin kurulmasıyla eski bölgeselleşme süreci başlamış, 1960 yılında EFTA'nın kurulmasıyla devam etmiştir.

Avrupa'da gerçekleşen bölgeselleşme hareketleri Afrika, Amerika ve Asya'daki bölgeselleşme hareketlerini tetiklemiştir. Örneğin, Latin Amerika'da 1960 yılında LAFTA, 1960 yılında CACM, 1965 yılında CARIFTA, 1969 yılında CAN, 1973 yılında CARICOM ve 1980 yılında LAIA; Afrika'da 1969 yılında SACU, 1973 yılında CEAO, MRU ve UDEAC, 1975 yılında ECOWAS, 1976 yılında CEPGL ve 1980 yılında SADC; Asya'da 1967 yılında ASEAN kurulmuştur. Bu bölgeselleşme hareketlerinin temel amacı, ülkelerin piyasalarını birleştirmesi sonucunda sağlanacak olan ölçek ekonomileri vasıtasıyla ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak olmuştur. Bu süreçte Kuzey Amerika ile Kuzey Afrika'da bölgeselleşme hareketleri gözlenmemiştir.

Eski bölgeselleşme sürecinde oluşturulan bütünleşmeler, gelişmiş-gelişmiş ve gelişmekte olan-gelişmekte olan ülkeler arasında oluşturulmuştur. Yani eski bölgeselleşme sürecinde bölgeselleşme Güney-Güney ve Kuzey-Kuzey şeklinde gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bütünleşmeler, gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgeleri gibi sığ bütünleşmelerden oluşmuştur. Bu süreçte ülkeler ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulamış, bölgeselleşme bölge içi piyasalara yönelik olarak gerçekleşmiştir.

Avrupa’da gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen bölgeselleşme hareketleri hariç, Amerika, Afrika ve Asya’da gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşen bölgeselleşme hareketleri başarısız olmuşlardır. Bunun temel nedenlerinden biri eski bölgeselleşme sürecinde ABD’nin bölgeselleşme hareketlerine katılmaması ve çok taraflı serbestleşmeyi savunması olmuştur.

1980’li yılların ikinci yarısından sonra yeni bölgeselleşme olarak adlandırılan bölgeselleşme hareketlerinin yeniden oluşmaya başladığı görülmektedir. “*Yeni bölgeselleşme sürecini*” 1985 yılında ABD ile İsrail arasında yapılan serbest ticaret anlaşmasının başlattığı söylenebilir. Bu anlaşmayla ABD’nin eski bölgeselleşme sürecinde izlemiş olduğu tutum değişmiş, ABD bölgeselleşme hareketleri oluşturmaya başlamıştır. 1988 yılında ABD, Kanada ile serbest ticaret anlaşması yapmıştır. Bu anlaşmaya Meksika’nın katılmasıyla 1994 yılında NAFTA ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmalarla birlikte yeni bölgeselleşme sürecinde Kuzey Amerika’da bölgeselleşme hareketleri oluşmuştur. Yaşanan gelişmeler, diğer bölgelerde de bölgeselleşme hareketlerinin oluşmasını sağlamıştır. Latin Amerika’da CACM ve AP gibi eski bölgesel bütünleşmeler yenilenmiş, MERCOSUR oluşturulmuştur.

Yeni bölgeselleşme sürecinde yaşanan gelişmelere Avrupalı ülkeler kayıtsız kalmamışlardır. Nitekim AT’de 1985 yılında tek pazar programı hazırlanmış, 1987 yılında Tek Avrupa Senedi Anlaşması imzalanmıştır. Tek Avrupa Senedi 1992 yılına kadar tek pazar oluşumunun tamamlanması için itici güç olmuştur. 1992 yılında hem AB kurulmuş hem de EFTA ile AT arasında EEA anlaşması yapılmıştır. Bu süreçte AB genişlemeye ve derinleşmeye devam etmiştir. AB tek pazar ve parasal birlik aşamasını tamamlamıştır.

ABD’nin bölgeselleşme üzerindeki tutumunun değişmesinin yanı sıra Avrupa’da yaşanan bölgeselleşme hareketleri, Afrika ve Asya Pasifik’te bölgeselleşme hareketlerinin oluşmasını sağlamıştır. Eski bölgeselleşme hareketlerinin yaşandığı süreçte kayda değer bir oluşumun yaşanmadığı Asya Kıtası’nda yeni bölgeselleşme sürecinde hızlı bir hareketlilik gözlenmiştir. Örneğin, 1989 yılında APEC, 1990 yılında EAEC ve 1992 yılında AFTA kurulmuştur. Afrika’da bu süreçte 1989 yılında AMU, 1993 yılında EAC ve CBI, 1994 yılında WAEMU, CEMAC ve 1999 yılında COMESA kurulmuştur. AMU anlaşmasıyla

birlikte Kuzey Afrika'da bölgeselleşme hareketi oluşmuştur. Ayrıca bu süreçte SADC ve ECOWAS gibi eski bölgesel bütünleşmeler yenilenmiştir.

1980'lerin son döneminde ortaya çıkan bölgeselleşme hareketleri önceki hareketlerden farklı gerçekleşmiş, yeni bölgeselleşmeyle eski bölgeselleşme arasında belirgin farklılıklar oluşmuştur. Bu farklılıklar "*yeni bölgeselleşmenin özelliklerini*" yansıtmıştır.

Yeni bölgeselleşme sürecinde yaşanan ilk değişim, ülkelerin daha büyük ülkelerle bütünleşmek istemeleridir. Oysa eski bölgeselleşme sürecinde bölgeselleşme hareketleri ya gelişmiş ülkeler ya da gelişmekte olan ülkeler arasında oluşturulmuştur. Bununla birlikte yeni bölgeselleşme sürecinde gelişmiş-gelişmekte olan ülke yani Kuzey-Güney bütünleşmeleri de oluşmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma stratejileri değişmiş ve ithal ikameci politikalar yerine ihracat artırıcı politikalar uygulamışlardır.

Yeni bölgeselleşme sürecinde oluşturulan bölgeselleşme hareketleri eski bölgeselleşmenin aksine derin bütünleşmelerden oluşmuştur. Şöyle ki, eski bölgeselleşmede ülkeler malların serbest dolaşımı üzerine anlaşmalar yaparken, yeni bölgeselleşmede üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, bölge içi hizmet ve fikri mülkiyet ticaretinin serbestleştirilmesi üzerine anlaşmalar yapmışlardır. Bölgesel ticaret serbestleşmesi küçük ülkeler tarafından sağlanmıştır. Bu nedenle küçük ülkeler büyük ülkelere göre daha az ticaret üstünlüğü elde etmişlerdir. Yeni bölgeselleşmede küçük ülkeler büyük ülkelerle bütünleşebilmek için tek taraflı önemli reformlar yapmışlardır.

Bu aşamada, 1980'li yılların ikinci yarısından sonra tekrar bölgeselleşmenin oluşmasının yani "*yeni bölgeselleşme*" nedenlerinin neler olduğu sorusu akla gelebilir. Bu nedenler şu şekilde sıralanabilir:

- ABD eski bölgeselleşmede izlemiş olduğu tutumu değiştirmiş, bölgeselleşme hareketlerine katılmaya başlamıştır. ABD'nin bu yeni tutumu, dengeleri bölgeselleşmenin lehine çok taraflı ticaret sisteminin aleyhine değiştirmiş ve dünya genelinde bölgeselleşme hareketlerin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. ABD'nin tutumunu değiştirmesinde AB ve Japonya önemli bir etken olmuş; ABD, AB ve Japonya'ya karşı bir güç unsuru

oluşturabilmek için bölgeselleşme hareketlerine katılmıştır. Ayrıca ABD bölgeselleşme hareketlerinden kendini soyutlamak istememiştir.

- 1992 yılında Avrupa tek pazarının tamamlanacak olması ve AB'nin genişleme kararları bölgeselleşme eğilimlerinin artmasında etkili olmuştur. AB en başarılı bölgeselleşme örneği olduğu için, diğer bölgeselleşme hareketleri AB'den esinlenmişlerdir.

- Çok taraflı ticaret görüşmelerinin yavaş ilerlemesi yeni bölgeselleşmenin bir başka nedeni olmuştur. Çok taraflı ticaret görüşmelerinde, katılımcıların çok sayıda olması çoğu zaman çıkarların çatışmasına ve küçük kararların bile uzun bir süre içerisinde alınmasına neden olmuştur. Bu nedenle ülkeler, kendi aralarındaki ticarete daha büyük ve çabuk serbestleşmeye ulaşabilmek için bölgeselleşme hareketleri oluşturmuşlardır.

- Yeni bölgeselleşme sürecinde küçük ülkeler, büyük ülkelerle bütünleşerek, bu ülkelerin piyasalarında daha güvenli ticaret yapabilmeyi ummuşlardır. Yani büyük ülkelerin piyasalarına giriş garantisi elde etmek için bölgeselleşme hareketleri oluşmuştur.

Yeni bölgeselleşme sürecinin çok taraflı sistemi nasıl etkileyeceği konusunda, araştırmacılar arasında fikir birliği söz konusu değildir. Kimi araştırmacılar bölgeselleşmenin çok taraflı serbestleşmeyi kuvvetlendireceğini, kimi araştırmacılar ise çok taraflı serbestleşmeye engel olacağı görüşünü savunmaktadırlar.

Bölgeselleşmenin çok taraflı serbestleşmeyi sağlayabileceğini savunan araştırmacıların görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

- Bölgeselleşme hareketleri dışında kalan ülkelerde ticaret saptırıcı etkiler ortaya çıkabilir. Bu ülkeler çok taraflı serbestleşme yaparak ticaret saptırıcı etkileri azaltabilirler. Dolayısıyla bölgeselleşme çok taraflı serbestleşmeyi oluşturabilir.

- Ülkeler, çok taraflı serbestleşme yerine bölgeselleşme hareketlerine katılmayı da tercih edebilirler. Bu durumda, bölgeselleşme hareketleri domino etkisi yaratarak çok taraflı serbestleşmeyi sağlayabilir. Şöyle ki, bölgeselleşme oluşumuna katılmayan ülkelerin maliyetleri her oluşumla birlikte daha da yükselebilir. Bu nedenle ülkeler bölgeselleşme

hareketlerine katılarak bu maliyetlerden kurtulmayı amaçlayabilirler. Bu da dünya genelinde domino etkisi yaratarak dünya ekonomisini çok taraflı serbestleşmeye sürükleyebilir.

- Bölgeselleşme çok taraflı ticaret görüşmelerinde caydırıcı bir güç olarak kullanılabilir. Görüşmeleri yavaşlatan ülkelere, bir bölgeselleşme oluşumunun kurulabileceğini bu oluşumdan ise görüşmeleri yavaşlatan ülkenin zararlı çıkabileceği hatırlatılarak çok taraflı ticaret görüşmelerinin sonuçlanması hızlandırılabilir.

- Çok taraflı ticaret görüşmelerinde katılımcı sayısının fazla olması anlaşmayı zorlaştırabilir. Fakat dünya genelinde bölgeselleşme hareketlerine katılımın artması, çok taraflı ticaret görüşmelerinde katılımcı sayısının azalmasına neden olabilir. Bu durumda çok taraflı ticaret görüşmeleri daha çabuk sonuçlanabilir. Ayrıca bölgesel oluşumlar sayesinde dış rekabette güven kazanan üreticilerin kendilerini küresel rekabete daha hazır hissedebilirler. Bu nedenle çok taraflı serbestleşmeye daha ılımlı yaklaşabilirler.

Buna karşın bölgeselleşme karşıtları, bölgeselleşmenin çok taraflı serbestleşmeyi engelleyebileceğini iddia etmektedirler. Bunlara göre;

- Bölgeselleşme korumacılık lobilerini birleştirebilir, bu lobilere güç verebilir. Bu nedenle bölgeselleşme çok taraflı serbestleşmeye engel olabilir.

- Ayrıca ülkelerin ticaret politikalarını belirlemelerinde üreticiler önemli bir etki gurubudur. Ticaret saptırıcı bir bölgesel oluşum gerçekleştirilirse, bundan yerli üreticiler olumlu bir şekilde faydalanabilir. Eğer ülkeler çok taraflı serbestleşme yaparlarsa, bunlardan yerli üreticiler olumsuz etkilenebilirler. Bu durumda üreticiler lobi faaliyetleriyle politikacıları çok taraflı serbestleşme aleyhine etkilemeye çalışabilirler. Bölgeselleşme hareketleri bazı gruplara çıkar sağladığından bunların çok taraflı serbestleşmeyi desteklememelerine sebep olabilir ve çok taraflı serbestleşme bölgeselleşmeden olumsuz etkilenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

- BALASSA, Bela :The Theory of Economic Integration, Richard D. Irwin, Inc., 1961.
- BAŞOĞLU, Ufuk
ÖLMEZOĞULLARI, Nalan
PARASIZ, İlker :Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Ekonomi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf :Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.
- BİLİCİ, Nurettin :Türkiye–Avrupa Birliği İlişkileri: Genel Bilgiler, İktisadi–Mali Konular, Vergilendirme, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- ÇALIŞ, H. Şaban :Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- DE MELO, Jaime
PANAGARIYA, Arvind :The New Regionalism in Trade Policy, World Bank, Washington D. C., 1992.
- DPT :Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu, 7.BYKP-ÖİKR, Kitap–2, Yayın No. DPT:2375-ÖİK:440, Ankara, 1995.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/kuresell/oik440.pdf> (08.08.2006).

- ERTÜRK, Emin :Ekonomik Entegrasyon Teorisi, Ezgi Kitabbevi, Bursa, 1993.
- _____ :Uluslararası İktisadi Birleşmeler, Vipaş A.Ş., İstanbul, 2002.
- KARLUK, Rıdvan :Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika, BETA Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2002a.
- _____ :Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar ve Siyasal Kuruluşlar, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002b.
- _____ :Avrupa Birliği ve Türkiye, BETA Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2003.
- KAVALLALI, Murat : Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci: AB'nin Beşinci Genişlemesine İlişkin Katılım Antlaşmalarında Yer Alan Geçiş Düzenlemeleri, ABİGM, Ankara, 2006.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kavalalim/genisle5.pdf> (08.08.2006).
- KRISHINA, Pravin :Regionalism and Multilateralism: A Political Economy Approach, Mimeo, Economicsdepartment, Columbia University, 1995.
- LANGHAMMER, J. Rolf
- HIEMENZ, Ulrich :Regional Integration among Developing Countries: Opportunities, Obstacles and Options, Tübingen: Mohr, 1990.
- NEBİOĞLU, Hüsamettin :Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21'inci Yüz Yılda Türkiye, DPT Yayını. Ankara, 1997.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/nebioglh/bolge.html> (08.08.2006)

- POLLARD, Sidney : European Economic Integration 1815–1970, Thames and Hudson, London, 1974.
- SALVATORE, Dominick :International Economics, Prentice Hall, 1999.
- SCHIFF, Maurice
WINTERS, L. Alan :Regional Integration and Development, World Bank and Oxford University Press, Washington D.C., 2003.
- SEYİDOĞLU, Halil :Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÜLGER, İ. Kaya :Avrupa Birliği El Kitabı: Kavramlar-Kurumlar-Kişiler, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.
- ÜNSAL, Erdal :Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Makro Ekonomi, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2005.
- WORLD BANK :Trade Blocs, A World Bank Policy Research Report, Oxford University Press, 2000.

b.Makale ve Bildiriler

- ANGRESANO, James :“European Union Integration Lessons for ASEAN + 3: The Importance of Contextual Specificity”, **Journal of Asian Economics**, Vol.14, Issue. 6 (January, 2004), pp.909–926.
- BAHÇEKAPILI, Cengiz :“Avrupa Kıtasında Avrupa Birliği Dışındaki Entegrasyon Hareketleri”, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Edr: Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, Ekin Kitabevi, Bursa, (2005), ss.347–363.

- BALDWIN, E. Richard :“A Domino Theory of Regionalism”, **Trading Blocs: Alternative Approaches to Analyzing Preferential Trade Agreements**, Eds: Jagdish Bhagwati, Pravin Krishina, and Arvind Panagariya, MIT Press, London England, (1999), pp.479–502.
-
- _____ :“European Economic Integration and Implications for East Asia” (May, 2004), http://hei.unige.ch/~baldwin/PapersBooks/KoreanCustomsPaper_BaldwinMay2004.pdf (08.08.2006).
- BEHAR, Jaime :“Measuring the Effects of Economic Integration for the Southern Cone Countries: Industry Simulations of Trade Liberalization”, **Developing Economies**, Vol.33, No.5 (March, 1995), pp.3–31.
- BEKMEZ, Selahattin
KARATAŞ, Muhammed :“Avrupa Birliği’nin Gelişim Süreci”, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Edr: Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, Ekin Kitabevi, Bursa, (2005), ss.291–310.
- BHAGWATI, Jagdish :“Regionalism and Multilateralism: an Overwiev” **New Dimensions in Regional Integration**, Eds.: Jaime De Melo and Arvind Panagariya, Cambridge University Press, Cambridge, (1993), pp.22–51.
-
- _____ :“Trade Liberalization Among LDCs, Trade Theory and GATT Rules”, **Value, Capital, and Growth**, Ed: Wolf, J. N., Oxford University Press, Oxford, (1968), pp.21–43.
- BHAGWATI, Jagdish
PANAGARIYA, Arvind :“The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends, **The American Economic Review**, Vol.86, No.2 (May, 1996). pp.82–87.

BURFISHER, E. Mary
 ROBINSON, Sherman
 THIERFELDER, Karen

:“The Impact of NAFTA on the United States”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol.15, No.1 (Winter, 2001), pp.125–144.

:“ Regionalism: Old and New, Theory and Practice”, **The International Agricultural Trade Research Consortium (IATRC) Conference**, Capri Italy, June 2003.

COOPER, A. Charles
 MASSELL, F. Benton

:“Toward a General Theory of Customs Unions for Developing Countries”, **Journal of Political Economy**, Vol.73, No.5 (October, 1965), pp.461–476.

ÇEŞTEPE, Hamza

:“Dünya Ticaretinin Serbestleştirilmesi: GATT’den Dünya Ticaret Örgütü’ne”, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Edr: Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, Ekin Kitabevi, Bursa, (2005), ss.203–223.

DAMANPOUR, Faramarz

:“North American Free Trade Agreement with a Focus on the U.S. States Participation and Mexico” **Manegerial Finance**, Vol.26, No.1 (2000), pp.53–71.

DAS, Dilip

:“ Regionalism in a Globalizing World: An Asia-Pacific Perspective”, **Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation Working Paper**, No: 80/01 (September 2001).

- DE MELO, Jaime
MONTENEGRO, Claudio
PANAGARIYA, Arvind :“Regional Integration Old and New”, **Country Economics Department The World Bank Working Paper**, No. 985 (October, 1992).
- DE MELO, Jaime
PANAGARIYA, Arvind
RODRICK, Dani :“The New Regionalism: a Country Perspective”, **New Dimensions in Regional Integration**, Eds.: Jaime De Melo and Arvind Panagariya, Cambridge University Press, Cambridge, (1993), pp.159–193.
- DEARDORFF, V. Alan :“Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?”, **National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper**, No.5377, (1995).
- DEVLIN, Robert
ESTEVADEORDAL, Antoni :“What’s New in the New Regionalism in the Americas?”, **Inter-American Development Bank Integration and Regional Programs Department Working Paper**, No. 6 (May, 2001).
- DTM :“Bölgeselleşme ve Çok Taraflı Ticaret Sistemi Çelişkisi”, **Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik Gelişmeler**, Sayı: 7 (Temmuz, 2001), ss.29–32.
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/bolgesel.htm>
(08.08.2006).
- EFTA :“The European Economic Area (EEA)” **EFTA Secretariat**, (2005), <http://secretariat.efta.int/Web/Publications/FactSheets/EEA/EEAFactSheetEN.pdf> (08.08.2006).

- ELEK, Andrew :“Trade Policy Options for the Asia Pacific Region in the 1990s: the Potential of Open Regionalism” **Asia Pacific Regionalism: Readings in International Economic Relations**, Eds: Ross Garnaut and Peter Drysdale, Harper Educational Publishers, Australia, (1994), pp.212–217.
- ERÇAKAR, M. Emin :“Gümrük Birliği ve Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri”, **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, (Haziran, 2005), ss.159–194.
- ETHIER, J. Wilfred :“The New Regionalism in Americas: A Theoretical Framework”, **The North American Journal of Economics and Finance**, Vol.12 (2001b), pp.159–172.
- _____ :“Regional Regionalism”, **Regionalism and Globalization: Theory and Practice**, Ed: Sajal Lahiri, Routledge, London, (2001a), pp.3–15.
- _____ :“The New Regionalism”, **The Economic Journal**, Vol.108, No.449, (Jully, 1998), pp.1149–1161.
- FOROUTAN, Faezeh :“Regional Integration in Sub-Saharan Africa: Past Experience and Future Prospects” **New Dimensions in Regional Integration**, Eds.: Jaime De Melo and Arvind Panagariya, Cambridge University Press, Cambridge, (1993), pp.234–271.
- GRILLI, Enzo :“Multilateralism and Regionalism: a Still Difficult Coexistence”, **Multilateralism and Regionalism After the Uruguay Round**, Eds.: Riccardo Faini and Enzo Grilli, Macmillan Press Ltd, London, (1997), ss.194–233.

- GROSSMAN, Gene
HELPMAN, Elhanan :“The Politics Free Trade Agreements”, The **American Economic Review**, Vol.85, No.4 (September, 1995). pp.667–690.
- HEAD, Keith :“Gravity for Beginners”, (February, 2003)
<http://pacific.commerce.ubc.ca/keith/gravity.pdf> (08.08.2006).
- HELDT, Sven :“The Andean Group: an Answer to Some Problems of LAFTA”, **Kiel Discussion Papers**, No.18, (1972).
- HURRELL, Andrew :“Latin America in the New World Order: A Regional Bloc of the Americas?”, **International Affairs**, Vol.68, No.1 (January, 1992), pp.121–139.
- IRWIN, A. Douglas :“Multilateral and Bilateral Trade Policies in the World Trading System: an Historical Perspective”, **New Dimensions in Regional Integration**, Eds.: Jaime De Melo and Arvind Panagariya, Cambridge University Press, Cambridge, (1993), pp.90–119.
- JOHNSON, Harry :“An Economic Theory of Protectionism, Tariff Bargaining, and the Formation of Customs Unions”, **Journal of Political Economy**, Vol. 73, No.3 (June, 1965), pp.256–283.
- KARGI, Nihal
KARAYILMAZLAR, Ekrem :“Asya-Pasifik’te Bölgeselleşme Hareketleri: ABD ve Japonya’nın Bölgedeki Rolü ve Etkileri”, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Edr: Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, Ekin Kitabevi, Bursa, (2005), ss.383–400.

- KAWAI, Masahiro :“ Regional Economic Integration and Cooperation in East Asia” impact and Coherence of OECD Country Policies on Asian Developing Economies, Policy Research Institute of the Japanese Ministry of Finance and the OECD Secretariat, Paris, June 10–11, 2004, <http://www.oecd.org/dataoecd/43/7/33628756.pdf> (08.08.2006).
- KAYA, A. Ayşen
KUTLU, Erol :“Afrika’da Ekonomik Entegrasyon Hareketleri”, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Edr: Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, Ekin Kitabevi, Bursa, (2005), ss.401–422.
- KEMP, C. Murray
WAN, Henry :“An Elementary Proposition Concerning the Formation of Customs Unions”, **Journal of International Economics**, Vol.6, No. 7, (February, 1976), pp.95–97.
- KOSE, M. Ayhan
MEREDITH. M. Guy
TOWE, M. Christopher :“How Has NAFTA Affected the Mexican Economy? Review and Evidence” **IMF Working Paper**, WP/04/59, (April, 2004).
- KRISHINA, Pravin :“Regionalism and Multilateralism: A Political Economy”, **Trading Blocs: Alternative Approaches to Analyzing Preferential Trade Agreements**, Eds: Jagdish Bhagwati, Pravin Krishna, and Arvind Panagariya, MIT Press, London England, (1999), pp.453–477.
- LAÇİNER, Sedat :“Latin Amerika’da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 9, Sayı:1 (Bahar, 2003), ss.299–324.

- LANGHAMMER, J. Rolf
HIEMENZ, Ulrich :“Regional Integration among Developing Countries: Survey of Past Performance and Agenda for Future Policy Action” **UNDP-World Bank Trade Expansion Program Occasional Paper**, No. 7, Trade Policy Division The World Bank, (December, 1991), Washington D.C.
- LAWRANCE, Z. Robert :“Preferential Trading Arrangements: The Traditional and the New”, **Regional Partners in Global Markets: Limits and Possibilities of the Euro-Med Agreements**, Eds: Ahmed Galal and Bernard Hoekman, The Egyptian Center for Economic Studies, Cairo Egypt, (1997), pp.13-34.
- LINCOLN, J. Edward :“Taking APEC Seriously”, **Brookings Policy Brief**, (December 2001),
<http://www.brookings.edu/comm/policybriefs/pb92.pdf> (08.08.2006).
- MANSFIELD, D. Edward
- MILNER, V. Helen :“The New Wave of Regionalism”, **International Organization**, Vol. 53, No. 3 (Summer, 1999), pp.589–627.
- MISTRY, S. Percy :“The New Regionalism: Impediment or Spur to Future Multilateralism?”, **Globalism and the New Regionalism**, Eds: Björn Hettne, Andras Inotai and Osvaldo Sunkel, Macmillan Press Ltd., Great Britain, (1999), pp.116-154.
- NOGUES, J. Julio
- QUINTANILLA, Rosalinda :“Latin America’s Integration and the Multilateral Trading System”, **New Dimensions in Regional Integration**, Eds.: Jaime De Melo and Arvind Panagariya, Cambridge University Press, Cambridge, (1993), pp.278–313.

- ÖZDEMİR, Kerim
ÖKSÜZLER, Oktay :“Amerika Kıtasındaki Ekonomik Entegrasyonlar. Analiz ve Değerlendirme”, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Edr: Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, Ekin Kitabevi, Bursa, (2005), ss.365–382.
- ÖZER, Yonca :“Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Bölgeselleşme”, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Edr: Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, Ekin Kitabevi, Bursa, (2005), ss.23–41.
- PANAGARIYA, Arvind
SRINIVASAN, T. N. :“The New Regionalism: a Benign or Maling Growth?”, **The Uruguay Raund and Beyond**, Eds: Jagdish Bhagwati and Mathias Hirsch, Springer, (1998), pp.221–240.
- PANAGARIYA, Arvind :“The Regionalism Debate: An Overview”, **The World Economy**, Vol. 22, Issue.4 (June, 1999), pp.477–511.
- SALAZAR, j. Manuel
WETTER, Theresa
STEINFATT, Karsten
IVASCANU, Daniela :“Customs Unions”, **Toword Free Trade in the Americas**, Eds: J. Manuel Salazar and Maryse Robert, Brookings Institution Press, Washington D. C., (2001), pp.45–86.
- SAYAN, Serdar :“Could Regional Economic Cooperation Generate Trade Creation and Trade diversion Effects Without Altering Trade Policies of Members? Preliminary Results From a Gravity Application to BSEC”, **Bilkent University Department of Economics Discussion Paper**, No.98–10, (1998).

- SCHOTT, J. Jeffrey :“Reviving the Doha Round”, **Institute for International Economics**, (May, 2004).
<http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?researchid=207> (08.08.2006).
- SOHN, Chan-Hyun :“Does The Gravity Model Explain South Korea’s Trade Flows?”, **The Japanese Economic Review**, Vol.56, No.4, (December, 2005), pp.417–430.
- SUMMERS, H. Lawrence :“Regionalism and the World Trading System” **Asia Pacific Regionalism: Readings in International Economic Relations**, Eds: Ross Garnaut and Peter Drysdale, Harper Educational Publishers, Australia, (1994), pp.194–198.
- WANG, Seok-Donk
 ANDERSEN, Lene :“Regional Financial Cooperation in East Asia: the Chiang Mai Initiative and Beyond”, **Bulletin on Asia-Pacific Perspectives**, (2002/2003), pp.88–99.
- Whalley, John :“Why Do Countries Seek Regional Trade Agreements?”, **National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper**, No: 552 (April, 1996).
- WINTERS, L. Alan :“Multilateralism vs. Regionalism”, **Market Integration, Regionalism and The Global Economy**, Eds: E. Richard Baldwin, Daniel Cohen, Andre Sapir and Anthony Venables, Cambridge University Press, Cambridge, (1999a), pp.7–49.
-
- :“Regionalism and Multilateralism in the Twenty-First Century”, **Integration and Regional Programs Department Inter-American Development Bank**, Washington, D.C. (2001).

:“How Has Regionalism in the 1990s Affected Trade?”,
World Bank Policy Research Working Paper,
No.2156, (1999b).

YILDIZ, Mircan

:“Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 15 (Ekim, 1999), ss.44–66.
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/bun.htm> (08.08.2006).

YILMAZ, Selim

:“Bölgeselleşme: Küreselleşme Karşısında Bir Alternatif mi? Yoksa Küreselleşmeyi Besleyen Bir Gelişme mi?”, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı’na Sunulan Bildiri, Ankara, 3-5 Temmuz 2002,
<http://www.antimai.org/gr/syodtu.htm> (08.08.2006).

c. Diğerleri

<http://www.africa-union.org/Recs/AMUOverview.pdf> (08.08.2006).

<http://www.aseansec.org/64.htm> (08.08.2006).

<http://www.caricom.org/jsp/community/history.jsp?menu=community> (08.08.2006).

http://www.caricom.org/jsp/community/west_indies_federation.jsp?menu=community (08.08.2006).

<http://www.dfa.gov.za/foreign/Multilateral/africa/sacu.htm> (08.08.2006).

<http://www.Ecowas.info/index.htm> (08.08.2006).

<http://secretariat.efta.int/Web/EFTAAtAGlance/history/> (08.08.2006).

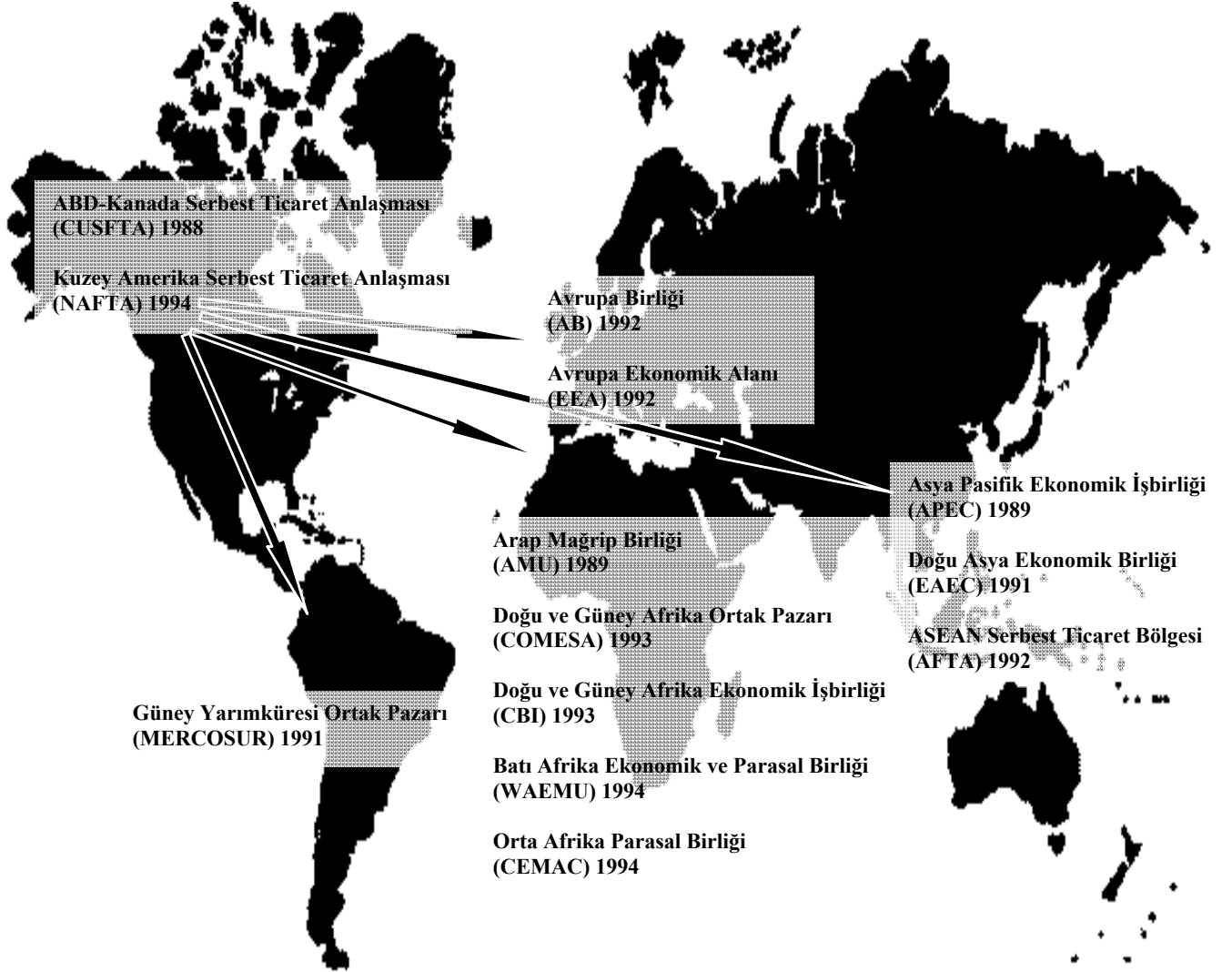
http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm (08.08.2006).

EKLER

EK 1: Eski Bölgeselleşme

EK 2: Yeni Bölgeselleşme

ÖZGEÇMİŞ

Murat Can Genç, 06.10.1982 tarihinde Trabzon'da doğdu. 1993 yılında Trabzon ili Maçka İlçesi'ne bağlı Cumhuriyet İlkokulu'ndan, 1996 yılında Trabzon Kanuni Ortaokulu'ndan, 1999 yılında Trabzon Affan Kitapçıoğlu Lisesi'nden, 2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden mezun oldu. 2003 yılında KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE) İktisat Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Halen KTÜ SBE'de araştırma görevlisi olup yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

GENÇ, bekar olup İngilizce bilmektedir.